

**Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки**

# **ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

**Збірник наукових праць  
№4 (251)**

**Київ 2022**

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць  
Вип. 4 (251). – К., 2022. – 117 с.**

**Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ**

Протокол №2 від 25.04.2022 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ**

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)  
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)  
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)  
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)  
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор  
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор  
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор  
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук  
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор  
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ  
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук  
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор  
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор  
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор  
КИЧКО І.І., доктор економічних наук, професор  
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор  
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор  
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент  
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

**МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА**

АГНЕСЬКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства  
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства  
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва  
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)  
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)  
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д-р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)  
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)  
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)  
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща  
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан  
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»

внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індекссування і реферування: Україніка Наукова, Джерело

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2022. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2022

**State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling**

# **MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE**

**Collection of scientific works  
№4 (251)**

**Kyiv 2022**

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works  
Volume 4 (251). K., 2022. – 117 p.**

**Recommended by the Academic Council SSRIEM**

Protocol No. 2 dated April 25, 2022

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro–economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social–labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

**EDITORIAL BOARD**

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)  
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)  
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)  
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)  
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor  
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director  
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor  
I. GUZHVA, Doctor of Economics  
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor  
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU  
S. KULPINSKY, Doctor of Economics  
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor  
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor  
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor  
I. KYCHKO, Doctor of Economics, Professor  
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor  
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor  
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor  
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

**INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD**

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise  
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management  
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania  
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)  
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)  
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)  
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)  
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)  
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland  
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan  
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo

International information and scientometric data base: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2022. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2022

# МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.24:336.7 (477):330.35

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6956925>

ХОДЖАЯН А.О.  
МЕЛЬНИКОВА Т.В.

## Процентна ставка як інструмент монетарної політики в умовах кризи та посткризового періоду

**Предмет дослідження** – монетарна політика держави в умовах кризи.

**Метою написання статті** є аналізування та систематизація особливостей використання процентної ставки як ключового інструменту монетарної політики в умовах кризи та посткризового періоду.

**Методологія проведення роботи** – методи абстрагування та узагальнення (при систематизації заходів коригування облікової ставки НБУ у 2020–2021 рр.); аналізу та синтезу (при обґрунтуванні етапів реалізації монетарної політики НБУ в умовах коронакризи).

**Результати роботи** – Обґрунтовано, що в умовах кризи, зумовленої пандемією COVID–19 пріоритетом урядів держав стає забезпечення стабільності національної економічної системи через ефективне використання інструментів монетарного регулювання. Доведено, що політика монетарних інститутів країн світу (в тому числі й України) на даному етапі має формуватися як на підставі накопиченого світового досвіду монетарного регулювання в кризові періоди, так й враховувати динаміку економічного розвитку держави та специфіку національного бізнес середовища. Обґрунтовано, що високий рівень невизначеності бізнес–процесів та падіння споживчого попиту вимагають від центральних банків держав дотримання м'якої монетарної політики з метою поживлення ділової активності та зменшення соціальної напруги, що підтверджує антикризова політика Федеральної резервної системи США та Європейського центрального банку як провідних фінансових регуляторів. Проаналізовано монетарну політику Національного банку України протягом 2020–2021 рр. у частині коригування облікової ставки як ключового інструменту монетарного регулювання. Підтверджено, що монетарна політика НБУ в умовах рецесії COVID–19 та постпандемічного періоду формується з урахуванням динаміки інфляційних процесів та відповідно до пріоритетів макроекономічної стабілізації – відновлення ділової активності (зниження облікової ставки) або стримування інфляційного тиску (підвищення облікової ставки). З огляду на динаміку інфляції та облікової ставки виокремлено три етапи реалізації монетарної політики НБУ в період коронакризи 2020–2021 рр. Обґрунтовано, що стрімкі темпи інфляції в Україні в даний період зумовлюються як загальносвітовими (зростання світових цін та поживлення споживчого попиту), так й специфічними для держави проінфляційними чинниками у вигляді погіршення інформаційного фону на тлі геополітичної напруги. Доведено, що подолання впливу несприятливих чинників

потребує від органів фінансової влади України виваженого та обґрунтованого використання інструментів монетарного регулювання з метою наближення інфляції до цільового діапазону.

**Галузь застосування результатів.** Економічна галузь: управління національною економікою, макроекономіка, монетарна політика.

**Висновки** – подальші дослідження мають бути присвячені оцінюванню ймовірності реалізації потенційних сценаріїв подолання девальваційного тиску на національну валюту за умови наявних обмежень до яких відносяться: нормалізація інформаційного фону, продовження співпраці з Міжнародним валютним фондом та несправдження потенційних пандемічних ризиків у вигляді нових карантинних обмежень.

**Ключові слова:** монетарна політика, пандемія, процентна ставка, облікова ставка НБУ, цінова стабільність, економічний розвиток, інфляція.

KHODZHAIAN A.A.  
MELNIKOVA T.V.

## Interest rate as a monetary policy instrument in the context of the crisis and post-crisis period

**The subject of research** – the monetary policy of the state in a crisis.

**The purpose of this article** is to analyze and systematize the use of interest rates as a key instrument of monetary policy in the crisis and post-crisis period.

**Research methodology** – methods of abstraction and generalization (in the systematization of measures to adjust the NBU key policy rate of in 2020–2021); analysis and synthesis (in substantiating the stages of implementation of the NBU's monetary policy in the context of the corona crisis).

**Results** – It is substantiated that in the conditions of the COVID-19 pandemic the priority of the governments of the states becomes maintenance of stability of the national economic system through effective use of tools of monetary regulation. It is proved that the policy of monetary institutions of the world (including Ukraine) at this stage should be formed on the basis of accumulated world experience of monetary regulation in crisis periods, and take into account the dynamics of economic development and the specifics of national business environment. It is substantiated that the high level of uncertainty of business processes and falling consumer demand require central banks to adhere to soft monetary policy in order to revive business activity and reduce social tensions, which confirms the anti-crisis policy of the US Federal Reserve and the European Central Bank as leading financial regulators. The monetary policy of the National Bank of Ukraine during 2020–2021 in terms of adjusting the discount rate as a key instrument of monetary regulation is analyzed. It is confirmed that the monetary policy of the NBU in the recession COVID-19 and post-pandemic period is formed taking into account the dynamics of inflation and in accordance with the priorities of macroeconomic stabilization – recovery of business activity (lowering the NBU key policy rate) or curbing inflationary pressure (raising the NBU key policy rate). Given the dynamics of inflation and the key policy rate, three stages of the NBU's monetary policy during the corona crisis of 2020–2021 have been identified. for the state by pro-inflationary factors in the form of deterioration of the information background against the background of geopolitical tensions. It is proved that overcoming the influence of adverse factors requires the financial authorities of Ukraine to use balanced and reasonable use of monetary regulation instruments in order to bring inflation closer to the target range.

**Field of application of results.** Economic branch: management of national economy, macroeconomics, monetary policy.

**Conclusions** – Further research should assess the likelihood of potential scenarios for overcoming devaluation pressures on the national currency under existing constraints, including: normalization of the information background, continued cooperation with the International Monetary Fund and failure to address potential pandemic risks in the form of new quarantine restrictions.

**Key words:** monetary policy, pandemic, interest rate, NBU key policy rate, price stability, economic development, inflation.

**Постановка проблеми.** Пандемія COVID–19 призвела до безпрецедентного зниження економічної активності у світі, зумовивши стрімкі темпи падіння світового попиту та зайнятості. Показники світового економічного зростання набули від’ємних значень як для глобальної економіки, так й для національних економічних систем незалежно від рівня їх розвитку. За підсумками 2020 року світовий ВВП скоротився на 3,5% порівняно з попереднім періодом, а для групи країн з розвинутою економікою втрати виявилися навіть більш відчутними, ніж для світу в середньому, склавши –4,9% (порівняно з –2,4% для розвиткових економік) [1]. За таких умов пріоритетом урядів як розвинутих, так й розвиткових держав стає забезпечення стабільності національної економічної системи через ефективне використання інструментів монетарного регулювання.

**Аналіз досліджень та публікацій з проблеми.** Проблематика раціонального застосування монетарних інструментів грошово–кредитної політики в умовах пандемії COVID–19 знайшла відображення в роботах як закордонних [6, 8, 4, 2], так й вітчизняних [3, 9, 10, 16, 11, 18] науковців, аналітиків та експертів. В цілому, фахівці відзначають активне використання центральними банками країн світу інструментів та програм, спрямованих на пожвавлення ділової активності за кризових умов, а саме – суттєве зниження процентних ставок, активізація операцій рефінансування банків, зміна нормативу обов’язкового резервування, звуження коридору відсоткових ставок, використання механізму застави та валютних свопів, пруденційне регулювання, кількісне пом’якшення тощо. Втім, як зазначається в роботі [13, с. 125], застосування стимулюючих інструментів монетарної політики може як стати каталізатором відновлення економіки, так й спровокувати стрімке підвищення інфляції. У зв’язку з цим значна увага фахівців приділяється необхідності виконання центральними банками своєї ключової функції – забезпечення цінової стабільності і підтримки таким чином економічного зростання. Зокрема, дослідження [10] присвячено розкриттю ролі та динаміки дисконтної (ключової) ставки в реалізації режиму таргетування інфляції. Розкрито сучасні можливості реалізації основної функції – забезпечення цінової стабільності – в діяльності Національного банку України. Обґрунтовано, що економічне зростання в

довгостроковому періоді може бути забезпечено лише на основі стабільності цін разом з фінансовою стабільністю. В цілому, політика монетарних інститутів країн світу (в тому числі й України) на даному етапі має формуватися як на підставі накопиченого світового досвіду монетарного регулювання в кризові періоди, так й враховувати динаміку економічного розвитку держави та специфіку національного бізнес середовища.

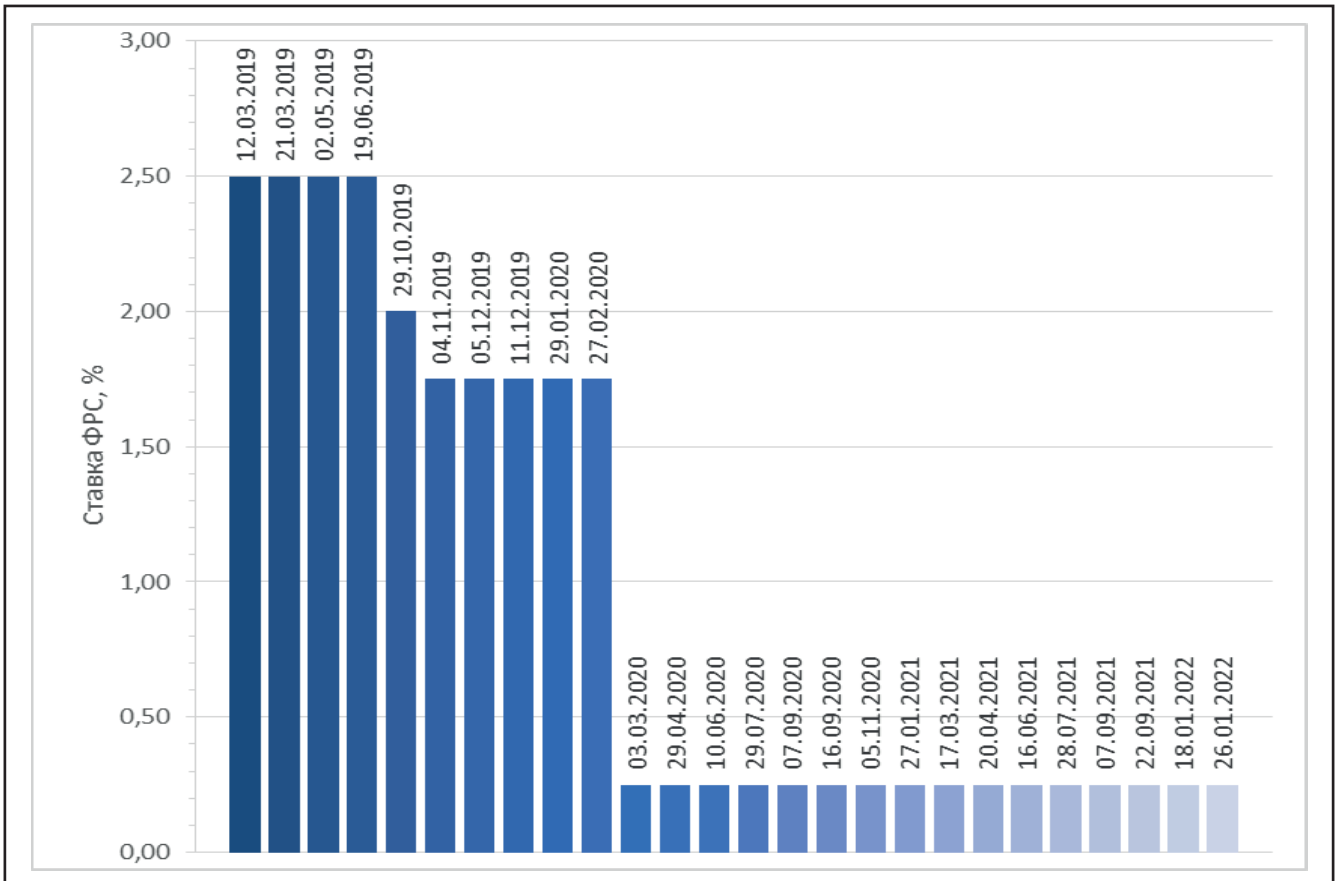
**Метою дослідження** є аналізування та систематизація особливостей використання процентної ставки як ключового інструменту монетарної політики в умовах пандемії COVID–19 та постпандемічного періоду.

**Виклад основного матеріалу.** Попри достатньо швидке відновлення ділової активності у 2021 році та оптимістичні прогнози на 2022 рік, вплив пандемії на глобальну та національні економіки залишається ключовим фактором негативних трансформацій через високу ймовірність виникнення та поширення нових штамів коронавірусу, запровадження чергових карантинних обмежень, повільний перебіг та обмежену ефективність вакцинальних кампаній. Високий рівень невизначеності бізнес–процесів та падіння споживчого попиту вимагають від центральних банків держав дотримання м’якої монетарної політики з метою пожвавлення ділової активності та зменшення соціальної напруги. Це підтверджує, зокрема, антикризова політика провідних світових монетарних регуляторів – Федеральної резервної системи (ФРС) США, що виконує функції центрального банку держави, та Європейського центрального банку як ключового фінансового інституту Єврозони.

Так, на фоні пандемії COVID–19 процентна ставка Федеральної резервної системи США починаючи з 03.03.2020 р. була знижена з 1–1,75% до 0–0,25% та залишається без змін станом на січень 2022 року (рис. 1).

Втім, за прогнозами аналітиків Goldman Sachs [5], у 2022 році слід очікувати принаймні на чотири підвищення процентної ставки ФРС в рамках стрімкого посилення монетарної політики.

Зміна вектору монетарного регулювання ФРС США зумовлюється необхідністю стримування інфляції, яка у грудні 2021 р. сягнула 7%, що є максимальним показником від 1982 року, та значно перевищує довгостроковий цільовий рівень, встановлений на рівні 2%. З огляду на це, відповідно до заяви голови ФРС Джерома Пау–



**Рисунок 1. Динаміка процентної ставки Федеральної резервної системи США протягом 2019–2021 рр.**

*Джерело: розроблено на підставі [3]*

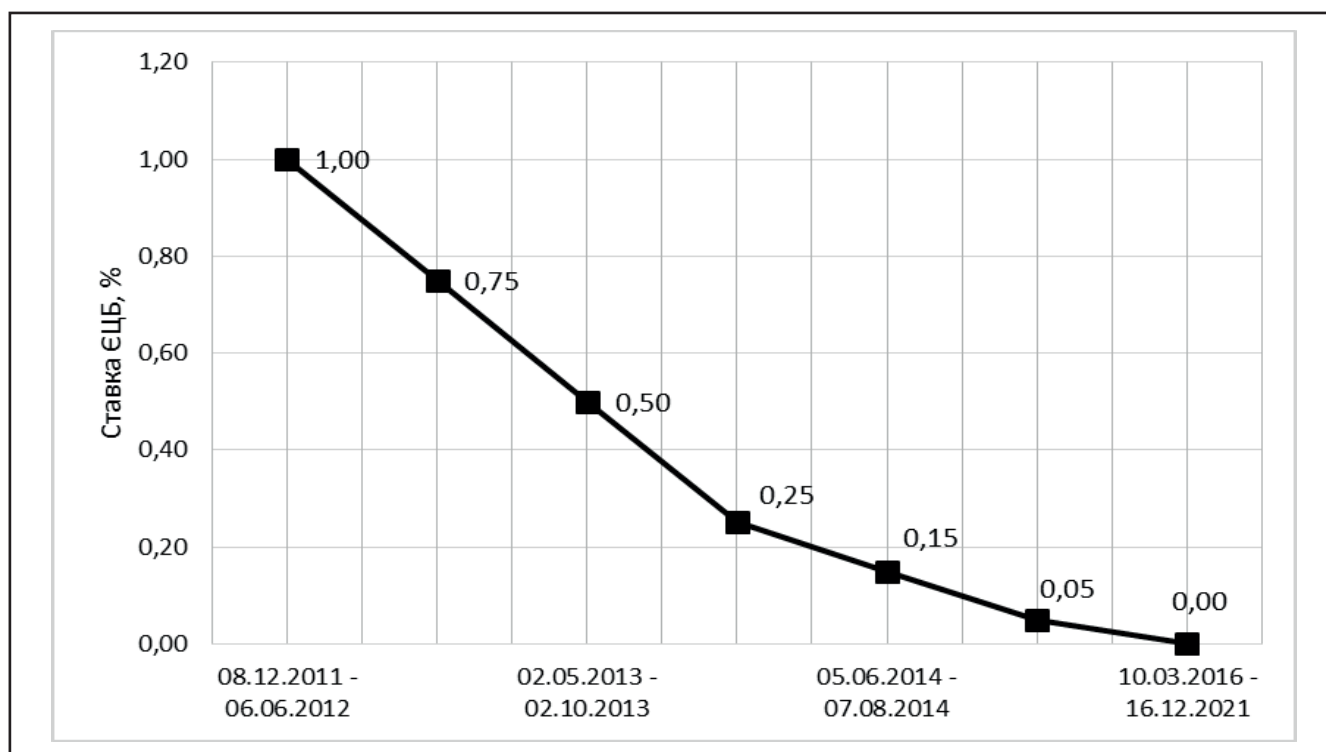
елла, абсолютним пріоритетом органів фінансового регулювання в США на 2022 р. визнається боротьба з інфляцією, що буде реалізовано через традиційний в умовах посилення монетарної політики інструментарій – підвищення процентної ставки, згортання стимулюючих програм, скорочення придбання активів та оптимізація балансу ФРС тощо. Такі прогнози щодо монетарної політики ФРС у 2022 р. пов'язані з покращенням ситуації на ринку праці США, що є індикатором поживавлення ділової активності та відновлення економіки держави після пандемії. За таких умов монетарна політика очікувано трансформується з м'якої в більш жорстку з метою уникнення перегріву економіки.

В період коронакризи м'яку монетарну політику провадив також Європейський центральний банк, який є центром прийняття рішень у сфері монетарної політики в країнах ЄС. Слід зазначити, що процентна ставка ЄЦБ має тенденцію до зниження принаймні останні 10 років, а від 10.03.2016 р. утримується на рівні 0% (рис. 2).

М'яка монетарна політика з метою стимулювання економічної активності запроваджена в країнах Єврозони ще задовго до початку коронакризи, та зберігається станом на початок 2022 року. Втім, монетарна політика як окремих держав-членів ЄС, так й інших країн світу наразі демонструє ознаки посилення: процентна ставка центральних банків у значній кількості країн від кінця 2021 – на початку 2022 рр. збільшилася на кілька пунктів [7], що може інтерпретуватися як протидія посиленню інфляційного тиску. Адже у 2021 р. в 19 країнах Єврозони рівень інфляції у річному вимірі сягнув максимального за історію спостережень значення 5,1%.

Пандемія та пов'язані з нею обмежувальні заходи безумовно позначилися як на економічній системі України в цілому, так й сфері грошового обігу та кредитних відносин зокрема. Втім, слід мати на увазі, що монетарна політика НБУ формується не лише під впливом глобальних економічних тенденцій, але й реагує на ескалацію несприятливих геополітичних обставин, що суттєво підсилює





**Рисунок 2. Динаміка процентної ставки Європейського центрального банку протягом 2011–2021 рр.**

Джерело: розроблено на підставі [7]

інфляційний тиск та пригнічує інвестиційну активність. Сукупний вплив цих факторів пояснює як відчутне зростання облікової ставки НБУ протягом 2021 р., так й її достатньо високе абсолютне значення порівняно з іншими країнами [7].

Динаміку індексу споживчих цін в Україні у 2021 р. подано в табл. 1.

Як видно з таблиці, вже у першому півріччі 2021 р. інфляція в річному вимірі вийшла за межі цільового діапазону 5% +/- 1 в.п., але відхилення було більшим, ніж передбачалося, через вплив як тимчасових, так і фундаментальних чинників. За підсумками 2021 р., найбільше споживчі ціни порівняно з відповідним місяцем попереднього 2020 року зросли у вересні – на 11%. Найбільш суттєве зростання цін порівняно з попереднім місяцем поточного року було зафіксовано у січні та травні 2021 р. – на 1,3%. За січень – грудень 2021 року порівняно із аналогічним періодом минулого року споживча інфляція становила 9,4%. У грудні 2021 р. індекс споживчих цін збільшився на 0,6% проти листопада 2021 р. та на 10,0% проти грудня 2020 р.

З огляду на темпи та динаміку інфляції, Правлінням НБУ протягом 2020–2021 рр. ухвалено низку рішень щодо коригування облікової став-

ки задля забезпечення цінової стабільності як ключової цілі монетарної політики. Підставою для послідовного пом'якшення монетарної політики НБУ у 2020 р. послугувало різке та суттєве уповільнення споживчої інфляції, яка за підсумками 2019 р. становила 4,1% (порівняно з 9,8% у 2018 р.), що виявилось найнижчим значенням за попередні шість років. Ключовими факторами, які стримували зростання цін, виявилися здешевлення енергоносіїв на світових ринках, збільшення пропозиції сирих продуктів харчування, відображення ефекту зміцнення гривні на вартості імпортованих товарів і товарів з високою часткою імпорту в собівартості. Ці чинники переважили зворотний тиск на ціни, зумовлений сильним споживчим попитом та підсилений тривалим зростанням реальних доходів населення, що дозволило НБУ у 2020 році продовжити реалізацію м'якої монетарної політики в умовах розгортання пандемії COVID–19.

Від 2.06.2020 р. до 04.03.2021 р. облікова ставка утримувалась на рівні 6%, що є мінімальним історичним рівнем для держави. Рішення щодо зниження облікової ставки приймалося Правлінням НБУ в умовах поширення коронавірусної інфекції, яка призвела до охолодження

**Таблиця 1. Динаміка індексу споживчих цін в Україні у 2021 р. (складено на підставі [14])**

Місяць поточно-го року	До відповідного місяця попереднього року, %	До попереднього місяця, %	До відповідного періоду попереднього року, кумулятивно, %	До грудня попереднього року, %
грудень	10,0	0,6	9,4	10,0
листопад	10,3	0,8	9,3	9,4
жовтень	10,9	0,9	9,2	8,5
вересень	11,0	1,2	9,0	7,5
серпень	10,2	-0,2	8,7	6,2
липень	10,2	0,1	8,5	6,5
червень	9,5	0,2	8,3	6,4
травень	9,5	1,3	8,0	6,1
квітень	8,4	0,7	7,6	4,8
березень	8,5	1,7	7,4	4,1
лютий	7,5	1,0	6,8	2,3
січень	6,1	1,3	6,1	1,3

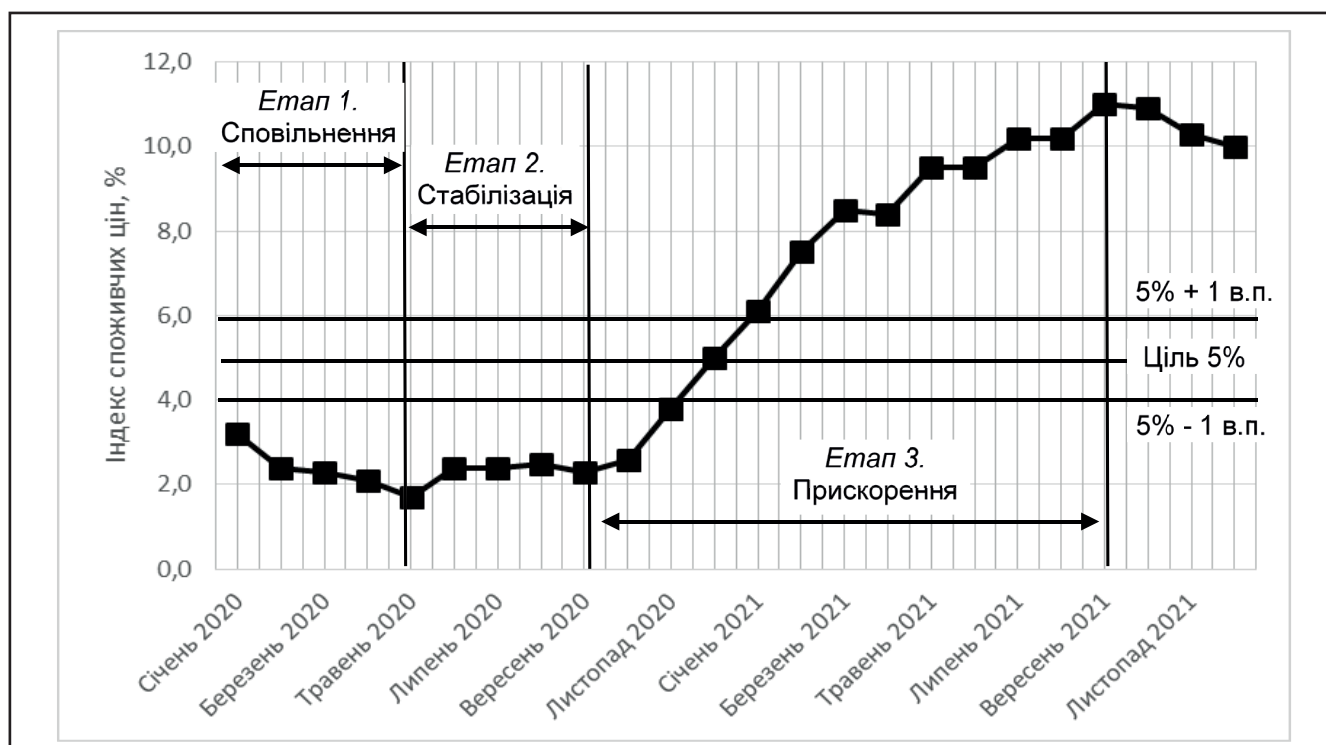
глобальної економіки, посилення невизначеності ділової активності, високої турбулентності на світових ринках та погіршення споживчих настроїв в національному середовищі. При збереженні слабкого інфляційного тиску, підсиленого падінням споживчого попиту під впливом психологічних чинників та високої невизначеності, провадження м'якої монетарної політики може розглядатися як очевидна передумова підтримки української економіки в умовах негативного впливу карантинних обмежень на ділову активність. За підсумками 2020 р. інфляція сягнула центральної точки цільового діапазону, прискорившись до 5% у річному вимірі. Перебування інфляції на достатньо низькому рівні протягом 2020 року можна розглядати як індикатор досягнення Національним банком задекларованої у 2015 році інфляційної цілі 5% +(-) 1 в.п. та фактор сприяння економічному зростанню попри високий рівень епідеміологічних ризиків та глобальної нестабільності.

З другого півріччя 2020 р. було зафіксовано поступове зростання інфляції через погіршення інфляційних очікувань громадян та бізнесу, подорожчання сирих продуктів харчування та зростання цін на енергоносії через поступове відновлення світової та національної економіки. Втім, НБУ зберігав облікову ставку у 6% з метою стимулювання відновлення ділової активності в умовах високого рівня невизначеності щодо подальшого перебігу пандемічних процесів. Утримання облікової ставки на рівні нижче нейтрального (7,8% річних) з одного боку, забезпечувало стимулюючий характер для інвесторів, з іншого – сприяло збереженню помір-

них темпів інфляції та її перебуванню у межах цільового діапазону 5% +(-) 1 в.п.

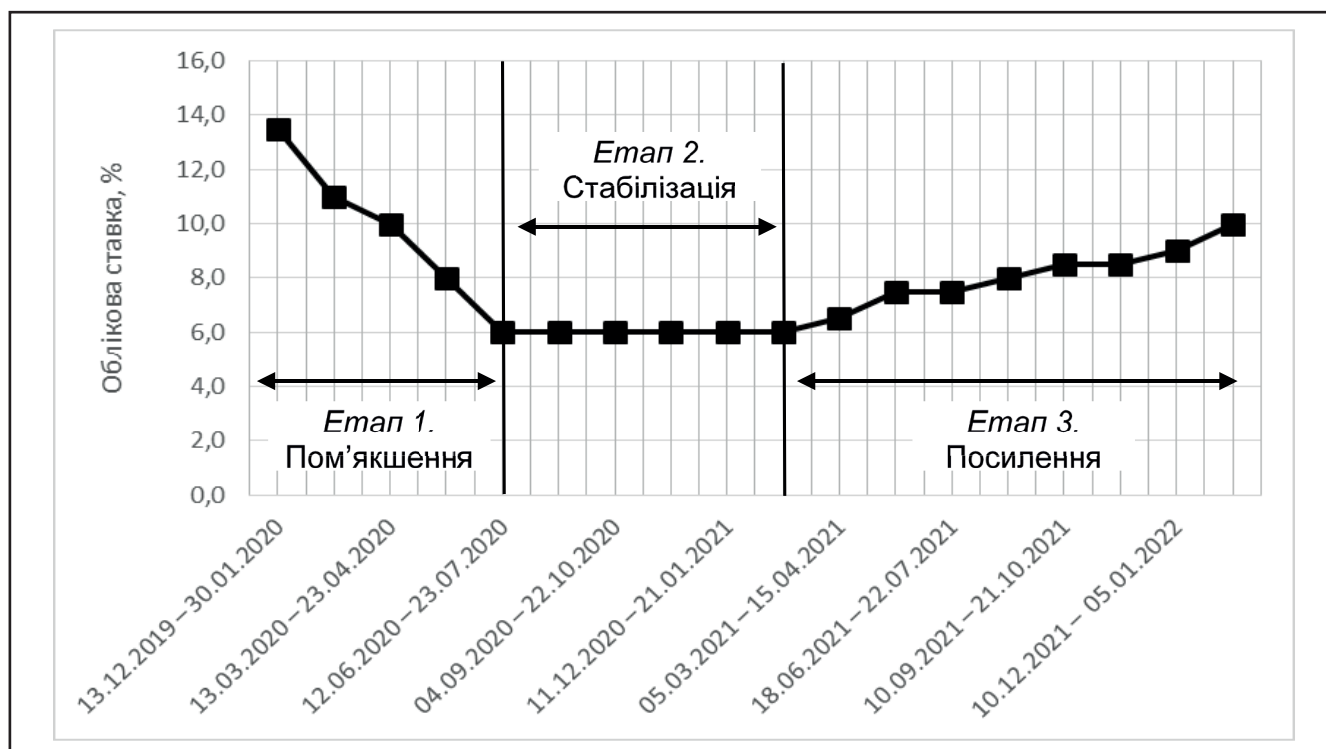
Від початку 2021 р. в Україні спостерігалось відчутне підсилення інфляційного тиску. У I кварталі 2021 р. інфляція вийшла за межі цільового діапазону НБУ з більш суттєвим відхиленням порівняно з прогнозним, що в першу чергу було пов'язано зі стрімким зростанням світових цін та відновленням споживчого попиту. Підсилення інфляційного тиску зумовило збільшення облікової ставки з 6,5 % (05.03.2021 р. – 15.04.2021 р.) до 9,0 % (10.12.2021 р. – 05.01.2022 р.). Таким чином, протягом 2021 року відбувається поступове згортання антикризових заходів, спрямованих на відновлення ділової активності, та пріоритетом монетарної політики стає стримування інфляційного тиску та утримання під контролем інфляційних очікувань. Результатом зміни вектору монетарної політики НБУ у напрямі посилення є припинення з початку IV кварталу 2021 р. використання антикризових монетарних заходів задля контролювання інфляції та її повернення до цільового діапазону.

У грудні 2021 р. зростання споживчих цін сповільнилося до 10% порівняно з 11%, зафіксованими у вересні. Попри очікування стабілізації інфляції та, як наслідок, прогнозне утримання облікової ставки на рівні 8,5% до кінця III кварталу 2022 р., вже з 10.12.2021 р. НБУ підвищив її значення до 9%. Чергове зростання облікової ставки до 10% річних відбулося з 21.01.2022 р., що було обумовлено справдженням проінфляційних ризиків, в тому числі – негативним інформаційним фоном на тлі геополітичної напруги та загрозою військового вторгнення Російської



**Рисунок 3. Динаміка індексу споживчих цін в Україні в період коронакризи 2020–2021 рр., % до відповідного місяця попереднього року**

Джерело: розроблено за даними [12]



**Рисунок 4. Динаміка облікової ставки та етапи монетарної політики НБУ в період коронакризи 2020–2021 рр.**

Джерело: розроблено на підставі [15]

Федератії на територію України. За підсумками грудня 2021 р., споживчі ціни зросли у місячно-

му вимірі на 0,6%, а в річному – на 10%, що є максимумом від 2017 року.

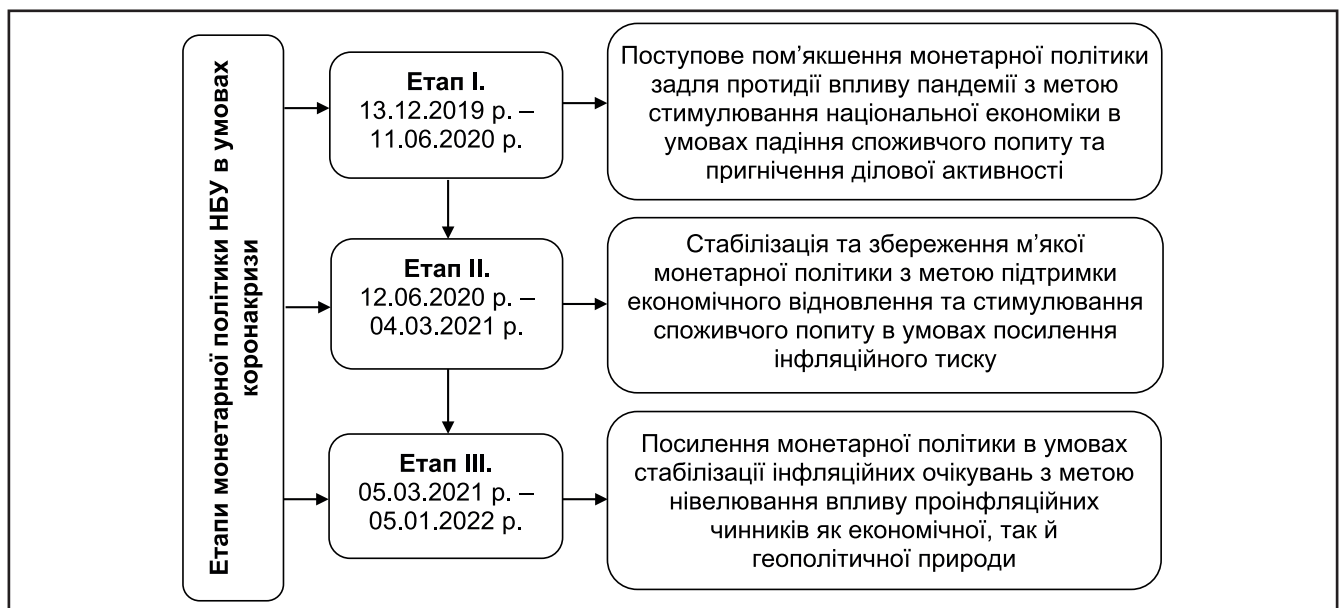
Порівнюючи значення індексу споживчих цін в Україні та облікової ставки НБУ в період коронакризи 2020–2021 рр. (рис. 3, 4) можна зазначити, що динаміка цих показників має однакові трендові та часові закономірності, хоча й відрізняється за темпами приросту.

Наявні помісячні розбіжності пояснюється тим, що коригування облікової ставки вочевидь відбувається з певним часовим лагом відносно зміни темпів інфляції.

З огляду на динаміку інфляції та облікової ставки, можна виокремити три етапи реалізації монетарної політики НБУ в період коронакризи 2020–2021 рр. (рис. 5).

Так, від січня до травня 2020 року інфляція в Україні сповільнилася з 3,2% до 1,7%, що супроводжувалось стрімким зменшенням значення облікової ставки від 13,5% станом на 30.01.2020 р. до 6,0% станом на 12.06.2020 р. В цей період монетарна політика НБУ відповідає загальносвітовим тенденціям поступового пом'якшення з метою протидії впливу пандемії, та спрямована на стимулювання національної економіки в умовах падіння споживчого попиту та пригнічення ділової активності. З червня по жовтень 2020 р. інфляція стабілізується, коливаючись в діапазоні 2,3% (вересень) до 2,6% (жовтень) та перебуваючи в діапазоні суттєво нижче цільового рівня у 5% річних. Національний банк України в цей період зберігає м'яку монетарну

політику, фіксуючи облікову ставку на найнижчому історичному рівні 6%. Попри зростання інфляції до 8,5% у березні 2021 р. та її вихід за межі цільового діапазону, облікова ставка перебуває на рівні 6% до 04.03.2021 р., що пояснюється необхідністю підтримки економічного відновлення та стимулювання споживчого попиту в умовах посилення інфляційного тиску. Від квітня 2021 р. інфляція ще більше прискорюється, на що НБУ реагує посиленням монетарної політики, збільшуючи облікову ставку від 6,5% (05.03.2021 р. – 15.04.2021 р.) до 10% (21.02.2022 р. – 02.03.2022 р.). Стрімкі темпи інфляції в Україні в цей період зумовлюються як загальносвітовими (зростання світових цін та поштовхування споживчого попиту), так й специфічними для держави проінфляційними чинниками у вигляді погіршення інформаційного фону на тлі геополітичної напруги. Вплив останніх мультиплікує інфляційні очікування бізнесу та суспільства, та створює підстави для подальшого підсилення монетарної політики НБУ у 2022 р. Слід зазначити, що інфляція за підсумками 2021 року впритул наблизилася до визначеного Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року [17] критичного рівня у 12%, що потребує від органів фінансової влади виваженого та обґрунтованого використання інструментів монетарного регулювання з метою наближення інфляції до цільового діапазону.



**Рисунок 5. Етапи реалізації монетарної політики Національного банку України в умовах коронакризи 2020–2021 рр.**

*Джерело: розроблено авторами*

## Висновки

Таким чином, монетарна політика НБУ в умовах рецесії COVID-19 та постпандемічного періоду формується з урахуванням динаміки інфляційних процесів та відповідно до пріоритетів макроекономічної стабілізації – відновлення ділової активності (зниження облікової ставки) або стримування інфляційного тиску (підвищення облікової ставки). Посилення монетарної політики починаючи з другої половини 2021 року спрямовано на утримання під контролем інфляційних процесів, результатом чого має стати повернення інфляції до цільового діапазону 5% +/- 1 в.п. Відповідно до прогнозів НБУ, масивний вплив проінфляційних чинників дозволяє розглядати можливість стабілізації інфляції у цільовому діапазоні не раніше середини 2023 року. Важливими обмеженнями для реалізації сприятливого сценарію подолання девальваційного тиску на національну валюту є нормалізація інформаційного фону, продовження співпраці з Міжнародним валютним фондом та несправдження потенційних пандемічних ризиків у вигляді нових карантинних заходів.

## Список використаних джерел

1. A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>
2. Big banks want regulation eased because of coronavirus. Experts call it opportunistic. URL: <https://www.washingtonpost.com/business/2020/03/03/banks-lobby-coronavirus/>
3. Board of Governors of the Federal Reserve System. URL: <https://www.federalreserve.gov/>
4. Coronavirus Crisis Shows That Banks Need To Conduct More Strenuous Stress Tests Now. URL: <https://www.forbes.com/sites/mayrarodriguezvalla/2020/03/18/coronacrisis-crisis-shows-that-banks-need-to-conduct-more-strenuous-stress-tests-now/#50d5dbf92521>
5. Goldman Now Expects Four Fed Hikes, Sees Faster Runoff in 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-10/goldman-now-expects-four-fed-hikes-sees-faster-runoff-in-2022>
6. James L. The Coronavirus Reveals the Limits of Monetary Policy. URL: <https://www.aier.org/article/the-coronavirus-reveals-the-limits-of-monetary-policy/>.
7. Tale-Profit.org. URL: <https://take-profit.org/statistics/interest-rate/euro-area/>

8. Thorsten Beck. Finance in the times of coronavirus Cass Business School and CEPR. Economics in the Time of COVID-19. A CEPR Press VoxEU.org eBook. 2020. P. 73–77.

9. Береславська О.І. Фіскальні та монетарні програми подолання рецесії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». № 17 (45). Острог : Вид-во НаУОА, 2020. С. 60–66.

10. Korneev V.V., Khodzhaian A. A., Vergeluk Yu. Yu., Koverninska Yu. V. Monetary Policy: Regulatory News and Change in the Movement of Financial Flows Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2019. №4 (31). С. 375–384. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190952>

11. Гудіма Т. Економіко-правові особливості реалізації грошово-кредитної політики в кризовий період (на прикладі пандемії COVID-19). Господарське право і процес. 2020. № 4. С. 70–75.

12. Інфляційні звіти Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-jovten-2021-roku>

13. Маслова Н.О. Світовий досвід застосування інструментів грошово-кредитної політики під час пандемії коронавірусу COVID-19. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2021. Вип. 1 (57). С. 121–126

14. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/>

15. Облікова ставка Національного банку України. URL: <https://index.minfin.com.ua/banks/nbu/refinance/>

16. Оганесян М.М., Дмитренко О.В. Монетарна політика держави в умовах рецесії. Бізнес Інформ. 2020. № 11. С. 356–361.

17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року». Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n11>

18. Шоломицька О., Сологуб І. Низькі ставки, гроші та гарантії. Економічний онлайн-журнал VoxUkraine. 2020. № 2. URL : <https://voxukraine.org/uk/nizki-stavki-groshi-ta-garantiyi-zahodi-reaguvannya-na-ekonomichnu-krizu-v-ukrayini-ta-inshih-krayinah/>.

## References

1. A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>

2. Big banks want regulation eased because of coronavirus. Experts call it opportunistic. URL: <https://www.washingtonpost.com/business/2020/03/03/banks-lobby-coronavirus/>
3. Board of Governors of the Federal Reserve System. URL: <https://www.federalreserve.gov/>
4. Coronavirus Crisis Shows That Banks Need To Conduct More Strenuous Stress Tests Now. URL: <https://www.forbes.com/sites/mayrarodriguezvaladares/2020/03/18/coronacrisis-crisis-shows-that-banks-need-to-conduct-more-strenuous-stress-tests-now/#50d5dbf92521>
5. Goldman Now Expects Four Fed Hikes, Sees Faster Runoff in 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-10/goldman-now-expects-four-fed-hikes-sees-faster-runoff-in-2022>
6. James L. The Coronavirus Reveals the Limits of Monetary Policy. URL: <https://www.aier.org/article/the-coronavirus-reveals-the-limits-of-monetary-policy/>.
7. Tale-Profit.org. URL: <https://take-profit.org/statistics/interest-rate/euro-area/>
8. Thorsten Beck. Finance in the times of coronavirus Cass Business School and CEPR. Economics in the Time of COVID-19. A CEPR Press VoxEU.org eBook. 2020. R. 73-77.
9. Bereslavskaya O.I. Fiskalni ta monetarni prohramy podolannia retsesii. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Ekonomika». № 17 (45). Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 2020. S. 60-66.
10. Korneev V.V., Khodzhaian A. A., Vergeluk Yu. Yu., Koverninska Yu. V. Monetary Policy: Regulatory News and Change in the Movement of Financial Flows Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky. 2019. №4 (31). С. 375-384. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190952>
11. Hudima T. Ekonomiko-pravovi osoblyvosti realizatsii hroshovo-kredytnoi polityky v kryzovyi period (na prykladi pandemii COVID-19). Hospodarske pravo i protses. 2020. № 4. S. 70-75.
12. Infliatsiini zvity Natsionalnogo banku Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-jovten-2021-roku>
13. Maslova N.O. Svitovyi dosvid zastosuvannia instrumentiv hroshovo-kredytnoi polityky pid chas pandemii koronavirusu COVID-19. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii Ekonomika. 2021. Vyp. 1 (57). S. 121-126
14. Natsionalnyi bank Ukrainy. Ofitsiyniy sait. URL: <https://bank.gov.ua/ua/>
15. Oblikova stavka Natsionalnogo banku Ukrainy. URL: <https://index.minfin.com.ua/banks/nbu/refinance/>
16. Ohanesian M.M., Dmytrenko O.V. Monetarna polityka derzhavy v umovakh retsesii. Biznes Inform. 2020. № 11. S. 356-361.
17. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku «Pro Stratehiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku». Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n11>
18. Sholomytska O., Solohub I. Nyzki stavky, hroshi ta harantii. Ekonomichniy onlain-zhurnal VoxUkraine. 2020. № 2. URL : <https://voxukraine.org/uk/nizki-stavki-groshi-ta-garantii-zahodi-reaguvannya-na-ekonomichnu-krizu-v-ukrayini-ta-inshih-krayinah/>.

**Дані про авторів**

**Ходжаєн Аліна Олександрівна,**

д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри економічної теорії, макро- та мікроекономіки, Київ, Україна  
e-mail: Alina\_Khodzhaian@ukr.net  
<https://orcid.org/0000-0002-3015-1016>

**Мельникова Тетяна Володимирівна,**

аспірант Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки, Київ, Україна  
e-mail: MelnikovaTV@ukr.net

**Data about the authors**

**Khodzhaian Alina,**

Doctor of Economics Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Professor, Department of Economic Theory, Macro and Microeconomics  
e-mail: Alina\_Khodzhaian@ukr.net

**Melnikova Tetyana,**

postgraduate, State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics  
e-mail: MelnikovaTV@ukr.net

## Стратегічні вади сучасних інформаційно–психологічних операцій Росії як одних із найпотужніших засобів утворення сучасної тіньової псевдореальності

**Предметом дослідження** є теоретичні аспекти одного із системних факторів тінізації суспільних відносин, перш за все влади, на основі проведення інформаційно–психологічних операцій, що забезпечує свій тиск засобами утворення паралельної тіньової псевдореальності.

**Метою дослідження** є виявлення сутності впливу сучасного неоімперіалізму, його специфічних засобів проведення інформаційно–психологічних операцій у формі утворення паралельної тіньової псевдореальності.

**Методи дослідження.** У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно–функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження щодо історичних умов формування тіньової влади.

**Результати роботи.** У статті визначені методологічні підходи до дослідження методів інформаційно–психологічних операцій як сучасних засобів формування паралельної тіньової псевдореальності неоімперіалізму як засоби новітнього панування.

**Галузь застосування результатів.** Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально–економічних, правових наук з проблем дисфункційного розвитку влади, зокрема кримінології.

**Висновки.** Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1) паралельна тіньова псевдореальність в сучасних умовах є потужним засобом тіньового тиску на суспільства залежних країн, деформації сприйняття реальності; 2) проведення інформаційно–психологічних операцій як тіньової псевдореальності – системи засобів сучасного неоімперіалізму є засобом тотальної дезорієнтації влади та суспільства в залежних країнах; 3) формування сучасного суб'єкта стратегічної дії Росії перетворює проведення спецоперацій у перманентний процес утворення псевдореальностей влади.

**Ключові слова:** тіньова псевдореальність влади, суб'єкт стратегічної дії, інформаційно–психологічна операція.

PREDBORSKIJ V.A.

## Strategic defects of modern information–psychological operations of Russia as one of the most powerful means of formation of the modern shadow

**The subject of research** is the theoretical aspects of one of the systemic factors of shadowing of social relations, primarily power, on the basis of information and psychological operations, which provides its pressure by means of the formation of parallel shadow pseudo–reality.

**The purpose of the study** is to identify the essence of the influence of modern neo–imperialism, its specific means of information and psychological operations in the form of the formation of a parallel shadow pseudo–reality.

**Methods of research.** The work used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, functional, historical, logical, which allowed to ensure the conceptual unity of research on the historical conditions of the formation of shadow power.

**Results of the work.** The article identifies methodological approaches to the study of methods of information and psychological operations as modern means of forming a parallel shadow pseudo–reality of neo–imperialism as a means of modern domination.

**Application of results.** The system of sciences from the family branch of public administration,

*a wide range of methodological aspects of socio-economic, legal sciences on the problems of dysfunctional development of power, in particular criminology.*

**Conclusions.** *The main results of the study, their theoretical results should be reduced to the following conclusions: 1) parallel shadow pseudo-reality in modern conditions is a powerful means of shadow pressure on the societies of dependent countries, the deformation of the perception of reality; 2) conducting informational and psychological operations as a shadow pseudo-reality – the system of means of modern neo-imperialism is a means of total disorientation of power and society in dependent countries; 3) the formation of a modern subject of strategic action of Russia turns the conduct of special operations into a permanent process of formation of pseudo-realities of power.*

**Keywords:** *shadow pseudo-reality of power, the subject of strategic action, information-psychological operation.*

**Постановка проблеми.** Розвиток чинників кризової регресії влади, подальше знищення інституційної структури держави, системна корупція обумовлюють високу ступінь гальмування процесів реформування суспільних відносин і відповідну необхідність вивчення сутності сучасних домінуючих тінювих впливів, зокрема особливості засобів тінювої псевдореальності влади, імперативів щодо ефективних засобів її обмеження та посилення тінювої резистентності.

Необхідність застосування ефективних засобів протидії тінювій владі знайшла відображення у ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, Закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, № 84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, № 1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

**Аналіз досліджень та публікацій з проблеми.** До вітчизняних досліджень з тінювої влади відносяться праці В.Д. Базилевича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, Г.С. Буряка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, Я.Я. Дьяченка, В.В. Засянського, М.О. Кизима, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції, тінювої влади зробили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тінювої влади, її генези, метаморфози та причин розвитку окремих форм та стадій, засоби ефективного обмеження тінювих владних процесів потребують подальшого спеціального дослідження.

**Метою статті** є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності тінювої влади, зокрема на основі впливу сучасного неоімперіалізму, що забезпечує свій тиск засобами утворення паралельної тінювої псевдореальності.

**Виклад основного матеріалу.** Масово-домінуючий розвиток інформаційних процесів в останні десятиріччя XX–XXI століть перетворили інформацію з окремого фактору виробництва на найважливішу його форму, віртуально-суспільну владну реальність – паралельну існуючим (фізичним) матеріальним. Серед полісистем сучасних владних паралельних реальностей важливе (деструктивне) місце займає тінюва інформаційна паралельна реальність – тінюве паралельне парасуспільство як масштабне системне утворення, розвиток якої за сучасних умов суттєво прискорюється. Поеднання тінювої паралельної реальності у множині її декомпозицій і паралельної реальності офіційного простору сучасного суспільства утворюють одну із потужних гібридних моделей його розвитку. З'явилася можливість безпосереднього впливу на інформаційний ресурс з метою його деформації, перекручення, маніпуляції ним з метою інформаційно-психологічних форм, що мають величезний потенціал деструктивізму, поширення суспільно-паразитарних неоімперіалістичних процесів – залежності, експлуатації, винищення. Ця специфічна форма інформаційного ресурсу обумовлює й специфічні засоби тінювої влади, особливу її суспільну небезпеку. Великого дискурсивного



значення у зв'язку з цим набуває проблема дослідження об'єктивної локалізації цього потужного соціального віртуального інструменту за певним спектром гібридних суспільних структур та тих загроз, що виникають у зв'язку з цим.

Розвиток об'єктивних історичних передумов утворення потужної системи тіньової паралельної псевдореальності в імперіалістичних країнах та їх тіньовий домінуючий тиск на залежні країни, що перебувають в стані трансформації, на їх систему «двоєвладдя», паразитарного елітного (олігархічно-кланового) сектору [1, с. 150–167], як головного тінізаційного фактора розвитку, спричиняє кумулятивний синергетичний ефект підсилення тінізаційних процесів в інших секторах економіки за рахунок архаїзації соціально-економічних форм, виштовхування їх елітним сектором із звичних місць та функцій в економічній структурі, активізації при цьому великого обсягу маргінальних (експлоярних) неформальних зв'язків.

Внутрішні та зовнішні фактори розвитку двоїстості тіньової державної влади в умовах сучасного імперіалістичного тиску сформувавши на національному рівні феномен тіньової влади і як її стрижень – тіньової «автономності»<sup>1</sup>, що в значній мірі монополізує у своїй діяльності фактор тіньової паралельної реальності, як основне знаряддя у боротьбі з офіційною, легітимною владою та суспільством.

Змістом синкретизму гострокризивої гібридної форми двоєвладдя<sup>2</sup> «автономії» (від відповідальності перед суспільством, законом) тіньової влади

<sup>1</sup> Концепція «автономної» тіньової влади («тіньового двоєвладдя») розробляється автором з 2016 р., незалежно від інших подібних концепцій, що намагаються пояснити вплив тіньових «заштукатурених» квазівладних сил, механізмів тіньового впливу на феномен функціонування офіційної держави. Ця концепція покликана вказати на реальні центри розробки та прийняття державно-владних рішень, їх відхилення від легітимних, офіційних процедур. Необхідно створити дієву систему безпеки сфери прийняття і реалізації рішень державної політики від сторонніх («тіньових») впливів. У 2017 р. з'явилася американська концепція «глибинної держави», що близька за концептуальним підходом, об'єктом дослідження, але повністю не збігається з концепцією «автономної» тіньової держави, що розробляється на вітчизняному ґрунті соціально-економічних передумов, причин та наслідків функціонування системи тіньового двоєвладдя. Концепція «глибинної держави» не враховує особливості вітчизняних умов, позбавлена аналізу реальних механізмів тіньового владного впливу.

<sup>2</sup> Двоєвладдя – змішана гібридна владна поліструктура з розвинутою асиметрією дискурсивного та матеріальних модусів, що відбиває існуюче, різного роду інтенсивності, протиріччя між інтересами правлячих політико-економічних класів суспільства, коли за офіційними владними позиціями офіційної влади діє гібридно прихована, офіційно не визнана як правлячий суб'єкт влади її структура, що доповнює чи домінує (в аспекті модусів) над першою. «Друга» тіньова влада є структурою (в аспекті модусів) обмеження, протидії або знищення інституційної структури офіційної влади.

та тіньового, паразитарного кланово-олігархічного, кримінального сектору, як найнебезпечнішої форми тінізації суспільних відносин, є відносини монополізації адміністративно-економічного, бізнесового, політичного ресурсу для обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними, політичними відносинами, корупційними та родинними, партійними зв'язками з вищими щаблями адміністративної та судової влади, правоохоронних органів, відсутністю економічної, політичної, кадрової конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до національних ресурсів країни. Форма існування симбіозу елітного сектору та «автономної» влади набуває в сучасності поширеної домінуючої форми тіньового парасуспільства – альтернативного нелегітимного, другого, тіньового центру влади та суспільного розвитку. В цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним мегаатрибутом адміністративної системи, іманентним способом її регуляції. Тіньове парасуспільство в умовах залежного квазіімперіалістичного розвитку, розбудови тіньової паралельної реальності – це закрита бізнесово-владна сфера суспільства, що монополізована олігархічними структурами, котрі мають на меті набуття політичного впливу та надвисоких доходів за допомогою використання значною мірою спекулятивного фінансового капіталу. Існуюча як пануюча тіньова структура, тіньове парасуспільство утворює, відповідно до своїх потреб, і тіньову політичну, судову, правоохоронну, соціально-економічну інфраструктуру, що зумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання та підпорядкування їх домінуючим неоімперіалістичним впливам.<sup>3</sup>

Нова якість паралельної реальності, її тіньових впливів полягає у радикальному зміщенні акцен-

<sup>3</sup> Тіньове паралельне неоімперіалістичне парасуспільство, як реальність в сучасних умовах, функціонально має найширшу розвинену множину поліструктур, що є інформаційною асиметрією офіційної, активно (гібридно) перехрещених з останньою. До їх структури слід віднести, перш за все, дві пари тіньових псевдореальностей імперіалістичного впливу та залежностей – імперіалістично-домінуючу та імперіалістично, олігархічно-кланово-залежну. Рівень імперіалістичного домінування та залежності може бути різним, наприклад, Росія та Україна відносяться до імперіалістично, олігархічно-кланово-залежних країн, однак з різним рівнем залежності: Росія являє собою імперіалістично-залежну (першого рівня залежності) країну, але, водночас, є й імперіалістично-домінуючою країною з розвинутою тіньовою псевдореальністю. Вона має потужну систему тіньових дискурсивних форм щодо інформаційного, кібернетичного, цифровізаційного, пропагандистського, психологічного формування тіньової псевдореальності. Остання форма тіньової псевдореальності є довершеною фазою перетворення матеріального модусу імперіалізму в тіньову дискурсивну.

тів мотивації дій на рівень конструювання уявної псевдореальності. Ціннісно-смилова модель світу організує сприйняття реальності як цілісного комплексу фактів і явищ з відповідною оцінкою їх значущості. Те, що не вкладається у загальну модель світу, позначається як периферійне та вороже, спроможне зруйнувати реальність, а отже, потрібно захищатися від нього, вдаючись до певних героїчних протидій.

До головних компонентів паралельних реальностей, що сформували кризово-гібридний характер влади, перманентну нестійкість та загрозу руйнівних тенденцій розвитку, відносяться цінності, політичне правління, економічна система, правове, правоохоронне забезпечення тощо. До них належить також, на нашу думку, особлива система інституційного взаємозв'язку та взаємозалежності держави та економіки, що у величезній мірі характеризує особливості суспільної організації, інституційний устрій тих чи інших суспільних систем.

Двоїстість засобів владного простору зумовлена існуванням та розвитком протиріччя між двома модусами сучасної гібридної кризи влади – фізичної дійсності та дискурсивного конструкту [2, с. 41–45]. Так, владний конфлікт слід трактувати як насамперед фізичний, матеріальний феномен – це персонал владних структур, керівництво, їх соціальний капітал, технічні засоби управління, зв'язку, інформаційна техніка, комунікації тощо. Водночас фізичний потенціал та його реалізація у владних процесах супроводжуються процесами їхнього дискурсивного осмислення, словесного опису та аналізу.

Фізичний модус існування конфлікту влади завжди йде у супроводі її дискурсивного модусу. Конфлікти набувають сенсу і статусу лише разом із дискурсивними формами.

Міфи, історичні хроніки, романи, репортажі, монографії, праці філософів й істориків, доповіді експертів й аналітиків, присвячені протиріччям владного неоімперіалістичного конфлікту, корпоративне та адміністративне право та інше – перелік текстових і соціальних форм осмислення явища конфлікту та інтерпретацій конкретних владних подій можна продовжувати та розширювати майже нескінченно. Об'єднує ці різноманітні види діяльності її знаковий (семіотичний) характер. Рефлексія про владний конфлікт (так само, як усі інші види рефлексії) розгортається в дискурсивному вимірі. Можемо стверджувати, що конфлікти влади є невід'ємними від словесних, дискурсивних практик.

До фізичного модусу новітнього глобально-фінансово-імперіалістичного капіталізму слід віднести наступні характерні риси: 1) монополістичний капітал/фінансовий капітал; 2) додатковий монополістичний прибуток; 3) розвинутий міжнародний поділ праці та глобальна інтернаціоналізація капіталу; 4) переділ світу великими державами у вигляді зон імперіалістичного впливу; 5) домінуючі національні держави як представники глобальних інтересів своїх монополістичних фірм; 6) імперіалістична конкуренція; 7) валютні та торгові війни, економічні ембарго та преференції; 8) неоколоніальна залежність, розширення структури залежних країн; 9) економічні кризи та імперіалістична експансія як інструменти глобального неоімперіалістичного перерозподілу власності та влади; 10) експорт капіталу; 11) активне розширення структури ринків з імперіалістичним впливом; 12) боротьба за контроль над основними ресурсами; 13) прискорене зростання нерівності у сплаті праці; 14) робоча аристократія в країнах імперіалістичного ядра як активний чинник політичної системи; 15) милітаризація суспільства та війна як органічний чинник політики; 16) розширення спектру чинників міжнародної гегемонії [3]. В той же час відбувається посилення міжімперіалістичної боротьби за домінування над Україною, активна зміна акцентів впливу та конотацій щодо домінування існуючих форм імперіалістичного впливу, їх пристосування до існуючих умов розвитку, подальша їх гібридизація у зв'язку з бурхливим рухом існуючих та новітніх дискурсивних модусів.

До одних із найбільш активних і потенційно небезпечних дискурсивних модусів неіомперіалістичного впливу відносяться інформаційно-психологічні операції<sup>4</sup>, які активно використовуються сучасною Росією в агресивній війні з Україною.

<sup>4</sup> Психологічна операція (або Військова інформаційна операція) (англ. Psychological operation (PSYOP) – сплановані дії з передачі конкретної інформації та індикаторів до іноземних аудиторій, щоб вплинути на їхні почуття, мотиви, критичне мислення і, зрештою, на діяльність іноземних урядів, організацій, груп чи індивідів. Визначення офіційно закріплено в Польовому статуті ЗС США 33–1 – Психологічні операції (англ. Field Manual 33–1 – Psychological Operation) від 1987 р. Втім їх почали використовувати в конфліктах людства набагато раніше під час політичних і релігійних воєн, а до видів ПСО відносять пропаганду і дезінформацію. Термін виник в 1918 р. під час заснування підрозділу психологічної пропаганди військової розвідки американського експедиційного корпусу (АЕК). В СРСР, під час Холодної війни, існувало визначення-антипод – планова пропаганда або допоміжна (політична, економічна, культурна, відповідно військова та інша) діяльність, яка проводиться в мирний та воєнний час, розрахована на іноземні ворожі, дружні або нейтральні аудиторії з метою впливу на їх відносини і поведінку в сприятливому напрямку для досягнення політичних і військових цілей.

2007 рік був переломним у підготовці РФ до реваншу, а сама ідея реваншу («з нами не рахуються») викристалізувалася у мюнхенській промові В. Путіна. Умовно, саме тоді розпочинається процес масштабного переформатування системи російських ЗМІ – переходу від концепції інформування спочатку до «інформаційного супроводу влади», а на завершальних етапах (і донині) – до пропаганди. Спроможність здійснювати масштабний інформаційно-психологічний вплив на цільові аудиторії – не лише один із ключових елементів у реалізації концепції геополітичного реваншу В. Путіна та його найближчого оточення, а й інструмент збереження ними влади всередині країни.

Вперше випробувати контрольований медіаресурс як оновлену інформаційну зброю Путін вирішив у 2008 р. під час агресії РФ проти Грузії. Слід визнати, що ця спроба була обмежено вдалою, хоча російські провладні оглядачі взагалі вважають, що вона була провальною. Однак Росія відпрацювала механізми координації військових дій та їх інформаційного висвітлювання, продукування та вкидання фейків, використання кібератак.

Загалом уже станом на 2013–2014 рр. російська журналістика як така перестала виконувати свої основні функції – задовольняти інформаційні потреби аудиторій, надавати інформацію якісно та об'єктивно, не викривляючи її, критично сприймати інформацію та відділяти факти від їх трактувань.

Сьогоднішня російська журналістика чи не повністю зосередилася на викривленні фактів, їх тенденційному поданні для аудиторій, некритичному сприйнятті урядової (офіційної) інформації, цензуруванні інформації відповідно до запиту та потреб держави. Це призвело до не менш серйозних змін у структурі медіаспоживання в РФ. Показово, що одна з найбільш пропагандистських передач російського телебачення – «Вести недели» (Россия 1) у 2015 р. отримала російську нагороду «ТЭФИ» (як «найкраща інформаційна програма»), а в 2016 р., згідно з опитуванням Фонду суспільної думки (ФОМ), її визнали «Найкращою аналітичною програмою».

Про ефективність роботи Кремля із взяття під контроль медіапростору РФ свідчать і такі дані: згідно з опитуваннями Всеросійського центру вивчення громадської думки (рос. – ВЦИОМ), у 2007 р. лише 7% громадян РФ не довіряли іноземним ЗМІ, а в травні 2015 р. таких уже було майже 50%. При цьому рівень довіри до центральних телеканалів

перевищує 75%, а у випадку неоднозначного трактування тієї чи іншої події більшість довірятиме тому, що буде сказано по телебаченню.

За таким умов РФ підійшла до початку гібридної війни з Україною із повністю контрольованим внутрішнім медіапростором, готовими для сприйняття провладних меседжів, аудиторіями та підготовленим інструментарієм впливу на міжнародну думку [2, с. 144, 146, 148].

На думку Пірет Перник – наукового співробітника естонської академії дослідження проблем безпеки, основні механізми завдання шкоди російським державними пропагандистськими структурами поділяються на інформаційно- (пропагандистсько-) психологічні та інформаційно- (пропагандистсько-) технічні. «Технічні інструменти пропагандистських атак – це кібератаки низького рівня (наприклад, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів). Кінцевою метою таких атак є зміна стратегічної поведінки супротивника, яке досягається шляхом маніпулювання сприйняттям їм реальності та її усвідомлення за посередництвом технологічних і психологічних компонентів протидії», – вказує вона [4]. Інший дослідник, російський експерт з проблем інформаційної війни С. Модестов розглядає особливості впливу на когнітивну сферу та підкреслює, що когнітивна сфера, як простір протидії, не має кордонів. «Кордони розмиті між війною і миром, тактичними, оперативними і стратегічними рівнями операцій, формами війни (оборонні та наступальні) і силовим впливом» [4]. Таким чином він сприймає і дає опис сучасної пропагандистської війни.

Центр дослідження армії, конверсії і розброєння у своєму дослідженні «Інформаційний фронт Кремля» (2016) запропонував розмежувати поняття «кібероперація» і «інформаційно-психологічні операції» російських спецслужб, а також виділити для вивчення та всебічного аналізу наступні інформаційні операції:

- російські інформаційні провокації і дезінформація, які здійснюються за участі недержавних структур або ЗМІ;
- інформаційні операції, що проводяться науковими, дослідницькими або академічними структурами Росії;
- інформаційно-психологічні операції, що здійснюються офіційними структурами РФ, у тому числі першими особами держави;

- інформаційні операції, що здійснюються після проведення спеціальних заходів, що проводяться за участі силових (у тому числі армійських) структур Росії;

- інформаційно–психологічні операції і провокації, що проводяться із залученням спеціально підготовлених груп населення;

- інформаційно–психологічні операції, що проводяться політиками або громадськими діячами іноземних держав («лідерами думок» для конкретних фокус–груп);

- інформаційно–психологічні операції, що проводяться на рівні міжнародних організацій і міжнародних конференцій;

- інформаційно–психологічні операції з використанням специфічних комунікаційних каналів: книг, фільмів, спеціально створених телепередач, статей, інформаційних мереж і специфічних образів минулого;

- інформаційно–психологічні операції, що засновані на створенні і просуванні рейтингів політиків, партій, армій тощо;

- потужні комплексні інформаційно–психологічні операції, що проводяться штучно створеними «лідерами думок» (наприклад, «очевидцями» подій, «активістами», що приймали участь у здійсненні провокацій, тощо [5, с. 106–110]).

Принципове посилення значення інформаційно–психологічних операцій в арсеналі гібридної війни Росії зв'язано з роковною всередині існуючого суб'єкта стратегічної дії – від ЦК КПРС (ще за пізньюрадянської доби) до КДБ, а пізніше – до ФСБ.

Ключовим фактором забезпечення, збереження стратегічної ефективності влади є вміння влади ставити існуючі (або створювати нові) мережеві структури влади (державні та недержавні) на користь стратегічним інтересам держави, тим самим формуючи ефективний суб'єкт стратегічної дії – внутрішньоелітну групу, що об'єднана усвідомленням їх членами консолідованих, взаємних інтересів, інструментів щодо забезпечення, відтворення та підтримки свого впливу [6, с. 7–43].

Ключові конкурентні переваги держави, таким чином, залежать в меншій мірі від вміння створювати новий або використовувати існуючий (ефективний) суб'єкт стратегічної дії у короткотерміновому режимі, а від вміння ставити його на службу державі на стратегічний термін часу, а часто і назавжди. Принципово важливо не дозволити компонентам стратегічного суб'єкта дії

перейти до режиму переслідування своїх власних приватних інтересів, що, як звичайно, призводить до катастрофічних наслідків. Класичний приклад подібного негативного розвитку подій дає, як відмічає М.Г. Делягін, історія еволюції радянських спецслужб [6, с. 29–43].

Ця історія свідчить про напружену боротьбу державної влади (точніше радянської тіньової «автономної» влади) за збереження контролю над спецслужбами для забезпечення повноцінного функціонування суб'єкта стратегічної дії за певних соціально–економічних умов. Однак контроль за ними з боку вищого політичного керівництва був втрачений вже у пізньюрадянський період. Так, однією із суттєвих причин афганської війни було суперництво керівництва ГРУ МО і КГБ за виключно вагому ціну контролю з точки зору тодішньої радянської тіньової економіки каналів постачання контрабанди і, перш за все, наркоторгівлю із Пакистану в Афганістан і далі в Середню Азію, СРСР і Європу.

Іншим прикладом згубної «приватизації» спецслужб, як сервісних, обслуговуючих інтереси влади, являє собою сам розпад Радянського Союзу, який був зв'язаний з фактичним переходом влади від головного до цього компонента суб'єкта стратегічної дії – КПРС до найбільш крипторумпованого компонента, але такого, що мав до цього лише обслуговуючі щодо партії функції – КДБ. Методом переходу влади від ЦК КПРС до КДБ передбачалася глибока (до деякої міри) штучна системна криза суспільства, перш за все, всеохоплююча криза споживчого ринку.

Однак головний позитивний сенс дій для реалізації стратегічного плану щодо утворення іншого суб'єкта стратегічної дії, крім КПРС, після смерті Андропова був втрачений. Цьому сприяла й швидка деградація державно–владної системи, активізована легалізацією тіньової економіки і набуттям організованого злочинністю власного політичного значення, її піднесення вже до рівня обслуговуючого компонента нового суб'єкта стратегічної дії – КДБ, пізніше ФСБ.

Додатковим негативним синергетичним фактором принципового погіршення умов для формування новітнього суб'єкта стратегічної дії, як відмічають російські дослідники [7, с. 328], є виявлена закономірність щодо того, що у вирішальні моменти російської історії особи, які опиняються на стратегічних позиціях держа-

ви, примудрялися зв'язуватися у глобальному масштабі з найбільш паразитарними, хижацькими і деструктивними угрупованнями і паттернами світової глобальної еліти.

Формування нового суб'єкта влади мало цілий букет серйозних системних вад, що не могло не позначитись як на посиленні кризи самого суспільства, так і на ефективності діяльності влади, яка перейшла на засади функціонування спецслужб, для яких головною формою їх реалізації стало проведення спецоперацій, зокрема інформаційно-психологічних (пропагандистських з цього часу), як активної форми тіншової псевдо-реальності, що з цього часу стають головним інструментом державної політики.

Саме з цього часу, як одна із найважливіших складових, з порядку денного державної політики Росії (а по суті ФСБ) не зникає проведення перманентних щоденних пропагандистсько-психологічних операцій щодо виявлення існуючих псевдозагроз від зовнішніх і внутрішніх суб'єктів та утворення владою відповідних псевдозагроз-протидій.

Однією із таких системних вад є неможливість здійснення стратегії за допомогою спецоперацій, так як стратегічні дії за своєю природою є довгостроковими і звичайно перевищують терміни діяльності своїх ініціаторів, що в умовах неминучої для спецоперацій таємності призводить до втрати носіїв їх інтересів, мотивації, перехоплення управління ними і глибокого перекручення їх сенсів, мети реалізації.

Успішна реалізація стратегії передбачає не тільки формування суб'єкта стратегічної дії, але і його здатності доповнювати спецоперації (які об'єктивно є необхідними у практиці державної політики) значно більш важливою, обсяжнішою системною політичною діяльністю, яка повинна бути вільною від наступних глибоких дисфункцій влади:

- штучне викривлення реальностей існуючих суспільних процесів запровадженням тіншових псевдореальностей в процесі впровадження інформаційно-психологічних операцій, паразитування на дискурсивно утворених тіншових, інформаційних псевдореальностях, сповзання до тенет помилкової логіко-наслідкової тенденції щодо форм, процесів та суспільних результатів;

- спецоперація передбачає надзвичайну вузькість (і відповідну уразливість) кола причетних до її розробки і проведення осіб, у той час як члени суб'єкта стратегічної дії зверху донизу повин-

ні бути об'єднані спільним усвідомленням своїх консолідованих інтересів: чим ширше коло консолідованих осіб, тим ефективніше, повніше досягаються стратегічні цілі;

- інформаційно-психологічна спецоперація звичайно здійснюється спецслужбою – бюрократичною структурою, влада персоналу якої може бути обмежена (аж до звільнення) рішенням вищепоставлених бюрократичних структур, які можуть бути ніяким чином не зв'язані зі здійснюваними спецслужбою функціями, гальмувати чи відмінити їх дію; справжній же суб'єкт стратегічної дії володіє власними ресурсами влади і сам включає в собі елементи сторонніх для себе бюрократичних структур, підкорює їх своєму впливу, але не підкоряючись їх інтересам і логіці функціонування [6, с. 40–41].

Неоімперіалістична агресія РФ вплинула не лише на політичну, соціальну, економічну, військову сфери, але й поставила Українську державу перед складними викликами для державної інформаційної політики. Сьогодні Україна все ще перебуває в процесі осмислення цієї нової реальності й механізмів спротиву інформаційній агресії, переоцінки концепції державної інформаційної політики і подолання наслідків агресії для інформаційного простору держави.

Поступово вирішуються питання щодо налагодження ефективної координації діяльності системи органів, що відповідають за інформаційну політику держави щодо протидії неоімперіалістичним зазіханням. На це зорієнтована і побудова системи стратегічних комунікацій в Україні, під якими розуміється скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави, реалізації потенціалу діяльності ефективного суб'єкта стратегічної дії в інформаційній сфері. На це спрямовано й прийняття Стратегії забезпечення інформаційної безпеки України від 15 жовтня 2021 р. Йдеться про публічну дипломатію, зв'язки з громадськістю, військові зв'язки, інформаційні та психологічні операції та заходи, спрямовані на просування стратегічних цілей держави.

### Висновки

Масово-домінуючий розвиток інформаційних процесів в останні десятиріччя XX–XXI століть перетворили інформацію з окремого фактору виробництва на найважливішу його форму, віртуально-суспільну владну реальність – пара-

лельну існуючим (фізичним) матеріальним. Серед полісистем сучасних владних паралельних реальностей важливе (деструктивне) місце займає тіньова інформаційна паралельна реальність – тіньове паралельне парасуспільство як масштабне системне утворення, розвиток якої за сучасних умов суттєво прискорюється. Поєднання тіньової паралельної реальності у множині її декомпозицій і паралельної реальності офіційного простору сучасного суспільства утворюють одну із потужних гібридних моделей його розвитку. З'явилася можливість безпосереднього впливу на інформаційний ресурс з метою його деформації, перекручення, маніпуляції ним з метою інформаційно–психологічних форм, що мають величезний потенціал деструктивізму, поширення суспільно–паразитарних неімперіалістичних процесів – залежності, експлуатації, винищення. Ця специфічна форма інформаційного ресурсу обумовлює й специфічні засоби тіньової влади, особливу її суспільну небезпеку. Великого дискурсивного значення у зв'язку з цим набуває проблема дослідження об'єктивної локалізації цього потужного соціального віртуального інструменту за певним спектром гібридних суспільних структур та тих загроз, що виникають у зв'язку з цим.

До одних із найбільш активних і потенційно небезпечних дискурсивних модусів неімперіалістичного впливу відносяться інформаційно–психологічні операції, які активно використовуються сучасною Росією в агресивній війні з Україною.

Центр дослідження армії, конверсії і розброєння у своєму дослідженні «Інформаційний фронт Кремля» (2016) запропонував розмежувати поняття «кібероперація» і «інформаційно–психологічні операції» російських спецслужб, а також виділити для вивчення та всебічного аналізу наступні інформаційні операції:

- російські інформаційні провокації і дезінформація, які здійснюються за участі недержавних структур або ЗМІ;
- інформаційні операції, що проводяться науковими, дослідницькими або академічними структурами Росії;
- інформаційно–психологічні операції, що здійснюються офіційними структурами РФ, у тому числі першими особами держави;
- інформаційні операції, що здійснюються після проведення спеціальних заходів, що проводять-

ся за участі силових (у тому числі армійських) структур Росії;

- інформаційно–психологічні операції і провокації, що проводяться із залученням спеціально підготовлених груп населення;
- інформаційно–психологічні операції, що проводяться політиками або громадськими діячами іноземних держав («лідерами думок» для конкретних фокус–груп);
- інформаційно–психологічні операції, що проводяться на рівні міжнародних організацій і міжнародних конференцій;
- інформаційно–психологічні операції з використанням специфічних комунікаційних каналів: книг, фільмів, спеціально створених телепередач, статей, інформаційних мереж і специфічних образів минулого;
- інформаційно–психологічні операції, що засновані на створенні і просуванні рейтингів політиків, партій, армій тощо;
- потужні комплексні інформаційно–психологічні операції, що проводяться штучно створеними «лідерами думок» (наприклад, «очевидцями» подій, «активістами»), що приймають участь у здійсненні провокацій, тощо.

### Висновки

Формування нового суб'єкта влади мало цілий букет серйозних системних вад, що не могло не позначитись як на посиленні кризи самого суспільства, так і на ефективності діяльності влади, яка перейшла на засади функціонування спецслужб, для яких головною формою їх реалізації стало проведення спецоперацій, зокрема інформаційно–психологічних (пропагандистських з цього часу), як активної форми тіньової псевдо–реальності, що з цього часу стають головним інструментом державної політики.

Саме з цього часу, як одна із найважливіших складових, з порядку денного державної політики Росії (а по суті ФСБ) не зникає проведення перманентних щоденних пропагандистсько–психологічних операцій щодо виявлення існуючих псевдозагроз від зовнішніх і внутрішніх суб'єктів та утворення владою відповідних псевдозагроз–протидій.

### Список використаних джерел

1. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів. Київ : Задруга, 2014. 400 с.

2. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 496 с.

3. Дж. Беллами Фостер. Новый империализм глобального финансово-монополистического капитала / Пер. Г. Тросман, Н. Гринь, Е. Радайкин. URL: <https://lenincrew.com/new-imperialism/>.

4. Pernik P. Concordium. 2020. № 1.

5. Горбулин В. Как победить Россию в войне будущего. К. : Брайт Бук, 2020. 256 с.

6. Делягин М. Г. Британские элиты: факторы глобального превосходства. От Плантагенетов до Скрипалей. М. : Книжный мир, 2019. 264 с.

7. Смирнов И. И. Тропы истории. Криптоаналитика глубинной власти. М. : Тов-во научных изданий КМК, 2020. 473 с.

#### References

1. Predborskiy V. A. Teoriia tinovoi ekonomiky v umovakh transformatsiinykh protsesiv. Kyiv : Zadruha, 2014. 400 s.

2. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front / za zah. red. V. P. Horbulina. Kharkiv : Folio, 2017. 496 s.

3. Dzh. Bellami Foster. Novyy imperiализм globalnogo finansovo-monopolisticheskogo kapitala / Per. G. Trosman, N. Grin, E. Radaykin. URL: <https://lenincrew.com/new-imperialism/>.

4. Pernik P. Concordium. 2020. № 1.

5. Gorbulin V. Kak pobedit Rossiyu v voyne buduschego. K. : Brayt Buk, 2020. 256 s.

6. Delyagin M. G. Britanskiye elityi: faktoryi globalnogo prevoshodstva. Ot Plantagenetov do Skripaley. M. : Knizhnyiy mir, 2019. 264 s.

7. Smirnov I. I. Tropyy istorii. Kriptoanalitika glubinnoy vlasti. M. : Tov-vo nauchnyih izdaniy KMK, 2020. 473 s.

#### Дані про автора

**Предборський Валентин Антонович,**

д.е.н., професор

e-mail: [prvika2015@gmail.com](mailto:prvika2015@gmail.com)

#### Data about the author

**Valentin Predborskiy,**

Doctor of Economic Sciences, Professor

e-mail: [prvika2015@gmail.com](mailto:prvika2015@gmail.com)

УДК 35.073.52:005.21:657.3:005.551

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957013>

РИБАКОВА Л.П.

СИМОЧКО М.І.

ЮГАС Е.Ф.

## Формування вимог до змісту та структури обліково-управлінської звітності для потреб стратегічного управління

**Предметом дослідження** є формування вимог до змісту та структури обліково-управлінської звітності для потреб стратегічного управління.

**Метою дослідження** є визначити комплекс вимог до змісту та структури обліково-управлінської звітності для потреб стратегічного управління підприємством.

**Методи дослідження.** У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

**Результати роботи.** У статті визначені основні якісні характеристики інформації. Наведена звітність для потреб стратегічного управління. Розглянуто склад звітності для кожного з інструментів бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління. Наведені аспекти складання звітності збалансованої системи показників.

**Висновки.** Невід'ємною частиною процесу бухгалтерського обліку та стратегічного управління є складання звітності. Управлінська бухгалтерська звітність, спрямована на інформаційне забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень, повинна мати відповідний зміст та структуру. В процесі дослідження встановлено, що звітність повинна включати інформацію по п'яти основних напрямках: фінанси, клієнти, інноваційний розвиток, внутрішні бізнес-процеси, навчання і розвиток. За структурою звітність для потреб стратегічного управління поділена на звітність, що забезпечує розробку стратегії та звітність, що забезпечує контроль за виконанням стратегії.

**Ключові слова:** підприємство, звітність, стратегічне управління, інформація, конкурентоспроможність, інновації, фінанси, бухгалтерський облік, послуги, витрати.

RYBAKOVA L.P.  
SYMOCHKO M.I.  
YUHAS E.F.

## Formation of requirements to the content and structure of accounting and management reporting for the needs of strategic management

**The subject of the study** is the formation of requirements for the content and structure of accounting and management reporting for the needs of strategic management.

**The purpose of the study** is to determine a set of requirements for the content and structure of accounting and management reporting for the needs of strategic management of the enterprise.

**Research methods.** The dialectical method of scientific cognition, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization are used in the work.

**Results of work.** The paper identifies the main qualitative characteristics of information. Reporting for the needs of strategic management is given. The composition of reporting for each of the accounting tools for strategic management is considered. Aspects of compilation of reporting of the balanced system of indicators are resulted.

**Conclusions.** Compilation of reporting is an integral part of the accounting and strategic management process. Management accounting aimed at information providing on strategic management decisions should have the appropriate content and structure. The study found that reporting should include information in five main areas: finance, customers, innovation development, internal business processes, training and development. According to the structure, reporting for the needs of strategic management is divided into reporting, which provides strategy development and reporting, which provides control over the implementation of the strategy.

**Keywords:** enterprise, reporting, strategic management, information, competitiveness, innovations, finance, accounting, services, expenses.

**Постановка проблеми.** Основний обсяг інформації продукує бухгалтерський облік, як система збору, накопичення, систематизації, обробки та передачі різним користувачам облікових даних необхідного формату і змістовного наповнення про господарську діяльність суб'єктів господарювання. Важливе завдання бухгалтерського обліку в контексті стратегічного управління полягає в оптимізації способів підготовки та передачі інформації менеджерам усіх рівнів системи управління, для забезпечення своєчасності прийняття та реалізації управлінських рішень.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** У дослідження теорії бухгалтерського обліку та його управлінського напрямку зробили значний внесок багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед вітчизняних авторів слід відзначити: А.М. Герасимовича, М.В. Кужельного, А.М. Кузьмінського, В.Г. Линника, П.П. Німчинова, а також зарубіжних вчених І.М. Богатую, М.Ф. ван Бреда, Д. Колдуела, Б. Нідлза, Д. Нортон та інших.

Актуальні питання формування інформаційного підґрунтя для стратегічного управління підприємством поки що не стали об'єктом фундаментальних наукових досліджень, тому вони потребують подальшого вивчення.

**Мета статті** – визначити комплекс вимог до змісту та структури обліково-управлінської звітності для потреб стратегічного управління підприємством.

**Виклад основного матеріалу.** Обов'язковою умовою ведення обліку з метою стратегічного управління також є подання визначених форм звітності. Як і будь-яка звітність на підприємстві, звітність для потреб стратегічного управління повинна мати основні якісні характеристики інформації: дохідливість, доречність, достовірність і порівнянність. Дохідливість – це якість інформації, яка дає можливість користувачам зрозуміти її сутність, але при цьому користувачі повинні володіти базовими знаннями у сфері економіки, бухгалтерського обліку чи бізнесу, щоб пра-



вильно сприймати зміст фінансових показників. Доречність – це здатність інформації впливати на рішення, що приймаються на її основі, і дозволяє вчасно оцінити минулі, поточні й майбутні події, підтвердити і скорегувати їх оцінки, зроблені в минулому. Доречність інформації визначають три поняття: суттєвість, своєчасність і можливість використання для прогнозування. Суттєвою інформацією – слід вважати таку, відсутність або перекручення якої може кардинально вплинути на рішення користувачів звітності. Під своєчасністю збору, обробки і надання інформації слід вважати збирання, обробку і надання відповідним користувачам необхідної інформації у терміни та момент, що можуть забезпечити найбільшу користь від її використання. Крім того, корисність інформації може вимірюватись й її придатністю для проведення аналізу та прогнозування. Достовірність та доречність інформації свідчить про повноту інформації, відсутність помилок, перекручень в ній, а також про те, що дана інформація є своєчасно та доречно наданою та її зміст здатен вплинути на рішення користувачів.

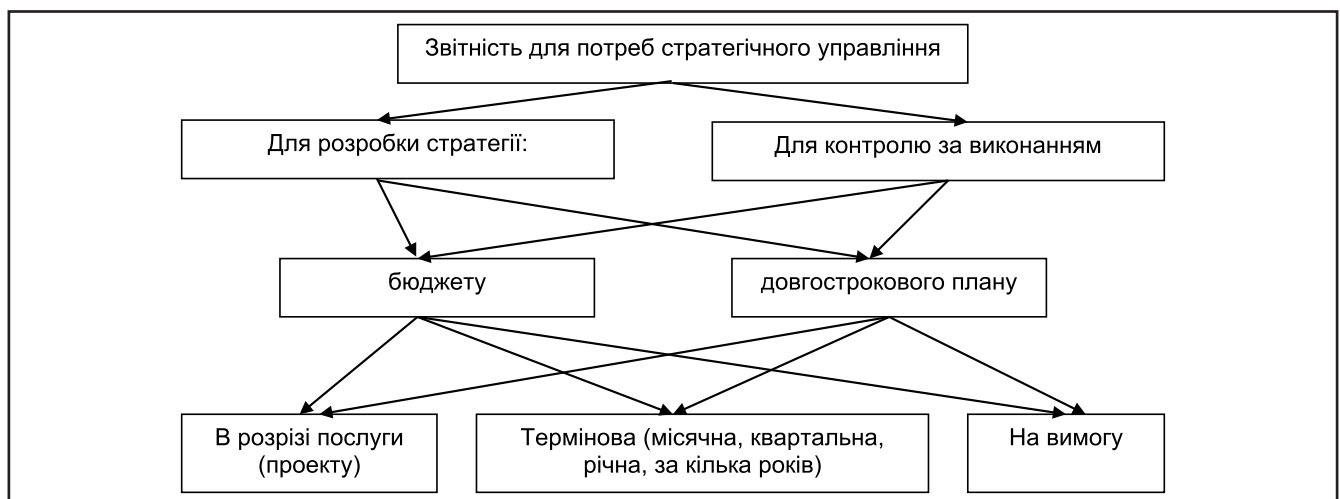
Порівнянність інформації характеризує можливість користувачів порівнювати: звіти підприємства за різні періоди; звіти різних підприємств.

Описавши загальні вимоги до звітності, розглянемо зміст і структуру звітності на підприємстві. Звітність для потреб стратегічного управління в загальному вигляді можна представити схемою (див. рисунок).

Використання змішаної системи технологій стратегічного обліку і управління на підприємстві накладає свій відбиток на склад і структуру звіт-

ності. Розглянемо приблизний склад звітності для кожного з інструментів бухгалтерського обліку з метою стратегічного управління. Так, при використанні обліку витрат за видами діяльності звітність може містити в собі: зазначення терміну (строк реалізації послуги, календарний термін чи період, що аналізується (на вимогу); загальний обсяг витрат за період (на проект); обсяг витрат певного виду (в розрізі рахунків витрат, у розрізі класифікації витрат, за об'єктами, носіями і пулами витрат, видами діяльності); розподіл накладних витрат за послугами; порівняльний аналіз із попереднім періодом (послугою); зазначення можливих причин відхилень; пропозиції по усуненню негативних наслідків.

Стосовно збалансованої системи показників (The Balanced Scorecard, BSC), то звітність у цій системі повинна надаватися в п'яти аспектах, причому в її складанні мають бути задіяні не лише бухгалтерія, а майже всі відділи підприємства. Так, для складання звітності щодо аспекту «Навчання і перспективи зростання» використовується інформація планово-економічного відділу, відділу кадрів, бухгалтерії, відділу автоматизації та ін. Для звітності зі споживацького аспекту необхідною є інформація з виробничого та технічного відділів. Безпосередньо таку інформацію отримує також планово-економічний відділ. Великої питомої ваги в цьому аспекті набуває інформація відділу маркетингу. Для звітності з аспекту «Внутрішні бізнес-процеси» основною є інформація з бухгалтерії і виробничого відділу, відділу управління затратами, технічних служб. Інформація щодо фінансового аспекту надходить з головної бухгалтерії, відділу управління витратами, фінансово-



**Звітність для потреб стратегічного управління**

\* складено авторами

розрахункового бюро і фінансового відділу. Звітність з інноваційної перспективи складається на базі інформації системи обліку, технічних служб і підрозділів, у тому числі, центральної лабораторії, відділу захисту навколишнього середовища, цеху озеленення, санітарно-епідеміологічної служби та ін. Інформація, що складає основу звітності з інноваційної перспективи в частині розробки і впровадження енергозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії, надходить від відділу головного енергетика, головного механіка, центральної бухгалтерії і бухгалтерій підрозділів, центральної лабораторії, виробничого відділу тощо.

Слід сказати, що показники, які входять до звітності з різних аспектів/перспектив збалансованої системи показників, можуть мати одне й те саме джерело інформації. З цього приводу вкрай важливо, щоб відділ, який є координатором у зборі інформації повинен слідкувати за тим, щоб інформація не дублювалася і була максимально пристосованою до потреб кінцевих користувачів.

Цікавою є інформація про досягнення підприємством кращого стану за даним показником і також аналогічна інформація по конкурентах. Необхідно додати, що взагалі з управлінською звітністю для збору й узагальнення інформації з ключових показників діяльності підприємства може застосовуватися будь-який формат управлінських звітів, зручний для використання в роботі.

### Висновки

Невід'ємною частиною процесу бухгалтерського обліку та стратегічного управління є складання звітності. Управлінська бухгалтерська звітність спрямована на інформаційне забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень повинна мати відповідний зміст та структуру. В процесі дослідження встановлено, що звітність повинна включати інформацію по п'яти основних напрямках: фінанси, клієнти, інноваційний розвиток, внутрішні бізнес-процеси, навчання і розвиток. За структурою звітність для потреб стратегічного управління поділена на звітність, що забезпечує розробку стратегії та звітність, що забезпечує контроль за виконанням стратегії.

### Список використаних джерел

1. Бикова В. Г. Фінансово-економічний потенціал підприємств загальнодержавного значення – оцінка й управління. Фінанси України. 2005. № 6. С. 56–61.

2. Велесько Е. И., Быков А. А., Дражек З. Стратегическое управление: практика принятия системных решений: учеб. пособие. Мн.: Тэхналогія; Изд-во БГЭУ, 1997. 199 с.

3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21 (11). С. 201–205.

4. Ефремов В. С. Стратегическое управление в контексте организационного развития. Корпоративный менеджмент. 1999. № 1. URL: <http://www.cfin.ru/press/management/1999-1/01.shtml>.

5. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1 (132). С. 58–62.

6. Колодійчук А. В., Молнар О. С., Рибаківа Л. П., Ценклер Н. І., Югас Е. Ф. Міжнародне підприємництво: підручник. Львів: Вид-во ННБК «АТБ», 2022. 191 с.

7. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

8. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

9. Редченко К. І. Стратегічний аналіз у бізнесі: навч. посібник. Вид. 2-ге, доп. Львів: Новий Світ-2000, Альтаір-200, 2003. 272 с.

10. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (8). С. 183–187.

11. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.10. С. 222–227.

12. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України. К.: А.С.К. 2000. 784 с.

### References

1. Bykova, V. H. (2005). Finansovo-ekonomichnyy potentsial pidpryyemstv zahal'noderzhavnoho znachennya – otsinka y upravlinnya [Financial and economic potential of enterprises of national importance – evaluation and management]. Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine, 6, 56–61. [in Ukrainian].

2. Velyesko E. I., Bykov A. A., Drachek Z. Strategicheskoye upravleniye: praktika priinyatiya

системных решений: учеб. пособие. Мн.: Тэхналогія; Изд-во БГЭУ, 1997. 199 с.

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21 (11) (pp. 201–205). [in Ukrainian].

4. Yefremov, V. S. (1999). Strategicheskoye upravleniye v kontekste organizatsionnogo razvitiya. [Strategic management in the context of organizational development]. Korporativnyy menedzhment [Corporate management], 1. Retrieved from: <http://www.cfin.ru/press/management/1999-1/O1.shtml>. [in Russian].

5. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V., Molnar, O. S., Rybakova, L. P., Tsenkler, N. I., & Yuhas, E. F. (2022). Mizhnarodne pidpryyemnytstvo [International entrepreneurship]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13) (pp. 172–178). [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

9. Redchenko, K. I. Stratehichnyy analiz u biznesi [Strategic analysis in business]: Textbook (2003). 2nd ed., app. Lviv: NovyiSvit–2000, Altair–200.[in Ukrainian].

10. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretychni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise compet-

itiveness management]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (8) (pp. 183–187). [in Ukrainian].

11. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (10). С. 222–227.

12. Tkachenko, N. M. (2000). Bukhhalters'ky u finansovyy oblik na pidpryyemstvakh Ukrayiny [Financial accounting at the enterprises of Ukraine]. Kyiv: A. S. K. [in Ukrainian].

#### **Дані про авторів**

##### ***Рибакова Леся Петрівна,***

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

##### ***Симочко Марія Іллівна,***

старший викладач Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

##### ***Югас Еріка Федорівна,***

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

#### **Data about the authors**

##### ***Lesya Rybakova,***

Ph.D. of Economics, Associate Professor of Uzhhorod Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

##### ***Mariya Symochko,***

Senior Lecturer at the Uzhhorod Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

##### ***Erika Yuhas,***

Ph.D. of Economics, Associate Professor of Uzhhorod Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

# ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 65.012.45:108

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957042>

ГРИНЧУК Ю.С., КУКСА І.М.,  
ТКАЧЕНКО Н.Е., ПАРАСКЄЄВА А.М.

## Планування інноваційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки та управління змінами

**Актуальність теми дослідження.** Дослідження питання планування інноваційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки та управління змінами обумовлюється відсутністю єдиного алгоритму та моделі даного процесу.

**Постановка проблеми.** В нинішніх умовах підвищеної небезпеки будь-якої економічної діяльності, надмірно швидкого споживання обмежених ресурсів при порушенні логістики їх постачання, негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище і екологічних катастроф, викликаних в тому числі і військовим шляхом, доцільно приділити значну увагу механізмам державного регулювання інноваційної діяльності та політиці інноваційного розвитку економіки в рамках нового господарського механізму забезпечення економічної безпеки. Зазначені факти обумовлюють актуальність теми дослідження.

**Постановка мети і завдань дослідження** – дослідити планування інноваційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки та управління змінами.

**Метод або методологія дослідження.** В статті використано історично-логічний метод; метод систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення; метод логічного аналізу і синтезу.

**Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** Доведено, що до головних напрямів активізації інноваційного процесу в умовах підвищеної небезпеки господарської діяльності слід віднести: забезпечення правового регулювання інноваційного менеджменту та захисту інтересів учасників інноваційного розвитку; пряма та непряма підтримка створення й освоєння інновацій; визначення та реалізація пріоритетного розвитку безпекових інновацій; розвиток ефективних форм партнерства і кооперації, зокрема щодо енергоефективності, формування відповідних адаптивних організаційно-економічних структур; підготовку конкурентоспроможних кадрів у сфері інноваційного менеджменту для національної та міжнародної економіки; пріоритетний розвиток сучасної матеріально-технічної бази; активний розвиток міжнародної співпраці в галузі інновацій.

**Галузь застосування результатів.** Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності інноваційних суб'єктів бізнесу та органів державної влади для підвищення соціально-економічної ефективності та рівня безпеки.

**Висновки за статтею.** Зроблено висновок, що активізація безпекової діяльності вітчизняних інноваційно орієнтованих підприємств у контексті управління змінами потребує відповідних інституційних умов, за яких інновації стануть головним джерелом зростання прибутку. Для цього актуальним визначено створення умов отримання інноваційної ренти, формування мотивів та стимулів інноваційного розвитку й обмеження альтернативних інновацій шляхом збільшення прибутків.

**Ключові слова:** планування, інновації, інноваційний розвиток, економічна безпека, управління змінами.

GRYNCHUK Y.S., KUKSA I.M.,  
TKACHENKO N.E., PARASKIEIEVA A.M.

## Innovation development planning in the context of economic security and change management

**Relevance of the research topic.** Research on innovation development planning in the context of economic security and change management is due to the lack of a single algorithm and model of this process.

**Formulation of the problem.** In the current conditions of increased danger of any economic activity, excessive consumption of limited resources in violation of the logistics of their supply, negative anthropogenic impact on the environment and environmental disasters, including military, it is advisable to pay close attention to mechanisms of state regulation of innovation and the policy of innovative economic development within the new economic mechanism of economic security. These facts determine the relevance of the research topic.

**Setting the purpose and objectives of the study** – to study innovation development planning in the context of economic security and change management.

**Research method or methodology.** The historical–logical method is used in the article; method of systematization, classification and theoretical generalization; method of logical analysis and synthesis.

**Presentation of the main material (research results).** It is proved that the main directions of intensification of the innovation process in the conditions of increased danger of economic activity should include: ensuring legal regulation of innovation management and protection of the interests of participants in innovation development; direct and indirect support for the creation and development of innovations; identification and implementation of priority development without pitch innovations; development of effective forms of partnership and cooperation, in particular on energy efficiency, formation of appropriate adaptive organizational and economic structures; training of competitive personnel in the field of innovation management for the national and international economy; priority development of modern material and technical base; active development of international cooperation in the field of innovation.

**Field of application of results.** The results of the study can be used in the practice of innovative business entities and public authorities to improve socio–economic efficiency and security.

**Conclusions on the article.** It is concluded that the intensification of security activities of domestic innovation–oriented enterprises in the context of change management requires appropriate institutional conditions under which innovation will be the main source of profit growth. For this purpose, it is important to create conditions for receiving innovative rent, forming motives and incentives for innovative development and limiting alternative innovations by increasing profits.

**Keywords:** planning, innovation, innovation development, economic security, change management.

**Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування нового господарського механізму забезпечення економічної безпеки на засадах соціально–орієнтованої економіки України передбачає збалансованість економічних процесів і гармонійний розвиток ок–

ремих регіонів і суспільства в цілому. При цьому високого рівня безпеки і добробуту можна досягти двома шляхами – через стабільне зростання або через інноваційний розвиток. Найбільш вірогідним є зростання, що пов'язане із введенням у виробничу діяльність сучасних технологій та нових ресурсів. Тому в нинішніх умовах підви–

щеної небезпеки будь-якої економічної діяльності, надмірно швидкого споживання обмежених ресурсів при порушенні логістики їх постачання, негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище і екологічних катастроф, викликаних в тому числі і військовим шляхом, доцільно приділити значну увагу механізмам державного регулювання інноваційної діяльності та політиці інноваційного розвитку економіки в рамках нового господарського механізму забезпечення економічної безпеки. Зазначені факти обумовлюють актуальність теми дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Інноваційний розвиток – це процес розширеного відтворення економіки, за якого зростання обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції здійснюється інноваційним шляхом за рахунок активного використання нових знань та їх ефективних результатів, максимального використання і прискореного освоєння наукомістких технологій [8; 10].

Розповсюдження безпекових інновацій, як і їх створення, є базовою складовою інноваційного процесу. Можна виділити актуальні логічні види інноваційного процесу: 1) простий внутрішньо-організаційний (натуральний), 2) простий міжорганізаційний (товарний), 3) розширений [1;3].

Проста форма передбачає в першу чергу створення і використання безпекової інновації у середині підприємства. У цьому випадку інновація не набуває товарної форми [5–7; 9]. При простому інноваційному процесі безпекове нововведення виступає як предмет купівлі–продажу.

Розширена форма передбачає утворення нових продуцентів безпекової інновації, подолання монополії виробника–піонера. Це сприяє завдяки взаємній конкуренції удосконаленню споживчих властивостей товарів, що випускається [2; 4], що у контексті економічної безпеки й управління змінами потребує подальшого наукового дослідження.

**Формулювання цілей статті** (постановка завдання) – дослідити планування інноваційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки та управління змінами.

**Вклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. По мірі перетворення інноваційного процесу на товарний у сучасній глобалізова-

ній економіці, що суттєво залежить від безпекових складових, можна виділити основні органічні фази: а) створення і розповсюдження; б) дифузія нововведення. Перша із даних фаз має охоплювати актуальні етапи наукових досліджень, дослідно-конструкторських робіт, організацію дослідного виробництва й збуту, організацію комерційного виробництва. При цій фазі корисним є ефект безпекового нововведення ще не повністю реалізується, але для цього створюються передумови.

На іншій фазі суспільно корисний ефект, у тому числі й безпековий, перерозподіляється між виробниками інновації, а також між виробниками і споживачами. Одним з основних факторів поширення безпекових інновацій є їх взаємодія із відповідним соціально-економічним оточенням та наявністю суттєвого елементу – конкуруючих технологій.

Для пришвидшення дифузії безпекових інновацій у сьогоdnішніх реаліях управління змінами має бути розвинута невиробнича інфраструктура. Враховуючи циклічний характер інноваційного процесу доцільно застосовувати хронологічний порядок появи інновацій в різних галузях науки і техніки. Отже, даний процес спрямовано на утворення потрібних ринкам продуктів, технологій і послуг і здійснюється він у тісному взаємозв'язку із середовищем: його напрями, темп, цілі та задачі залежать від соціально-економічних умов і рівня економічної та фінансової безпеки, у яких він функціонує та розвивається [8].

Розширене відтворення у сучасній економіці пов'язано із безпековими, маркетинговими, економічними, глобалізаційними і біологічними процесами і технологіями. Це обумовлює не тільки значний ризик інновацій та необхідність урахування дій природних законів, але ще вимагає системного підходу до організації інноваційних безпекових процесів. Кожній стадії даних процесів відповідають власні актуальні результати: винаходи, новації, нововведення, інновації. На початковій стадії – це винаходи й відкриття, які не завжди отримують комерційне використання. Надалі з'являються оформлені відповідно реаліям часу та рівню безпеки новація як результат фундаментального, прикладного дослідження, розробки чи експериментальної роботи. Це у цілому направлено на підвищення ефективності певної сфери діяльності. На стадії упровадження нововведення застосовуються із ціллю отримання прибутку, тобто виникає безпекова інновація.

## ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Науковий безпековий потенціал формування й упровадження інновацій в економіку держави сконцентровано у Національній академії наук України, науково–дослідних установах та закладах вищої освіти [6]. Наприклад, у сучасній агропродовольчій сфері інноваціями є: нові сорти рослин, нові породи тварин, штами мікроорганізмів, види сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати (вакцини), економічні розробки, документально оформлені методики, рекомендації, оцінки і т. д. Для даного етапу характерні тривалість, великі матеріальні й інтелектуальні витрати, особливо по роботах з живими організмами.

Найбільш суттєвою проблемою на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки є знаходження реальних джерел інвестування фундаментальних наукових досліджень. В основному це є державне фінансування, хоча наразі з'являється багато комерційних фондів, головним чином іноземних, що готові фінансувати національну науку. Сучасні прикладні дослідження в Україні, що орієнтуються на актуальні запити ринку, потребують державної підтримки та часто фінансуються на партнерських засадах. В системі НАН України, що не відповідає безпековим вимогам сучасності, уже тривалий час працюють центри наукового забезпечення виробництва, що об'єднують наукові та освітні установи регіонів (конкретно займаються питаннями сучасного інноваційного розвитку). Провідними в них є наукові установи НАН України із високими безпековими науковими потенціалами. В кожній з цих установ сформовано підрозділи науково–інноваційної діяльності. Однак, у військових умовах, логістика роботи даних центрів являє собою так звану «мозаїку».

Етап поширення безпекових інновацій потребує реальних джерел фінансування, активізації функцій управління, реклами інновацій, інформаційного забезпечення суб'єктів підприємства. Діючі дослідні господарства та інші організації є наразі експериментальною виробничою базою безпекових досліджень, випробувань наукових розробок, пропаганди конкурентоздатних досягнень науки і техніки для їх виробничого упровадження. Дані організації забезпечують виробництво оборотними засобами.

Етап освоєння безпекової інновації передбачає насамперед активізацію існуючих чи формування актуальних організаційно–економічних механізмів освоєння інновацій товаровиробниками,

встановлення паритетних відносин між товаровиробником і розробником інновації. Впровадження розробок у виробництво передбачає досягнення комерційного успіху в усіх видах діяльності інноваційно спрямованих підприємств та дозволяє суттєво посилити технологічний і безпековий потенціали [7]. Отже, вирішення завдань сучасної вітчизняної економіки в умовах підвищених фінансово–економічних, продовольчих і військових ризиків, можливо тільки в контексті пришвидшеного інноваційного розвитку.

Суттєвій активізації безпекової інноваційної діяльності у вітчизняній економіці на етапі розробки, а також апробації й відтворення новацій сприяє створення сучасних технопарків та подібних інноваційних структур регіонального рівня, удосконалення адекватного безпековим викликам організаційно–економічного механізму функціонування і упровадження актуальних форм та методів інноваційного розвитку. Надважливим є ріст ресурсозбереження, що проявляється в рості загальної продуктивності виробництва.

### Висновки

До основних напрямків активізації інноваційного процесу в умовах суттєвих небезпек господарської діяльності можна віднести: гарантування правового регулювання управління інноваціями й захисту інтересів учасників інноваційного процесу; пряма і непряма підтримка створення та освоєння інновацій; визначення і фактична реалізація пріоритетного розвитку безпекових інновацій; розвиток ефективних видів партнерства та кооперації, в тому числі з енергоефективності, формування відповідних високо адаптивних організаційно–економічних структур; підготовка конкурентоздатних кадрів сфери інноваційного менеджменту національної й міжнародної економіки; пріоритетні інвестиції у сучасну матеріально–технічну базу; активний розвиток міжнародної співпраці в сфері інновацій. Одночасно, активізація безпекової діяльності національних інноваційно орієнтованих підприємств за управління змінами вимагає відповідних інституціональних умов, при яких інновації є головним джерелом росту прибутку. Для цього необхідно створити умови отримання інноваційної ренти, формування мотивів і стимулів інноваційного розвитку та обмеження альтернативних інновацій шляхом збільшення прибутку.

**Список використаних джерел**

1. Вдовенко Н. М., Сухомлин Л. В., Бачкір І. Г., Гнатенко І. А. Управлінські засади моделювання державних пріоритетів в інноваційній економіці: диверсифікація підприємницької діяльності та адаптування ринку. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 19–23.
2. Гнатенко І. А. Методологічні аспекти розвитку інноваційного підприємництва: теорія та практика: монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2019. 253 с.
3. Живко З. Б., Кредісов В. А., Гнатенко І. А., Гальонкін С. С. Інституціонально–матрична кластеризація в системі стратегічного управління інноваційною економікою в умовах зміни споживчих переваг, глобалізації, діджиталізації, формування економічної культури суспільства та сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 21. С. 37–43.
4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129–135.
5. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. Випуск 3. 2021. С. 58–64.
6. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of State Priorities of Management in the Conditions of Globalization: Financial, Technical–technological and Resource Aspects. *Економічні горизонти*. 2021. №1. С. 21–29.
7. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43(3). P. 403–414.
8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2020. Vol. 4. No.35. P. 238–247.
9. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. Vol. 36. P. 192–198.
10. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. Vol. 36. P. 199–205.

**References**

1. Vdovenko N., Sukhomlyn L., Bachkir I., Hnatenko I. (2021). Management principles of modeling state priorities in the innovative economy: diversification of business and market adaptation. *Ekonomika ta derzhava [Economy and state]*, 9, 19–23.
2. Hnatenko I. (2019). *Metodolohichni aspekty rozvytku innovatsijnoho pidpryemnytstva: teoriia ta praktyka [Methodological aspects of innovative entrepreneurship development: theory and practice]*, New Course, Kharkiv, Ukraine.
3. Zhyvko Z., Kredisov V., Hnatenko I., Galonkin S. (2021). Institutional–matrix clustering in the system of strategic management of innovative economy in the conditions of change of consumer preferences, globalization, digitalization, formation of economic culture of society and sustainable development, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, 21, 37–43.
4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43.1, 129–135.
5. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors, *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series]*, 3, 58–64.
6. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. *Ekonomichni horizonty [Economic horizons]*, 1, 21–29.
7. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 403–414.



8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2020). Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 4.35, 238–247.

9. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

10. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 199–205.

#### Дані про авторів

##### **Гринчук Юлія Сергіївна,**

д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

##### **Кукса Ігор Миколайович,**

д.е.н., професор, професор кафедри економічної кібернетики і системного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна

##### **Ткаченко Наталія Ернстівна,**

к.е.н., доцент, доцент кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Україна

##### **Параскєєва Альона Магомедівна,**

к.е.н., доцент кафедри менеджменту, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ, Україна

#### Data about the authors

##### **Yulia Grynychuk,**

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management, Bilotserkiv National Agrarian University, Ukraine, Bila Tserkva

##### **Ihor Kuksa,**

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Economic Cybernetics and System Analysis Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine, Kharkiv

##### **Nataliia Tkachenko,**

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration, Management and Marketing, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ukraine

##### **Alona Paraskieieva,**

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine, Starobilsk

УДК 338.242.2

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957083>

KLYMENCHUKOVA N.S.

## Methodology of innovative entrepreneurship development in the period of crisis and bifurcations

**Relevance of the research topic.** *The challenge for modern innovative enterprises is not only the production of innovations, but also the optimization of production capacities and technological capabilities of fixed assets. This can be achieved by improving the management process or forming a fundamentally new enterprise management model, which leads to adaptive or revolutionary organizational changes that will increase business profitability.*

**Formulation of the problem.** *There is a need to form a methodological basis for the management behavior of innovatively active market stakeholders and to maximize its impact on the growth of labor productivity, efficiency and profitability of entrepreneurship, and the achievement of sustainable competitive advantage.*

**Setting goals and objectives of the study** – *to offer the author's methodology for the development of innovative entrepreneurship during crises.*

**Research method or methodology.** *The article uses the methods of monographic, abstraction, graphic, concretization, systematization, formalization, analysis, synthesis.*

**Presentation of the main material (research results).** *The author's methodology for the development of innovative entrepreneurship during crises is proposed. The key elements of the*

author's methodology are identified.

**Scope of the results.** The methodology for the development of innovative entrepreneurship during crises can be used by scientists and other market stakeholders who are interested in the issues of ensuring innovative activity.

**Conclusions on the article.** The author's methodology for the development of innovative entrepreneurship during crises is proposed. Its main elements and tools are considered.

**Key words:** methodology, tools, innovation, crises, entrepreneurship.

КЛИМЕНЧУКОВА Н.С.

## Методологія розвитку інноваційного підприємництва в період криз та біфуркацій

**Актуальність теми дослідження.** Викликом для сучасних інноваційно активних підприємств є не лише продукування нововведень але й оптимізація виробничих потужностей та технологічних можливостей основних фондів. Зазначене можливо досягти через поліпшення процесу управління або формування принципово нової методології управління підприємством, що призводить до адаптаційних або революційних організаційних змін, які забезпечать підвищення прибутковості бізнесу.

**Постановка проблеми.** Існує потреба формування методологічного підґрунтя управлінської поведінки інноваційно активних стейкхолдерів ринку, та максимізації її впливу на зростання продуктивності праці, ефективності та прибутковості підприємництва, досягнення стійкої конкуренції переваги.

**Постановка мети і завдань дослідження** – запропонувати авторську методологію розвитку інноваційного підприємництва в період криз.

**Метод або методологія дослідження.** В статті використано методи монографічний, абстрагування, графічний, конкретизації, систематизації, формалізації, аналізу, синтезу.

**Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** Запропоновано авторську методологію розвитку інноваційного підприємництва в період криз. Визначено ключові елементи авторської методології.

**Галузь застосування результатів.** Методологію розвитку інноваційного підприємництва в період криз можливо використовувати науковцям та іншим стейкхолдерами ринку, які зацікавлені проблематикою забезпечення інноваційної діяльності.

**Висновки за статтею.** Запропоновано авторську методологію розвитку інноваційного підприємництва в період криз. Розглянуто основні її елементи та інструменти.

**Ключові слова:** методологія, інструментарій, інноваційна діяльність, кризи, підприємництво.

**Problem statement in general and its connection with important scientific or practical tasks.** The modern institutional environment in which entrepreneurship is characterized by constant variability, which requires more flexible management and adaptive intra-corporate behavior of the manager, who predicts the future and strives for continuous innovation through improved management. Such a management system involves improving the logic of doing business through the planning of new management practices, allocation and economical use of limited resources while stimulating innovative production and forming a flexible portfolio of services best for the competitor, achieving high financial and economic performance and

business results. This cannot be clearly spelled out in the medium or long term (given the rapid variability of the external environment), so there is a need to improve the methodology in the context of bridging the gap between previous research and current business challenges. The development of the methodology should build on the traditionally existing concepts of the model of market stakeholders, which have already been described within various economic schools, and on their basis determine the basic elements of the new methodology to ensure business success and increase its innovation.

**Analysis of the latest research and publications,** which initiated the solution of this problem and on which the author relies, highlighting

previously unsolved parts of the general problem, which is the subject of this article.

Most scientific theories indicate the importance of managerial innovation to ensure the business success of the enterprise [1–5; 7–11; 14]. Achieving maximization of the impact of such management concepts is possible through their gradual adjustments and updates to the modern realities of the national economy, which will lead to explicit and implicit changes in business, form new management practices, encourage managers to innovative way of doing business, leading to a wide diffusion of innovations. [6; 12–13; 15].

Formulation of the goals of the article (setting the task) – to offer the author’s methodology for the development of innovative entrepreneurship in times of crisis.

Presentation of the main research material with full justification of the obtained scientific results.

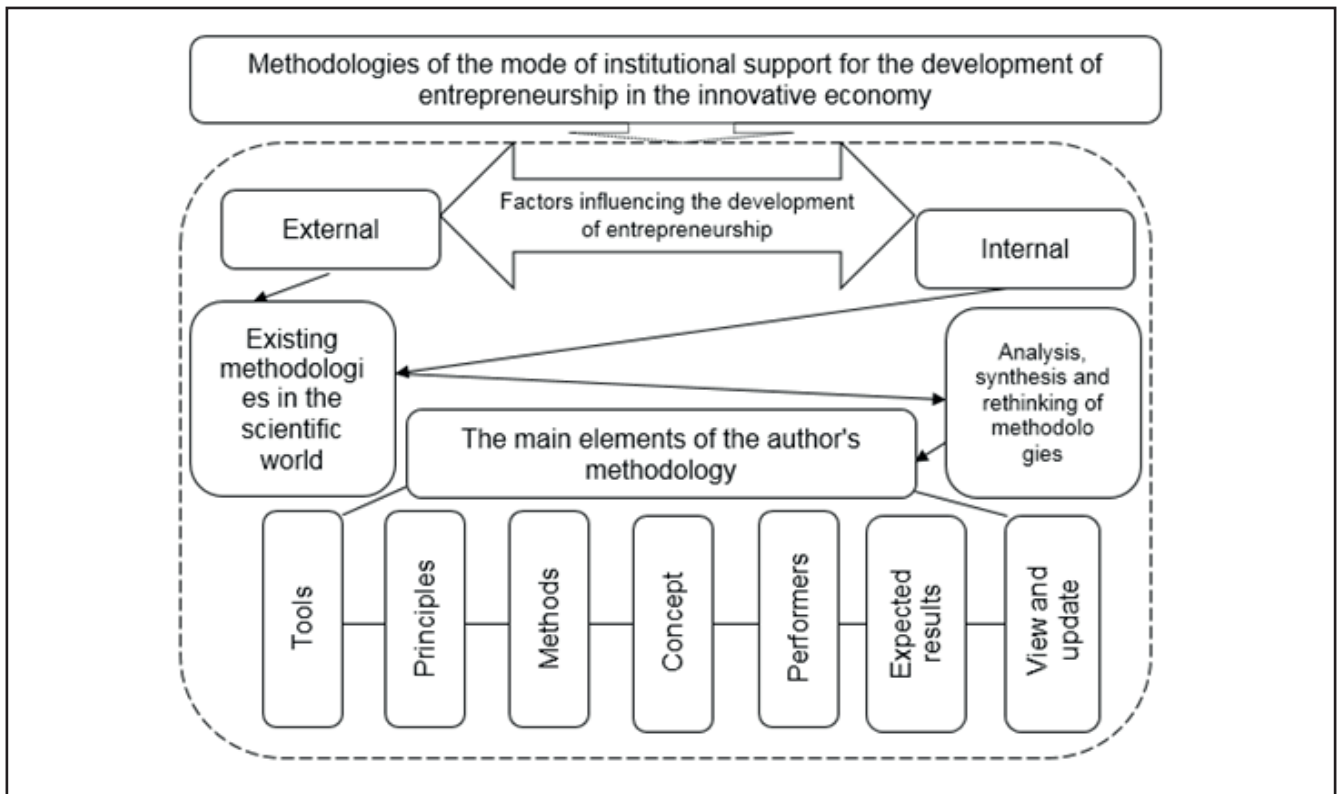
Improving and actively implementing modern ways of doing business with a more effective ratio of both entrepreneurial and social utility, adjusts the trend of scientific research towards the discovery of a fundamentally new methodology for discussion. The need for such a change in research is the result of evolutions and transformations inherent in innovation-oriented enterprises, where market success is explained not only by technical knowledge and supply of know-how or technical and technological solutions, but also by successful business methodology, which is the key to effective management based on a combination of science, practice and business. Examining previous scientific research on the methodology of innovative business development, taking into account the variability of the external environment, there are different approaches to the perception of this phenomenon. A number of scholars proposing the methodology emphasize the need to change administrative, infrastructural and financial and economic conditions that stimulate the diffusion of innovation in entrepreneurship, while identifying factors that improve management methods and professional growth of managers through training or retraining. Such methodologies are based on the introduction of rapid tools to ensure the industrialization and technology of production in turbulent conditions and to adjust management behavior between managers and staff. The spread of such methodologies, in our opinion, leads to technologi-

cal revolutions, the formation of new ways of personnel management, based on the introduction of the author’s approach to management, accumulation of entrepreneurial capital, welfare, system resource rationalism as a challenge to adapt to the modern business environment. characterized by constant changes and a high degree of uncertainty.

Other authors emphasize the need to first form such a theoretical and methodological foundation for innovative development of entrepreneurship, which will radically change the existing organizational culture through the introduction of new management practices. In such studies, the authors point out the importance of stimulating the innovative and creative potential of the enterprise and the formation of the organizational foundation of business, which will ensure the survival and success of business without the need to change production as something superfluous and complex. The authors believe that changes in production will occur naturally to the challenges of the external environment with the lowest financial costs, if the organizational culture is optimal for this type of business. To succeed in this enterprise with such a methodology, it is necessary to provide the prerequisites, including:

- formation of a highly intelligent critical mass of managers at all levels of enterprise management with such innovative managerial behavior that will best realize their managerial roles;
- optimization of management functions by such managers (planning, organization, leadership, delegation and control) in order to ensure long-term business success and structuring of business processes, their review and elimination of those that limit or slow down the adaptation and development of the enterprise;
- systematic review of the existing organizational structure, especially in large budget-generating enterprises, because they are the sources of filling the budget, and their low efficiency affects the effectiveness of socio-economic development of territories and leads to deterioration of macroeconomic indicators across the country.

Without rejecting the importance of the authors’ scientific research, we believe that the solution to the problem of forming the methodology of institutional support for entrepreneurship in an innovative economy should be a combined approach using a set of elements, tools, methods and principles used in the author’s vision to solve the problem. Such a



**Simplified scheme of implementation of the methodology of the mode of institutional support for the development of entrepreneurship in the innovative economy**

*Source: author's development*

methodology should radically change not only the internal structure of the enterprise but also lead to the movement of external factors surrounding the enterprise. Such key concepts should be found in the methodology to most successfully transform the institutional environment into favorable for innovation, reduce its aggressiveness, increase the culture of managerial role of managers in order to deepen their ability to identify implicit or explicit incentives for innovation. In such a methodology, we must focus on the assimilation of powerful drivers of growth and development of innovation, ie radical changes at all stages of business development, innovative functioning of production and the formation of an effective institutional matrix. The main elements of the methodology are shown in Fig. 1.

Currently, the institutional environment and infrastructure of entrepreneurship in Ukraine is unfavorable, which reduces the innovation potential and diffusion of innovations in all enterprises, regardless of size and form of ownership. Entrepreneurs are trapped in an institutional trap and their innovative potential is not fully exploited. Even those companies that have this potential due to the negative impact of imperfect government policies and legislation

with gaps and conflicts, fail in the life cycle of creating innovation-oriented products or know-how. Businesses are struggling to change the business practices of their own activities through the resistance of the system. Only by implementing powerful, highly intelligent modern business approaches, managers are able to minimize the negative external influence on the current activities of the enterprise. That is why the new methodology should be based on the transformation of the external environment and the accumulation of the company's ability to adapt, so as to ensure the rapid spread of innovation and attract even more companies to innovation. This would allow to achieve positive results even in those enterprises that before the implementation of the methodology were characterized by inefficient rigid and management, burdened with great bureaucratic administrative pressure from outside. By giving them more adaptability and flexibility, which will ensure a long-term prospect of their survival in the market, even in the face of changing market conditions.

The opinions of researchers on this issue, the current market situation, the current business environment, the specifics of the innovative nature of large business, the peculiarities of medium and

small business, which should be carriers of economic growth and development allow us to determine the key principles of our methodology. It consists of improving the management of an innovative enterprise, increasing its profitability, ensuring uninterrupted growth with the progressive development of the institutional environment. In this context, there is a need to identify national success factors in order to provide incentives for innovation, especially in the areas needed to strengthen the country's food, military and social security. The methodology should be determined on the basis of observation of global innovation development, trends in management, public administration, European business experience, search for new knowledge in full compliance with the interests of entrepreneurs who create innovations.

### Conclusions

Therefore, the organizational elements of the methodology must be implemented in different industries and in different markets, the activities of which can be described as variable–dynamic, complex, stably uncertain. Such a methodology should encourage changes in the organizational structure of the enterprise, the logic of management, the practice of successful management of the necessary changes and the maximum use of all opportunities for the survival of the enterprise in a crisis.

### Список використаних джерел

1. Антипенко Н. В., Веденіна Ю. Ю., Гнатенко І. А., Пархоменко О. П. Фінансовий менеджмент ресурсозбереження інноваційно орієнтованих підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку. *Агросвіт*. 2021. № 23. С. 10–16.
2. Вдовенко Н. М., Сухомлин Л. В., Бачкір І. Г., Гнатенко І. А. Управлінські засади моделювання державних пріоритетів в інноваційній економіці: диверсифікація підприємницької діяльності та адаптування ринку. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 19–23.
3. Вдовенко Н.М., Федірець О.В., Зось–Кіор М.В., Гнатенко І.А. Роль енергоринку в менеджменті ресурсозбереження та ресурсоефективності конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 4. С. 222–229.
4. Гнатенко І. А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 6. С. 70–74.

5. Гнатенко І. А. Моделювання сценаріїв стійкого розвитку підприємств в умовах глобалізації та діджиталізації: управлінський аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 20–25.

6. Гнатенко І. А. Фундаментальні умови державного регулювання та підтримки інноваційного підприємництва. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 4 (1). С. 37–43.

7. Гнатенко І. Сучасні управлінські та інформаційно–безпекові підходи формування інноваційного кластерного угруповання в умовах COVID–19 на засадах сталості, децентралізації та євроінтеграції. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2021. № 1–2. С. 68–77.

8. Гнатенко І. Управлінські, маркетингові та фінансові підходи оцінювання соціо–еколого–економічного ефекту взаємодії підприємств в умовах зміни споживчих переваг. *Економічний дискурс*. 2021. № 1–2. С. 111–121.

9. Ковтун О. А., Мостенська Т. Г., Остапчук А. Д., Гнатенко І. А. Моделювання тенденцій розбудови інноваційних кластерів у системі управління соціально–економічною безпекою національної економіки при прийнятті рішень щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу в умовах сталого розвитку. *Агросвіт*. 2021. № 21–22. С. 51–56.

10. Ложачевська О. М., Сафонова В. Є., Гнатенко І. А., Навроцька Т. А. Управління інноваційною економікою: стратегічні підходи до бізнес–процесів, кадрового менеджменту та конкурентоспроможності. *Агросвіт*. 2021. № 15. С. 14–19.

11. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І., Гнатенко І. А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 4–9.

12. Ходаківська О. В., Гнатенко І. А., Дяченко Т. О., Сабій І. М. Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 5–11.

13. Bilan Y., Zos–Kior M., Nitsenko V., Sinelnikau U., Ilin V. Projecting the social component of the efficient management of land resources. *Journal of Security and Sustainability. Issues*. 2017. № 7(2). P. 287–300.

14. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. № 36. P. 192–198.

15. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior, M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43(3). P. 403–414.

### References

1. Antypenko N., Viedienina Y., Hnatenko I., Parkhomenko, O. (2021). Financial management of resource conservation of innovation-oriented enterprises in the context of anti-crisis development strategy. *Agrosvit [Agroworld]*, 23, 10–16.

2. Vdovenko N., Sukhomlyn L., Bachkir I., Hnatenko I. (2021). Management principles of modeling state priorities in the innovative economy: business diversification and market adaptation, *Ekonomika ta derzhava [Economy and state]*, 9, 19–23.

3. Vdovenko N.M., Fedirets O.V., Zos–Kior M.V., Hnatenko I.A. (2020). The role of the energy market in the management of resource conservation and resource efficiency of competitive enterprises in the agri-food sector. *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky [Ukrainian Journal of Applied Economics]*, 5.4, 222–229.

4. Hnatenko I. (2018). Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship. *Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii [Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy]*, 6, 70–74.

5. Hnatenko I. (2021). Modeling scenarios of sustainable development of enterprises in the context of globalization and digitalization: management aspect. *Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, 16, 20–25.

6. Hnatenko I. (2019). Fundamental conditions of state regulation and support of innovative entrepreneurship. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi [Problems of system approach in economics]*, 4.1, 37–43.

7. Hnatenko I. (2021). Modern management and information and security approaches to the formation of an innovative cluster group in the conditions of COVID–19 on the basis of sustainability, decentralization and European integration. *Institut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii [Institute of Accounting, Control and Analysis in the context of globalization]*, 1–2, 68–77.

8. Hnatenko I. (2021). Management, marketing and financial approaches to assessing the socio–environ–

mental and economic effects of enterprise interaction in the face of changing consumer preferences. *Ekonomichniy dyskurs [Economic discourse]*, 1–2, 111–121

9. Kovtun O., Mostenska T., Ostapchuk A., Hnatenko I. (2021). Modeling of tendencies of development of innovation clusters in the system of management of social and economic safety of national economy at decision-making on activization of foreign economic activity of subjects of agribusiness in the conditions of sustainable development. *Agrosvit [Agroworld]*, 21–22, 51–56.

10. Lozhachevska O., Safonova V., Hnatenko I., Navrotska, T. (2021). Management of innovative economy: strategic approaches to business processes, personnel management and competitiveness. *Agrosvit [Agroworld]*, 15, 14–19.

11. Okhrimenko I., Vdovenko N., Ovcharenko I., Hnatenko I. (2021). Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the conditions of risks and uncertainty of globalization. *Ekonomika ta derzhava [Economy and state]*, 8, 4–9.

12. Khodakivska O., Hnatenko I., Diachenko T., Sabii I. (2021). Entrepreneurship models in the conditions of innovative economy and knowledge economy: resource and cost management. *Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, 15, 5–11.

13. Bilan Y., Zos–Kior M., Nitsenko V., Sinelnikau U., Il'in V. (2017). Projecting the social component of the efficient management of land resources. *Journal of Security and Sustainability*, 7.2, 287–300.

14. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

15. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 403–414.

### Дані про автора

**Клименчукова Наталія Сергіївна,**

к.е.н., доцент, докторант, ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, Україна

### Data about the author

**Nataliia Klymenchukova,**

PhD (Economics), Associate Professor, Doctoral Candidate, National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

## Управлінські механізми державної інноваційної політики в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків

**Актуальність теми дослідження.** Дослідження питання оцінювання управлінських механізмів державної інноваційної політики в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків пояснюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

**Постановка проблеми.** Держава створює умови для підвищення науково–технологічного потенціалу країни, визначає пріоритети у сфері науково–технологічної діяльності і підтримує їх соціо–еколого–економічний розвиток через систему фінансово–кредитних та податкових інструментів, формує організаційні механізми інформаційного і ресурсного забезпечення інноваційної діяльності. Ці заходи здійснюються через державну інноваційну політику, що особливо актуально в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків.

**Постановка мети і завдань дослідження** – дослідити управлінські механізми державної інноваційної політики в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків.

**Метод або методологія дослідження.** В статті використано метод систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення.

**Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** Обґрунтовано, що головними перешкодами на шляху використання інноваційних процесів слід назвати: невисоку затребуваність інноваційної продукції на внутрішньому ринку; обмеженість централізованого фінансування і нестачу на підприємствах власних коштів; слабе залучення до господарського обігу об'єктів інтелектуальної та промислової власності й недостатнє забезпечення їх надійного захисту від несанкціонованого використання; недостатнє нормативно–правове забезпечення інноваційної діяльності та механізмів її стимулювання тощо.

**Галузь застосування результатів.** Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності органів державної влади для посилення ефективності управлінських механізмів державної інноваційної політики.

**Висновки за статтею.** Доведено, що для України характерна залежність економічного зростання від експорту сировини та продукції з низьким ступенем переробки й, відповідно, низьким рівнем доданої вартості. У процесі дослідження напрямів участі держави у забезпеченні інноваційного процесу визначено три основні групи методів державного регулювання: безпосередня участь шляхом прямого фінансування державних науково–дослідних установ і організацій та державного замовлення за договірною тематикою; державні гранти та стипендії на проведення фундаментальних досліджень в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків; податкові пільги і субсидії з метою стимулювання досліджень і впровадження їх результатів у виробництво.

**Ключові слова:** управлінські механізми, державна інноваційна політика, міграційна криза, соціо–еколого–економічні ризики, соціо–еколого–економічний розвиток.

БАРНА М.Ю., МЕЛЬНИК І.М.,  
ТОПОРНИЦЬКА М.Я., ТУЧКОВСЬКА І.І.

## Management mechanisms of the state innovation policy in the conditions of the migration crisis and the strengthening of socio–ecological and economic risks

**Relevance of the research topic.** The study of the evaluation of the management mechanisms of the state innovation policy in the conditions of the migration crisis and the increase of socio–ecological and economic risks is explained by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.

**Formulation of the problem.** *The state creates conditions for increasing the scientific and technological potential of the country, determines priorities in the field of scientific and technological activity and supports their development through a system of financial, credit and tax instruments, forms organizational mechanisms for information and resource provision of innovative activities. These measures are carried out through the state innovation policy, which is especially relevant in the conditions of the migration crisis and the strengthening of socio–ecological and economic risks.*

**Setting the purpose and objectives of the study** – *to investigate the management mechanisms of the state innovation policy in the conditions of the migration crisis and the strengthening of socio–ecological and economic risks.*

**Research method or methodology.** *The article uses the method of systematization, classification and theoretical generalization.*

**Presentation of the main material (research results).** *It is justified that the following are the main obstacles to the use of innovative processes: low demand for innovative products in the domestic market; limited centralized funding and lack of own funds at enterprises; weak involvement in the economic circulation of objects of intellectual and industrial property and insufficient provision of their reliable protection against unauthorized use; insufficient regulatory and legal support for innovative activity and mechanisms for its stimulation, etc.*

**Field of application of results.** *The results of the research can be used in the practical activities of state authorities to strengthen the effectiveness of the management mechanisms of the state innovation policy.*

**Conclusions on the article.** *It has been proven that Ukraine is characterized by the dependence of economic growth on the export of raw materials and products with a low degree of processing and, accordingly, a low level of added value. In the process of researching the directions of state participation in ensuring the innovation process, three main groups of state regulation methods were identified: direct participation through direct financing of state scientific research institutions and organizations and state procurement on a contractual basis; state grants and scholarships for conducting fundamental research in the conditions of the migration crisis and increasing socio–ecological and economic risks; tax benefits and subsidies for the purpose of stimulating research and implementing their results in production.*

**Keywords:** *management mechanisms, state innovation policy, migration crisis, socio–ecological and economic risks, development.*

**Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Головним сучасним суб'єктом безпечного інноваційного соціо–еколо–економічного розвитку національної економіки в цілому є держава, яка і визначає вибір відповідної політики. Держава створює адекватні умови для підвищення рівня науково–технологічного потенціалу, визначає конструктивні пріоритети у сфері науково–технологічної діяльності і підтримує їх соціо–еколо–економічний розвиток через систему міграційних, фінансово–кредитних та податкових інструментів, формує організаційні механізми інформаційного і ресурсного забезпечення інноваційно–безпекової діяльності. З цією метою створюється законодавче та інституційне відповідне забезпечення, яке встановлює правові, міграційні, економічні та організаційні адекватні умови нау–

ково–технічної та інвестиційної діяльності, визначає порядок і адекватні умови надання підтримки сучасним суб'єктам інноваційно–безпекової діяльності. Ці заходи здійснюються через державну інноваційну політику, що особливо актуально в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколо–економічних ризиків.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій,** в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Державна інноваційна соціо–еколо–економічна політика – це сукупність певних напрямів, форм і методів діяльності держави, спрямованих на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного, ресурсного відповідного забезпечення підтримки та соціо–еколо–економічного розвитку інноваційно–безпекової діяльності, формування мотиваційних факторів активізації інноваційних процесів [8–10].



Місце і роль інноваційної соціо-еколого-економічної політики в структурі державного регулювання інноваційно-безпекової діяльності, зокрема за дослідженнями Дудар В.Т., Шумського А.В., Язлюк Б.О., визначаються особливостями інноваційного процесу як об'єкту регулювання, а відповідно – кінцевою метою реалізації управлінських механізмів державної інноваційної політики є формування інноваційного укладу національної економічної системи засобами досягнення високого рівня безпечного інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку [1–2; 7; 11]. Багато науковців характеризують державну політику безпечного інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку як систему науково-технічних, екологічних, виробничих, міграційних, управлінських, організаційних, фінансових і інших заходів з ініціювання інноваційних процесів і підвищення рівня їх економічної і соціальної ефективності. Тобто, інноваційна соціо-еколого-економічна політика – це діяльність, пов'язана з відповідним забезпеченням умов створення конкурентоспроможних новацій з їхньою подальшою комерціалізацією і використанням [3–6], що в умовах міграційної кризи та посилення соціо-еколого-економічних ризиків потребує подальшого дослідження.

**Формулювання цілей статті** (постановка завдання) – дослідити управлінські механізми державної інноваційної політики в умовах міграційної кризи та посилення соціо-еколого-економічних ризиків.

**Виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державна політика безпечного інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку поєднує науку, техніку, підприємництво, маркетинг і безпекове управління, тому вже містить у собі науково-технічну політику. Необхідність розглядати науково-технічну політику як складову політики безпечного інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку обумовлено тим, що сучасний інноваційний процес включає найважливішу й обов'язкову стадію – стадію виробництва нового знання. Такий підхід характерний для країн ЄС. Сучасна науково-технічна політика трактується, насамперед як складова частина загальної інтегральної безпекової політики сприяння інноваційному соціо-еколого-економічному розвитку в його розширеному розумінні, що включає формування рамкових умов, які сприяють процесу

утворення стійких соціально-економічних зв'язків між його різними ланками, допомозі співробітництву між наукою і промисловістю [2].

Державна безпекова політика безпечного інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку припускає як умову своєї ефективності передбачення реакції сучасних економічних суб'єктів на дію державних організацій. Ймовірними реакціями організацій, що беруть участь в інноваційному безпековому процесі в умовах міграційної кризи та посилення соціо-еколого-економічних ризиків можуть бути наступні: освоєння нових ринків, кооперація з іншими організаціями, поліпшення якості продукції, пошук партнерів і кредитів, виробництво нових товарів і т.п.

Безпекова політика інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку – це складний і не позбавлений ризику сучасний інноваційний процес, хід якого визначається вихідними передумовами: безпековими, міжнародними, технічними, фінансовими, екологічними, міграційними, економічними і соціальними. Можна виділити тактичні й стратегічні аспекти політики безпечного інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку. Заходи тактичного характеру спрямовані на підвищення рівня якості продукції й ефективності виробництва, а також на підвищення рівня інноваційного потенціалу. Стратегічна складова політики безпечного інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку полягає в можливості розробки й реалізації довгострокових інноваційних програм і проектів, що забезпечують досягнення глобальних цілей в умовах міграційної кризи та посилення соціо-еколого-економічних ризиків.

Реалізація політики безпекового інноваційного соціо-еколого-економічного розвитку в умовах міграційної кризи й посилення критичних ризиків має передбачити: розробку і апробацію програм інноваційно-безпекової діяльності; діагностику динаміки розробки інновацій й їх упровадження; аналіз інноваційних проектів; проведення уніфікованої безпекової інноваційної політики; чітку координацію інноваційно-безпекової діяльності; адекватне забезпечення екологічними, фінансовими та матеріально-технічними ресурсами; актуальне забезпечення розробок інновацій кваліфікованими кадрами; утворення строкових цільових груп з вирішення власних інноваційних проблем.

Основними принципами державної політики інноваційного безпекового розвитку в умовах мі-

граційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків є: інтеграція джерел інвестицій із інноваційним рішенням; бестрокове прогнозування інноваційної та міграційної ситуацій; системне упровадження соціо–еколого–економічних технологій у інтегрованих сферах бізнесу; узагальнений технічний, технологічний та фінансовий аналізи результатів нововведень та оцінка ризиків.

У системі безпекового еколого–інноваційного процесу основне значення має еколого–інноваційний потенціал, що є стратегічним фактором результативності та ефективності функціонування. Інноваційна безпекова політика в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків має регламентувати порядок господарської активності для визначення підходів інтенсифікації інноваційних безпекових процесів і, зокрема, її мотивації. Безпекова політика інноваційного соціо–еколого–економічного розвитку зазвичай відбувається в двох напрямках. По–перше, це орієнтація на потреби ринку та споживача, по–друге – це формування й зміцнення інноваційної складової у ресурсному виробничому потенціалі, в тому числі й екологічному.

В умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків метою політики безпечного інноваційного розвитку є упровадження інновацій в роботу підприємств для відповідного забезпечення потреб замовників та оптимального завантаження потужностей виробництва. Політика інноваційного соціо–еколого–економічного розвитку регламентує складну систему безпекової, екологічної, міграційної, науково–технічної, маркетингової, управлінської, виробничої й економічної діяльності. Вона на мікрорівні реагує на ставлення керівництва до інноваційно–безпекової діяльності підприємств, визначає її напрямки, ціль, функції та форми діяльності структурних підрозділів у галузі інновацій. У межах даної безпекової політики визначаються стимули й методи управління мотивацією фахівців, які займаються розробкою та впровадженням інновацій [2].

Зважаючи на вищесказане, інноваційний безпечний соціо–еколого–економічний розвиток здійснюється на кількох рівнях: держави, регіонів або галузей, конкретних сучасних суб'єктах господарської діяльності. Перші два рівні становлять макрорівень безпекового управління, а останній – мікрорівень. Однак, інноваційний соціо–еколого–економічний безпечний розвиток на будь–яко–

му рівні – це нестандартний процес, перебіг якого можна спрогнозувати лише на основі поглиблених наукових досліджень із застосуванням сучасного теоретико–методологічного апарату.

### Висновки

Доведено, що основними перешкодами використання інноваційних безпекових соціо–еколого–економічних процесів є: низька затребуваність інноваційної продукції на внутрішньому ринку; недостатність централізованого фінансування й нестача власних коштів на мікрорівні; недозалучення в господарський обіг об'єктів інтелектуальної власності й невідповідне забезпечення їх адекватного захисту від нерегламентованого використання; недостатнє відповідне нормативно–правове забезпечення інноваційно–безпекової діяльності й механізму її мотивації; недосконалість механізмів застосування податкового законодавства тощо. Визначено три основні групи методів державного регулювання безпекового інноваційного соціо–еколого–економічного процесу: пряме фінансування сучасних науково–дослідних установ і організацій, державне замовлення за договірною тематикою; державні гранти й стипендії з фундаментальних досліджень за умов міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків; податкові пільги і субсидії для стимулювання досліджень і впровадження їх результатів у виробництво.

### Список використаних джерел

1. Барна М. Ю., Ільїн В. Ю., Карпенко Є. В., Божко О. В. Удосконалення організаційної культури підприємства як елементу системи мотиваційного менеджменту в умовах реалізації безпекової політики кадрової безпеки, глобалізації та міграційних ризиків. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. №2. С. 157–163.
2. Дудар В.Т., Шумський А.В., Язлюк Б.О. Ефективність інноваційного розвитку агропромислового виробництва: монографія. Тернопіль: Астон, 2013. 260 с.
3. Кукса І. М., Гнатенко І. А., Вараксіна О. В., Матієнко–Зубенко І. І., Черевко А. В. Моделювання колаборацією в інноваційних кластерах: безпекове управління інституціональними змінами, конкурентоспроможністю, фінансовою та логістичною інфраструктурою в умовах сталого соціо–еколого–економічний розвитку агропродовольчої сфери. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. №10. С. 59–68.
4. Кукса І. М., Орлова–Курилова О. В., Кирилюк Є. М., Воронько–Невідніча Т. В. Державне регулювання та

самосоціо–еколого–економічний розвиток ефективної інноваційної системи безпекове управління реструктуризацією виробництва в умовах знаннєвої економіки, екологізації та синергетичної взаємодії підприємців. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 5–9.

5. Шимановська–Діанич Л. М., Шкробот М. В., Бережна Ю. Г., Гнатенко І. А. Стратегічні орієнтири в плануванні діяльності інноваційно активного підприємства в умовах удосконалення податкової безпекової політики, інвестиційних ризиків та безпекове управління змінами в знаннєвій економіці. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 1. С. 117–124.

6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. pp. 129–135.

7. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки». Випуск 3. 2021. С. 58–64.

8. Mazur N., Khrystenko L., P6sstorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. TEM Journal. 2021. Vol. 10. Issue 4. pp. 1605–1609.

9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. pp. 199–205.

10. Zos–Kior M., Shkurupii O., Fedirets O., Shulzhenko I., Rubezhanska V. Modeling of the Investment Program Formation Process of Ecological Management of the Agrarian Cluster. European Journal of Sustainable Development. 2021. Vol. 10. Issue 1. pp. 571–583.

11. Stolyarov V., P6sstorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2022. No. 3(189). pp. 163–167.

### References

1. Barna M., Ilin V., Karpenko Y., Bozhko O. (2022). Improving the organizational culture of the enterprise as an element of the system of motivational management in the implementation of personnel security policy, glo-

balization and migration risks. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Market Relations Development in Ukraine], 2, 157–163.

2. Dudar V.T., Shumskiy A.V., Yazlyuk B.O. Effectiveness of innovative development of agro–industrial production: monograph. Ternopil: Aston, 2013. 260 p.

3. Kuksa I., Hnatenko I., Varaksina E., Matiienko–Zubenko I., Cherevko A. (2021). Modeling collaboration in innovation clusters management institutional changes, competitive, financial and logistic infrastructure under sustainable development agricultural and food sector. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Market Relations Development in Ukraine], 10, 59–68.

4. Kuksa I., Orlova–Kurilova O., Kyryliuk Ye., Voronko–Nevidnycha T. (2021). State regulation and self–development of an effective innovative management system for production restructuring in the conditions of knowledge economy, greening and synergetic interaction of entrepreneurs. Investytsiyi: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience], 20, 5–9.

5. Shymanovska–Dianykh L., Shkrrobot M., Yuliya B., Hnatenko I. (2022). Strategic guidelines in planning the activities of an innovative enterprise in terms of improving tax policy, investment risks and change management in the knowledge economy. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Market Relations Development in Ukraine], 1, 117–124.

6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 43.1, 129–135.

7. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. Visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmel'nyts'koho. Seriya «Ekonomiczni nauky» [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series «Economic Sciences»], 3, 58–64.

8. Mazur N., Khrystenko L., P6sstorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. (2021). Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. TEM Journal, 10.4, 1605–1609.

9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design, 36, 199–205.

10. Zos–Kior M., Shkurupii O., Fedirets O., Shulzhenko I., Rubezhanska V. (2021). Modeling of the Investment Program Formation Process of Ecological Management of the Agrarian Cluster. *European Journal of Sustainable Development*, 10.1, 571–583.

11. Stolyarov V., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. (2022). Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3(189), 163–167.

#### Дані про авторів

##### **Барна Марта Юрївна,**

д.е.н., професор, перший проректор, Львівський торговельно–економічний університет, м. Львів, Україна

##### **Мельник Ірина Миколаївна,**

д.е.н., професор, професор кафедри туризму та готельно–ресторанної справи, Львівський торговельно–економічний університет, м. Львів, Україна

##### **Топорницька Марія Ярославівна,**

к. геогр. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно–ресторанної справи, Львівський торговельно–економічний університет, м. Львів, Україна

##### **Тучковська Ірина Іванівна,**

к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно–ресторанної справи, Львівський торговельно–економічний університет, м. Львів, Україна

#### Data about the authors

##### **Marta Barna,**

Dr. Sc. (Econ), Professor, Vice Rector, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine

##### **Iryna Melnyk,**

Dr. Sc. (Econ), Professor, Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine

##### **Mariia Topornytska,**

PhD in Geography, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine

##### **Iryna Tuchovska,**

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine

УДК 330.322:631.11:338.1

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957126>

ЖИВКО З.Б., ОВЕЧКИНА О.А.,  
РОДЧЕНКО С.С., САКУН Л.М.

## Інноваційна модель стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації

**Актуальність теми дослідження.** Дослідження питання інноваційної моделі стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

**Постановка проблеми.** В Україні застосовується переважно пряме бюджетне фінансування державних наукових структур, однак на наукові дослідження виділяється недостатньо коштів. Низький рівень інноваційної культури призводить до того, що науково–технологічна та інноваційна сфера трактується державними управліннями як соціальна або як чисто витратна. Тобто формування інноваційної моделі стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації є надто актуальним напрямком наукових досліджень.

**Постановка мети і завдань дослідження** – дослідити інноваційну модель стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації.

**Метод або методологія дослідження.** В статті використано метод систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення; графічний метод.

**Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** Доведено, що основними елементами системи інноваційної моделі стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою

мікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації є: спрямування економічної та політичної парадигми владних структур, бізнесу і наукового співтовариства на створення умов переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку; визначення основних напрямів інноваційного прориву національної економіки на підставі ретельного аналізу світових тенденцій, технологічного передбачення і наявного науково–технічного та освітнього потенціалу; прийняття концепції партнерства держави, наукового співтовариства та бізнесу в досягненні параметрів державних галузевих програм і проектів формування внутрішнього ринку споживання й експортного потенціалу наукомісткої продукції тощо.

**Галузь застосування результатів.** Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності органів державної та регіональної влади, підприємств, організацій та установ з метою запровадження та реалізації інноваційної моделі стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою.

**Висновки за статтею.** Актуалізовано, що в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації виникає необхідність посилення економічно обґрунтованого державного регулювання інноваційного розвитку. Усі напрямки державної політики безпечного інноваційного розвитку мають бути спрямовані, насамперед, на забезпечення сталого розвитку економіки з тим, щоб не допустити будь–яких спадів у виробництві стратегічно важливої для забезпечення безпеки держави продукції й зміцнення її конкурентоспроможності на світових ринках, раціонального використання людських та природних ресурсів.

**Ключові слова:** інноваційна модель, стратегічний розвиток, управління безпековою економікою, зовнішньоекономічні зв'язки, діджиталізація, міжнародне середовище.

ZHYVKO Z.B., OVIECHKINA O.A.,  
RODCHENKO S.S., SAKUN L.M.

## **An innovative model of strategic development in the management of the security economy in the conditions of strengthening foreign economic ties and digitalization**

**Relevance of the research topic.** The study of the issue of an innovative model of strategic development in the management of the security economy in the conditions of strengthening foreign economic ties and digitalization is conditioned by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process

**Formulation of the problem.** In Ukraine, direct budgetary funding of state scientific structures is mainly used, but insufficient funds are allocated for scientific research. The low level of innovative culture leads to the fact that the scientific, technological and innovative sphere is interpreted by state managers as social or purely expendable. That is, the formation of an innovative model of strategic development in the management of the security economy in the conditions of strengthening foreign economic ties and digitalization is a very relevant direction of scientific research.

**Setting the purpose and objectives of the study** – to study an innovative model of strategic development in the management of the security economy in the conditions of strengthening foreign economic ties and digitalization.

**Research method or methodology.** The article uses the method of systematization, classification, and theoretical generalization; graphical method.

**Presentation of the main material (research results).** It has been proven that the main elements of the system of the innovative model of strategic development in the management of the security economy in the conditions of strengthening foreign economic ties and digitalization are: directing the economic and political paradigm of power structures, business and the scientific community to create conditions for the transition of the national economy to an innovative path of development; determination of the main directions of the innovative breakthrough of the national economy on the basis of a thorough analysis of world trends, technological forecasting and available scientific, technical and educational potential; adoption of the concept of partnership between the state, the scientific community and

*business in achieving the parameters of state industry programs and projects for the formation of the internal market of consumption and the export potential of science-intensive products, etc.*

**Field of application of results.** *The results of the research can be used in the practical activities of state and regional authorities, enterprises, organizations and institutions for the purpose of introducing and implementing an innovative model of strategic development in the management of the security economy.*

**Conclusions on the article.** *It has been updated that in the conditions of strengthening foreign economic ties and digitalization, there is a need to strengthen economically justified state regulation of innovative development. All directions of the state policy of safe innovative development should be aimed, first of all, at ensuring the sustainable development of the economy in order to prevent any declines in the production of products that are strategically important for ensuring the security of the state and strengthening its competitiveness on world markets, rational use of human and natural resources resources.*

**Keywords:** *innovative model, strategic development, security economy management, foreign economic relations, digitalization, international environment.*

**Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження сучасних методів і механізмів, що забезпечують адекватну участь держави в регулюванні сфери науки і технологій, а також її сучасного стану виявило велику кількість проблем організаційно–економічного і правового характеру. Низький рівень інноваційної культури призвів до того, що національні науково–технологічна та інноваційна сфери трактується державними управліннями як соціальні або як чисто витратні. Тобто формування безпекової інноваційної моделі стратегічного розвитку в управлінні економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації є надто актуальним напрямком наукових досліджень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Важливими показниками, які об'єктивно характеризують рівень суспільних затрат на науково–технічну та інноваційну діяльність в загальному балансі національного господарства, є наукоємність ВВП і питома вага затрат на дослідження і розробки у ВВП. Так, при існуючих довоєнних витратах 0,5% від ВВП України могла виконувати лише функцію накопичення і передачі знань, сприяти розвитку освіти і культури, але не відігравати помітну роль в її економічному житті [3; 8].

У розвинених країнах, де безпечна інноваційна модель розвитку економік надійно підтверджувала свою ефективність, кількість інноваційних підприємств в довоєнний час досягала 70 %, а за рахунок виробництва й експорту наукоємної продукції забезпечувала до 85–90 % приросту ВВП. В Україні до війни інноваційну діяльність

здійснювало 10 % підприємств, а частка інноваційної продукції у загальному обсязі виробництва становила менше 7 % [7; 10].

За загальним індексом зростання конкурентоспроможності (Growth Competitiveness Ranking) Україна відставала за індексом розвитку технологій, індексом використання інформаційно–комунікаційних технологій, за здатністю до інновацій. Таке відставання пояснювалося не низьким потенціалом вітчизняних досліджень та розробок, а недосконалістю механізмів їх реалізації, відсутністю адекватного стимулювання науково–інноваційного потенціалу, недостатнім розвитком державної системи підтримки інтелектуальної власності [1; 9].

Критична ситуація до війни склалася як зі створенням й використанням сучасної наукової продукції, так і з кадровою, екологічною, інфраструктурною, матеріально–технічною, управлінською підтримкою наукового потенціалу. Невирішеними залишалися проблеми державного замовлення на наукові розробки, можливості упровадження і комерціалізації одержаних результатів [4–6], що в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації потребує подальшого дослідження.

**Формулювання цілей статті** (постановка завдання) – дослідити інноваційну модель стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації.

**Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Успіх виживання, стабілізація і подальший розвиток науки значною мірою за–

## ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

лежать від здатності управлінських структур, наукових установ та організацій здійснювати реформування науково–технічної сфери в умовах ринкового середовища, зберегти свій кадровий і науково–технічний потенціал, застосовувати ефективні важелі мотивації, стимулювання й ефективної реалізації потенціалу наукових кадрів, а також впроваджувати адаптовані до сучасних ринкових умов механізми маркетингу інноваційних продуктів і розробок.

На ринку інноваційних продуктів поки що не працюють багато ринкових регуляторів: попит і пропозиція на наукові розробки, механізми формування вартості праці та ціни на науково–технічну продукцію, такі складові інфраструктури ринку як венчурні та впроваджувальні фірми і т. д. З розвитком підприємницького середовища і вдосконаленням ринкових відносин конкурентоспроможна інноваційна продукція, створена для галузей виробництва, дедалі більше буде користуватися попитом.

Потреба в нововведеннях диктується, з одного боку, швидкими змінами ринкової ситуації і конкуренцією товаровиробників, а з іншого – необхідністю підвищення ефективності виробництва, зближення інтересів розробників нововведень і виробників. Найкращі результати використання інтелектуального потенціалу досягаються за умови тісної взаємодії й узгодження інтересів учених, фахівців і практиків, створення творчих колективів із працівників різних професій, інтеграції різних видів діяльності в межах єдиного інноваційного процесу для вирішення проблем галузей виробництва.

Практикою доведено, що у сучасних умовах господарювання здійснення політики інноваційного розвитку на мікро– та мезорівнях відбувається за рахунок інтеграції науки з галузевим виробництвом за умов налагодженої і постійно удосконалюваної практики господарської діяльності відділів галузевих інститутів, науково–технічні розробки яких знаходять застосування і користуються попитом підприємств.

Сучасний алгоритм формування та регулювання політики інноваційного розвитку в галузевому виробництві можна представити як неперервний процес створення, апробації, трансферу наукоємної продукції у виробництво, її капіталізації та комерціалізації. Безперервність інноваційного процесу повинна забезпечуватися системою інно-

ваційного провайдингу, який потребує певних механізмів розвитку й удосконалення. Інноваційний провайдинг повинен здійснювати відбір результатів наукової діяльності та створення банку інновацій, пошук споживачів науково–технічної продукції та доопрацювання технічних рішень, узгодження інтересів учених, підприємців, провайдерів, сприяти створенню цілісної моделі інноваційного процесу розвитку різних галузей, об'єднати окремі складові науково–технічної сфери в єдину систему управління інноваційною діяльністю, кінцевою метою якої є підвищення ефективності результатів наукових досліджень і забезпечення ринку конкурентоспроможною наукоємною продукцією (див. рисунок). Початковим етапом функціонування даного алгоритму є державне фінансування фундаментальних і прикладних досліджень з науково–технічними програмами і річними планами–завданнями. Однак поки держава не здійснює замовлення на науково–технічну продукцію, а обмежується реєстрацією наукових завдань і звітів про їх виконання, що свідчить про недосконалість державної політики інноваційного розвитку.

У процесі проведення досліджень поповнюються наукові знання про об'єкт, оновлюються технологічні рішення, які потім у формі науково–технічних розробок трансформуються в новації, проходять експертизу, оцінюються й переходять до стадії науково–технічних активів, постановки на облік і введення в систему господарського обороту. На наступному етапі за рахунок впровадження створених на основі прикладних досліджень наукоємних технологій формується джерело первинного рефінансування науки.

Кінцевою стадією руху науково–технічних розробок є інновація – готовий до широкого представлення на ринку після апробації та впровадження в дослідному виробництві науково–технічний продукт. При правильному науково–інноваційному бізнес–плануванні за рахунок коштів реалізації конкурентоспроможної науково–технічної продукції можна сформувати позабюджетні фонди, обсяги яких будуть достатні для покриття дефіциту коштів з метою фінансування науково–дослідних організацій, додатково до коштів, що виділяються на науку з державного бюджету.

У ході третього етапу реалізації ефективної політики інноваційного розвитку створюються додаткові засоби вторинного рефінансування науки за рахунок формування та реалізації нового

науково-інноваційного продукту – об'єкта інтелектуальних прав.

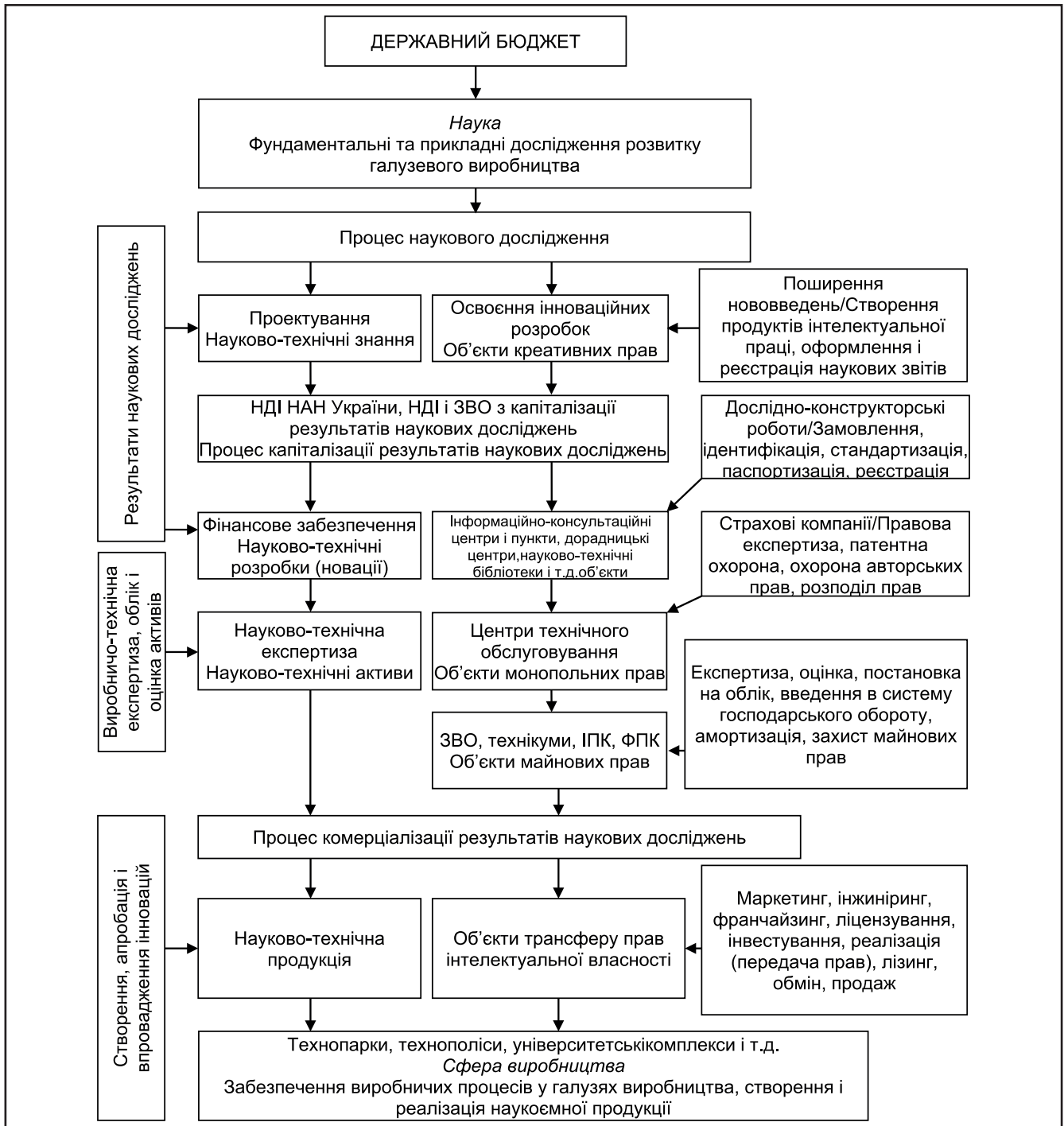
Узагальнено існуючі відносини в процесі інноваційної діяльності можна розглядати на таких рівнях:

- перший – орган державного управління, що відповідає за розроблення і реалізацію державної інноваційної політики і визначальною мірою впливає на встановлення правил взаємодії між учасниками наукоємного ринку;

- другий – вищі корпоративні органи, які здійснюють відповідно до установчих документів управління корпоративною структурою, що забезпечує функціонування наукоємного ринку і його галузей;

- третій – атестовані учасники наукоємного ринку галузевого виробництва, що формують попит і пропозиції на науково-технічні розробки;

- четвертий – акредитовані учасники системи науково-інноваційної діяльності, які виконують



**Блок-схема формування та регулювання інноваційної політики в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації**



## ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

конкретні інноваційні проекти і створюють необхідні ринку інновації.

Взаємовідносини між учасниками науково–інноваційної діяльності регулюються чинним законодавством і договірними угодами та правами. Регулювання відносин, що виходять за межі обов'язкових вимог чинного законодавства, має базуватися на системі установчих документів, які забезпечують єдність і узгодженість усіх етапів науково–інноваційного процесу та гарантують захист законних інтересів усіх його учасників.

Таким чином, обмежений інвестиційний ресурс та відсутність дієвих державних програм, що сприяють поширенню інновацій, значно стримують інноваційний розвиток в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації. У результаті фінансові проблеми, які є наслідком стримування інноваційного процесу, через підприємства інших галузей поширюються на всю національну економіку.

### Висновки

Доведено, що основними елементами системи інноваційної моделі стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації є: спрямування економічної та політичної парадигми владних структур, бізнесу і наукового співтовариства на створення умов переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку; визначення основних напрямів інноваційного прориву національної економіки на підставі ретельного аналізу світових тенденцій, технологічного передбачення і наявного науково–технічного та освітнього потенціалу; прийняття концепції партнерства держави, наукового співтовариства та бізнесу в досягненні параметрів державних галузевих програм і проектів формування внутрішнього ринку споживання й експортного потенціалу наукомісткої продукції; активне напрацювання законодавчо–нормативної бази щодо регулювання питань, пов'язаних з безпековим інноваційним розвитком; відпрацювання механізму державної підтримки безпекового інноваційного розвитку національної економіки з урахуванням вимог СОТ та ЄС; створення сприятливих умов для здійснення технологічної модернізації виробничої бази підприємств, їх діджиталізації, підвищення інноваційної сприятливості та інвестиційної привабливості виробництва, забезпе-

чення підготовки національних кадрів у сфері інноваційної діяльності: менеджерів, технологічних брокерів, патентознавців, аналітиків та ін.; створення інфраструктури генерації наукових знань і здійснення інноваційних процесів, спрямованих на формування ринку наукоємної продукції відповідно до попиту споживачів, в тому числі й іноземних; законодавче забезпечення розвитку індустрії венчурного бізнесу, створення інноваційних фондів ефективних систем надання пільгових кредитів для реалізації інноваційних проектів, процесів кооперації науки і виробництва; забезпечення часткової компенсації державою вартості складної техніки, нових технологій, ліцензійних угод та ін.; формування системи логістики інноваційного процесу щодо створення науково–інноваційної продукції, тобто здійснення ефективного управління потоками матеріальних і нематеріальних активів цього процесу та освоєння відповідних сегментів ринку з одержанням доданої вартості від реалізації конкурентоспроможної науково–інноваційної продукції; стимулювання міжнародного співробітництва в інноваційній і науково–технічній діяльності; підвищення ролі регіонів у розвитку інноваційних процесів, методів сприйняття інновацій; підвищення рівня інноваційної культури і практики провадження інноваційної діяльності в національній економіці; забезпечення дієздатного організаційно–економічного механізму інноваційного розвитку. Таким чином, в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації виникає необхідність посилення економічно обґрунтованого державного регулювання інноваційного розвитку. Усі напрямки державної політики безпечного інноваційного розвитку мають бути спрямовані, насамперед, на забезпечення сталого розвитку економіки з тим, щоб не допустити будь–яких спадів у виробництві стратегічно важливої для забезпечення безпеки держави продукції й зміцнення її конкурентоспроможності на світових ринках, раціонального використання людських та природних ресурсів.

### Список використаних джерел

1. Живко З. Б., Орлова–Курилова О. В., Петченко М. В., Сухомлин Л. В., Бачкір І. Г. Основні тенденції сталого розвитку інноваційного підприємництва в умовах управління змінами через пандемію covid–19 та агресивної зовнішньоекономічної діяльності. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 9. С. 97–105.

2. Живко З. Б., Кредісов В. А., Гнатенко І. А., Гальонкін С. С. Інституціонально–матрична кластеризація в системі стратегічного управління інноваційною економікою в умовах зміни споживчих переваг, глобалізації, діджиталізації, формування економічної культури суспільства та сталого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 21. С. 37–43.

3. Кукса І. М., Орлова–Курилова О. В., Кирилюк Є. М., Воронько–Невіднича Т. В. Державне регулювання та саморозвиток ефективної інноваційної системи управління реструктуризацією виробництва в умовах знаннєвої економіки, екологізації та синергетичної взаємодії підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 20. С. 5–9.

4. Овечкіна О. А., Захарова А. І. Антропоцентрична модель нанорівня економічної системи: взаємозв'язок виробничих факторів. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2020. № 2(258). С. 58–63.

5. Овечкіна О. А., Маслош О. В., Журавльова А. О. Людський капітал агросектору вітчизняної економіки: проблеми відтворення в аспекті забезпечення продовольчої безпеки. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2021. № 6(270). С. 35–40.

6. Сакун Л.М., Буряк Є.В., Різніченко Л.В., Велькін Б.О. Управління стратегічними змінами операційної діяльності підприємства на засадах менеджменту бізнес–процесів. *Вісник Хмельницького національного університету: науковий журнал*. Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2021. № 6. С. 74–80.

7. Druzhinina V., Viedienina Yu., Sakun L., Likhonosova G. Creative Analysis of Innovation as a Catalizer of Socialization of Structural Change. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9.2. pp. 349–365.

8. Momot T., Rodchenko S. Assessment of financial security of banks in conditions of macroeconomic instability. *Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries*. 2019. № 3 (9). pp. 34–43.

9. Momot T., Rodchenko S., Tumietto D., Natalia L. Value – based security system of the commercial bank. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2019. Vol. 2. No 29. pp. 44–54.

10. Stolyarov V., Pósztorovó J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. No. 3(189). pp. 163–167.

## References

1. Zhyvko Z., Orlova–Kurilova O., Petchenko M., Sukhomlyn L., Bachkir I. (2021). Main trends of sustainable development of innovative entrepreneurship in the conditions of change management through the covid–19 pandemic and aggressive. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Market Relations Development in Ukraine], 9, 97–105.

2. Zhyvko Z., Kredisov V., Hnatenko I., Galonkin S. (2021). Institutional–matrix clustering in the system of strategic management of innovative economy in the conditions of change of consumer preferences, globalization, digitalization, formation of economic culture of society and sustainable development. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], 21, 37–43.

3. Kuksa I., Orlova–Kurilova O., Kyryliuk Ye., Voronko–Nevidnycha T. (2021). State regulation and self–development of an effective innovative management system for production restructuring in the conditions of knowledge economy, greening and synergetic interaction of entrepreneurs. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], 20, 5–9.

4. Oviechkina O., Zakharova A. (2020). Anthropocentric model of the nanolevel of the economic system: the relationship of production factors. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya* [Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University], 2(258), 58–63.

5. Ovechkina O. A., Maslosh O. V., Zhuravlova A. O. (2021). Human capital of agrosector of domestic economy: problems of reproduction in aspect of food security. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya* [Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University], 6(270), 35–40.

6. Sakun L., Buriak I., Riznichenko L., Vielkin B. (2021). Strategic changes management in operating activities of the enterprise based on management of business processes. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu* [Bulletin of the Khmelnytskyi National University], 6, 74–80.

7. Druzhinina V., Viedienina Yu., Sakun L., Likhonosova G. (2020). Creative Analysis of Innovation as a Catalizer of Socialization of Structural Change. *European Journal of Sustainable Development*, 9.2, 349–365.

8. Momot T., Rodchenko S. (2019). Assessment of financial security of banks in conditions of macroeconomic instability. *Innovative Technologies and Scientific Solutions for Industries*, 3 (9), 34–43.

9. Momot T., Rodchenko S., Tumietto D., Lelyuk N. (2019). Value – based security system of the commercial bank. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2.29, 44–54.

10. Stolyarov V., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. (2022). Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, 3(189), 163–167.

### **Дані про авторів**

#### **Живко Зінаїда Богданівна,**

д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна

#### **Овсчкіна Олена Андріївна,**

д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Україна

#### **Родченко Світлана Сергіївна,**

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансово–економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна

#### **Сакун Леся Миколаївна,**

к.е.н., доцент кафедри менеджменту, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

### **Data about the authors**

#### **Zinaida Zhyvko,**

Dr. Sc. (Economics), Professor, Professor of Management Department, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

#### **Olena Oviechkina,**

Dr. Sc.(Econ), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, East Ukrainian Volodymyr Dahl National University, Ukraine

#### **Svitlana Rodchenko,**

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Financial and Economic Security, Accounting and Auditing, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

#### **Lesia Sakun,**

PhD in Economics, Associate Professor of the Management Department, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

# ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 338.31

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957151>  
КОЦЕРУБА Н.В.  
ЛОБАЧЕВА І.Ф.

## Теоретичні засади аналізу банкрутства підприємства

**Предмет дослідження** – сукупність теоретичних та методичних особливостей здійснення аналізу банкрутства підприємства.

**Метою** написання **статті** є обґрунтування теоретичних аспектів здійснення аналізу можливого банкрутства підприємства на основі зниження його платоспроможності.

**Методологія проведення роботи** – у процесі написання статті використовувались загальнонаукові та специфічні методи, зокрема, економіко-логічні методи та прийоми економічного аналізу; для наочного представлення і узагальнення результатів проведених розрахунків використано графічний та табличний метод.

**Результати роботи** – проаналізовано рівень зниження ефективності діяльності вітчизняних підприємств, вивчено етимологію поняття «банкрутство» різними науковцями, узагальнено основні причини втрати неплатоспроможності суб'єктом господарювання, досліджено економічні передумови кризових тенденцій та наслідки, що можуть мати місце для підприємства у разі їх настання, узагальнено види банкрутства вітчизняних підприємств на основі загострення кризових явищ в економіці.

**Висновки** – банкрутство підприємства є складним та довготривалим процесом, в якому ще досі залишається безліч невизначених сторін на малодосліджених залежностей. Дослідження та аналіз даного питання свідчить, що дане економічне явище має як позитивні, так і негативні наслідки для підприємства. Доцільно здійснювати моніторинг ймовірності банкрутства підприємства для уникнення негативних наслідків на постійній основі, з урахуванням особливостей діяльності суб'єкта господарювання.

**Ключові слова:** банкрутство підприємства, ризики, кризові загрози, передумови банкрутства, неплатоспроможність, криза.

KOTSERUBA N.V.  
LOBACHEVA I.F.

## Theoretical principles of enterprise bankruptcy analysis

**The subject of research** – a set of theoretical and methodological features of the analysis of bankruptcy of the enterprise.

**The purpose of writing the article** is to substantiate the theoretical aspects of the analysis of possible bankruptcy of the enterprise on the basis of reducing its solvency.

**Methodology of work** – in the process of writing the article used general and specific methods, in particular, economic and logical methods and techniques of economic analysis; graphical and tabular methods were used to visualize and summarize the results of the calculations.

**The results of the work** – analyzed the level of reduction of efficiency of domestic enterprises, studied the etymology of «bankruptcy» by various scholars, summarized the main causes of insolvency loss, studied the economic preconditions for crisis trends and consequences for the company in general, generalized types of bankruptcy of domestic enterprises on the basis of aggravation of crisis phenomena in the economy.

**Conclusions** – Bankruptcy is a complex and long-term process, in which there are still many uncertain aspects of little-studied dependencies. Research and analysis of this issue shows that this economic phenomenon has both positive and negative consequences for the company. It is advisable to monitor the probability of bankruptcy of the enterprise to avoid negative consequences on an ongoing basis, taking into account the specifics of the business entity.

**Key words:** bankruptcy of the enterprise, risks, crisis threats, preconditions of bankruptcy, insolvency, crisis.

**Постановка проблеми.** Функціонування та розвиток підприємства в ринкових умовах залежить від конкурентоспроможності його продукції. Підприємства, які не в змозі витримати таку боротьбу стають неплатоспроможними, що в свою чергу може згодом спричинити банкрутство. Ризики та кризові загрози банкрутства окремих суб'єктів підприємницької діяльності стають невід'ємними частинами економічних відносин сьогодення.

Наразі, досить велика кількість підприємств припиняють свою діяльність внаслідок банкрутства, якому може сприяти нестабільна економіка в країні, або ж, постійні зміни в чинному законодавстві, пандемія та військовий стан в країні.

Саме тому, дана тема набуває все більшої актуальності. Вивчення та дослідження різноманітних аспектів цього поняття є вимогою складних умов ведення бізнесу. Сучасна ринкова система в Україні вносить свої корективи в умови діяльності суб'єктів економіки.

Деякі підприємства не в змозі виконувати свої зобов'язання в умовах досить жорсткої конкуренції, а інститут банкрутства стає невід'ємним атрибутом ринкової економіки [6].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідження особливостей прогнозування банкрутства підприємства присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Е. Альтман, Р. Ліс, В. Бівер, Ж. Конан, Г. Спрінгейт, М. Гольдер, Г. Тішоу, Р. Таффлер, О.О. Терещенко, О.М. Барановський, Н.С. Артамонова, І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко, П.Т. Саблук, С.О. Чер-

касова, Н.В. Черниченко, Д.В. Ящук та інші. Проте, залишається низка дискусійних питань, що потребують вивчення.

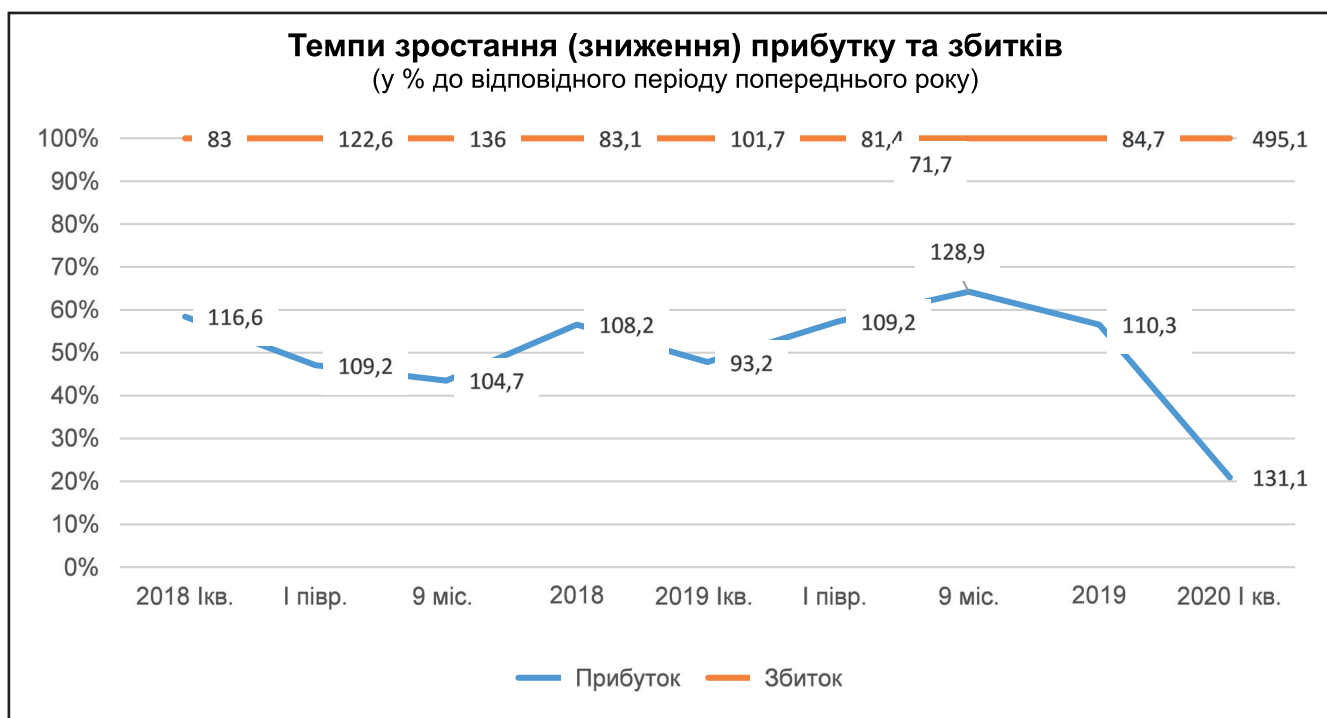
**Метою** написання **статті** є обґрунтування теоретичних аспектів аналізу потенційної можливості банкрутства на основі зменшення платоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу. По даним Державного комітету статистики за січень–березень 2020 року, фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 4,9 млрд.грн збитку, а за аналогічний період 2019 року – 111,1 млрд.грн. прибутку. Тобто, прибуток становив 199,9 млрд. грн. або 131,1% порівняно із 2019 роком.

Проте, збитків було допущено на суму 204,8 млрд.грн (495,1%). Проаналізувавши частку збиткових підприємств, можемо стверджувати про її збільшення в 2020 році порівняно з 2019 роком на 13,6%, саме в період січень–березень 2020 р. вона становила 40,8%, коли за аналогічний період 2019р. – 27,2% [3]. Темпи, зростання або зниження прибутку чи збитку наведено на рис. 1.

Вплив кризових чинників на розвиток вітчизняної економіки вимагає перегляду концептуальних засад контролю та аналізу, спрямування його на створення дієвих механізмів своєчасного виявлення ризиків, що супроводжують операційну, інвестиційну і фінансову діяльність підприємства [5].

Згідно із Законом України «Про банкрутство» під банкрутством розуміється пов'язана з бра-



**Рисунок 1. Темпи зростання (зниження) прибутку та збитків великих та середніх підприємств 2018 І кв – 2020 І кв.**

ком активів у ліквідаційній формі неспроможність юридичної особи – суб’єкта господарювання задовольнити в установленій для цього строк пред’явлені до нього з боку кредиторів вимоги та виконання зобов’язання перед бюджетом.

Відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства, його можна трактувати, як визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [4].

В економічній літературі існують різні підходи щодо визначення банкрутства (табл. 1). В результаті проведеного дослідження, можемо зробити висновок, про те, що поняття «банкрутство» є доволі багатограним та досить неоднозначним.

Отже, дослідивши різні погляди науковців, можна підкреслити, що визначення, наведене в законодавстві, є найбільш правильним, адже розкриває сутність банкрутства, як неплатоспроможність підприємства, подолати яку можливо лише завдяки ліквідаційній процедурі. В той час, як інші дослідники пов’язують банкрутство з юридично визнаною неплатоспроможністю підприємства та не бачать необхідності в проведенні процедури санації, яка насправді може допомог-

ти деяким підприємствам, все ж таки, подолати фінансову кризу.

Проте, такий стан банкрутства підприємств не можна пов’язувати лише зі світовою кризою, що охопила й Україну. Розвиток економічної кризи та банкрутства підприємства залежить від низки факторів, а саме зовнішніх (рівень інфляції, постійні зміни в податковому законодавстві, нестабільна ситуація на фінансових та валютних ринках, посилення галузевої конкуренції, дефіцит кредитних ресурсів та інше) та внутрішніх (зменшення попиту на продукцію, неритмічність виробництва, зростання собівартості при зниженні продуктивності праці, зменшення інвестицій в оновлення та модернізацію) [6].

Узагальнені основні причини виникнення банкрутства, що представлені на рисунку 2.

Тобто, в цілому всі ці фактори створюють складний комплекс причинно-наслідкових зв’язків виникнення банкрутства.

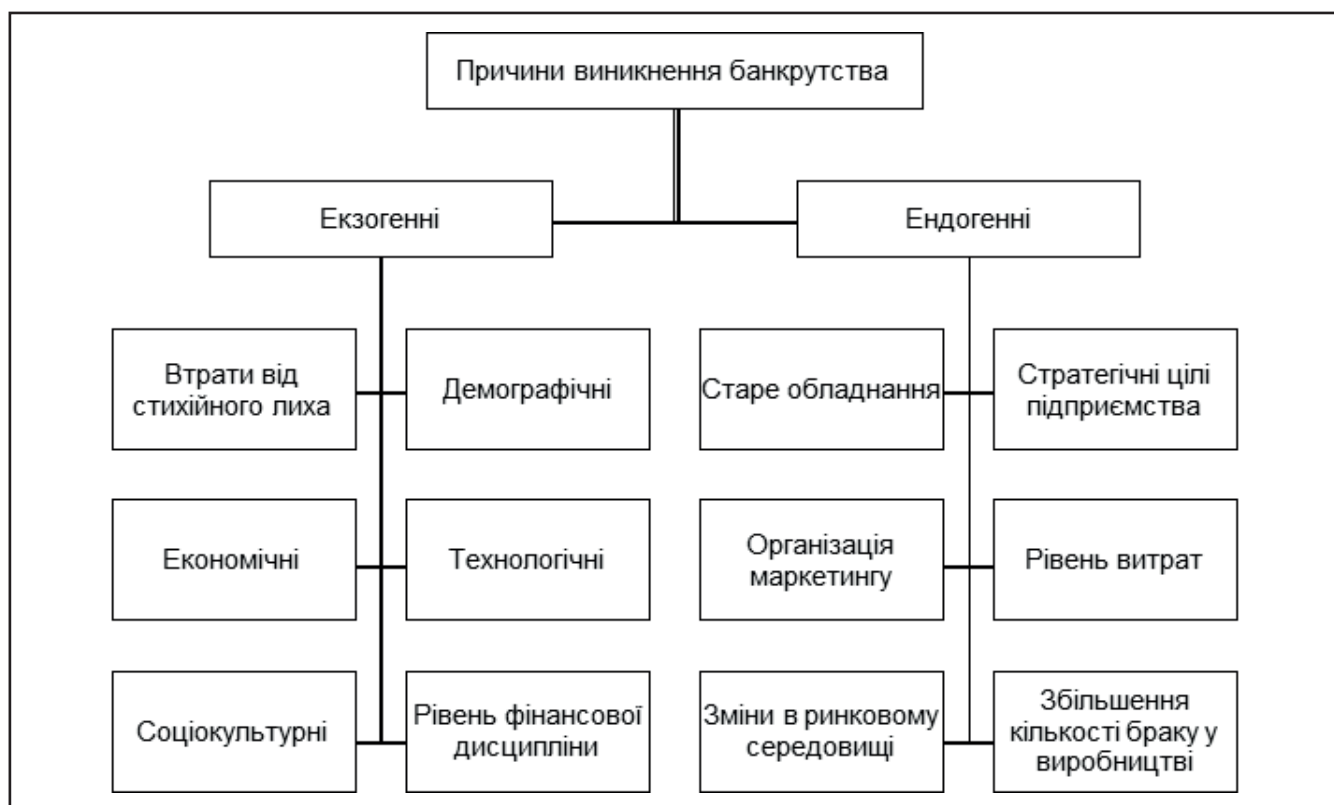
Також, в результаті дії окремих факторів в сучасній вітчизняній економіці можна виокремити певні економічні передумови, які зображені на рисунку 3.

Як наслідок, це призводить до певних проблем, що виникають в економіці під час процесу банкрутства, а саме:

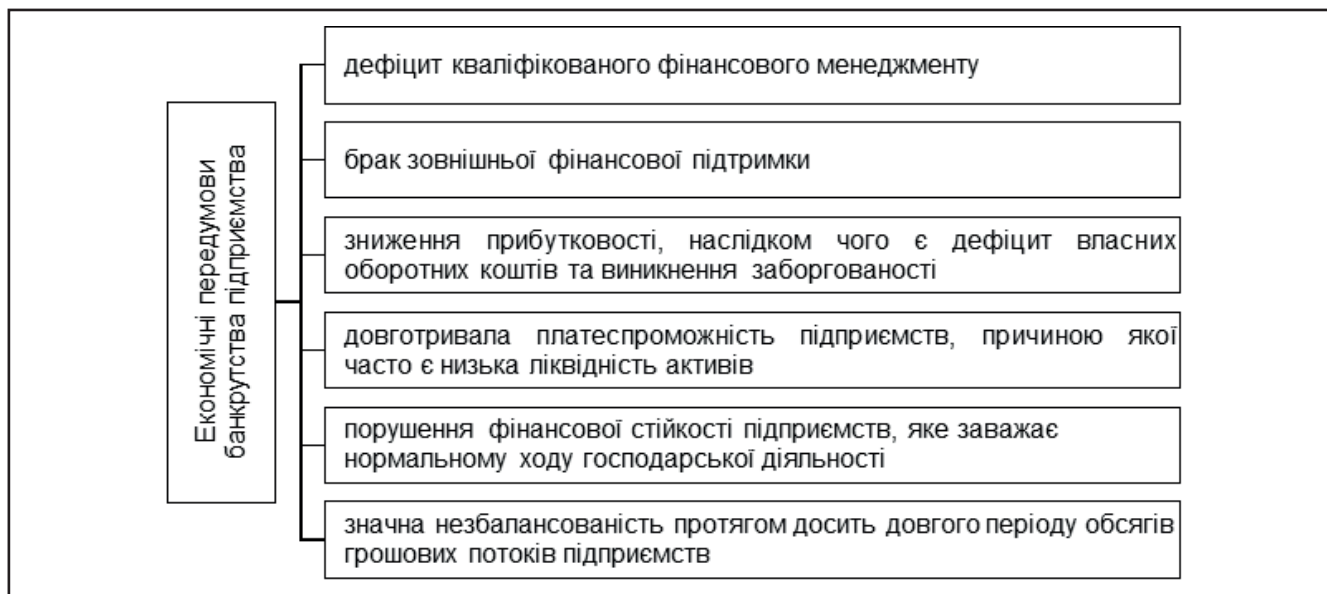
- зниження попиту на продукцію;

**Таблиця 1. Тракткування поняття «банкрутство» різними авторами**

Автор	Визначення
І. А. Бланк	Реалізація катастрофічних ризиків підприємства в процесі його фінансової діяльності, внаслідок якої воно нездатне задовольнити у встановлені терміни пред'явлені з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом.
О. О. Терещенко	Це пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи задовольнити в установленій для цього строк заявлені до неї з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом.
В. І. Гринчуцький	Визнана арбітражним судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.
І. М. Бойчик	Це неможливість для деяких осіб виконати після встановленого терміну взяті на себе зобов'язання перед кредиторами, особливо грошові.
О. Д. Данілов, Т. В. Паєнко	Нездатність підприємства задовольнити вимоги кредиторів щодо оплати товарів (робіт, послуг), включаючи нездатність забезпечити обов'язкові платежі до бюджету і позабюджетних фондів, у зв'язку з перевищенням зобов'язань боржника над його майном чи у зв'язку з незадовільною структурою балансу боржника.
О. Третяк	Розглядає банкрутство як наслідок неплатоспроможності суб'єкта. На його думку, банкрутство – це пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі нездатність юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити вимоги своїх кредиторів в установленій для цього строк
Р. Брелі та С. Майерс	Банкрутство – це ринковий спосіб покарання компанії за масштабні помилки в менеджменті. Банкрутство пов'язано з реалізацією катастрофічних ризиків, що виникли в процесі її невдалої фінансово-господарської діяльності.
Г. Ляшенко	Банкрутство в умовах ринкової економіки є наслідком незадовільного управління підприємством, нехтування впливу різноманітних факторів мікро- і макросередовища, а тому його правомірно розглядати як плату за економічну свободу у виборі напряму господарської діяльності, ринків збуту, у ціноутворенні, найманні робочої сили



**Рисunek 2. Причини виникнення банкрутства на підприємстві**



**Рисунок 3. Економічні передумови банкрутства підприємства**

- скорочення обсягів виробництва;
- зростання кредиторської та дебіторської заборгованості;
- затримка по виплаті заробітної плати;
- непрогнозована зміна економічного середовища загалом, тощо [1].

Все вище перелічене стає причиною втрати традиційних ринків збуту, соціально-економічної нестабільності, постійних змін правового поля, зміни системи політичного устрою та економічної структури в цілому.

Досліджуючи дане питання, на нашу думку, було б доцільно розглянути причини банкрутства підприємства й на рівні світової економіки та зовнішньо-економічних зв'язків між учасниками ринку, які в свою чергу призводять до більш глобальних наслідків погіршення стану або банкрутства та ліквідації його контрагентів (рисунок 4).

Причини, що підводять підприємство до кризового стану, можуть бути різні. Але, єдиної загально визнаної класифікації причин настання неспроможності підприємства не існує. Однак, аналіз наукових праць вітчизняних науковців (С. Козлов, Грачов В. І. та О. О. Терещенко) виокремлюють саме такі:

- зовнішні щодо підприємства, на які воно не має можливості впливати або цей вплив дуже слабкий;
- внутрішні, які безпосередньо залежать від організації роботи на самому підприємстві.

Інші автори вважають, що причинами банкрутства є фінансові кризи, а саме екзогенні та ен-

догенні. На думку Е. Торкановського, існує 4 основні проблемні ділянки (стратегія підприємства, принципи діяльності, ресурси, якість і рівень маркетингу), в рамках яких можуть виникнути безпосередньо причини банкрутства [2].

Більшість робіт західних фахівців також присвячено детальному аналізу, саме корпоративних причин руйнувань бізнесу, в тому числі і на стадії його створення. Найбільш поширеною є класифікація, запропонована М.Д. Еймсом, згідно з якою виділяється 8 основних причин банкрутства бізнесу:

- брак досвіду;
- нестача капіталу;
- невдале розташування бізнесу;
- неефективне управління оборотним капіталом;
- зайве інвестування в фіксовані активи;
- погана кредитна політика; – використання коштів компанії на особисті цілі;
- несподіване зростання бізнесу [2].

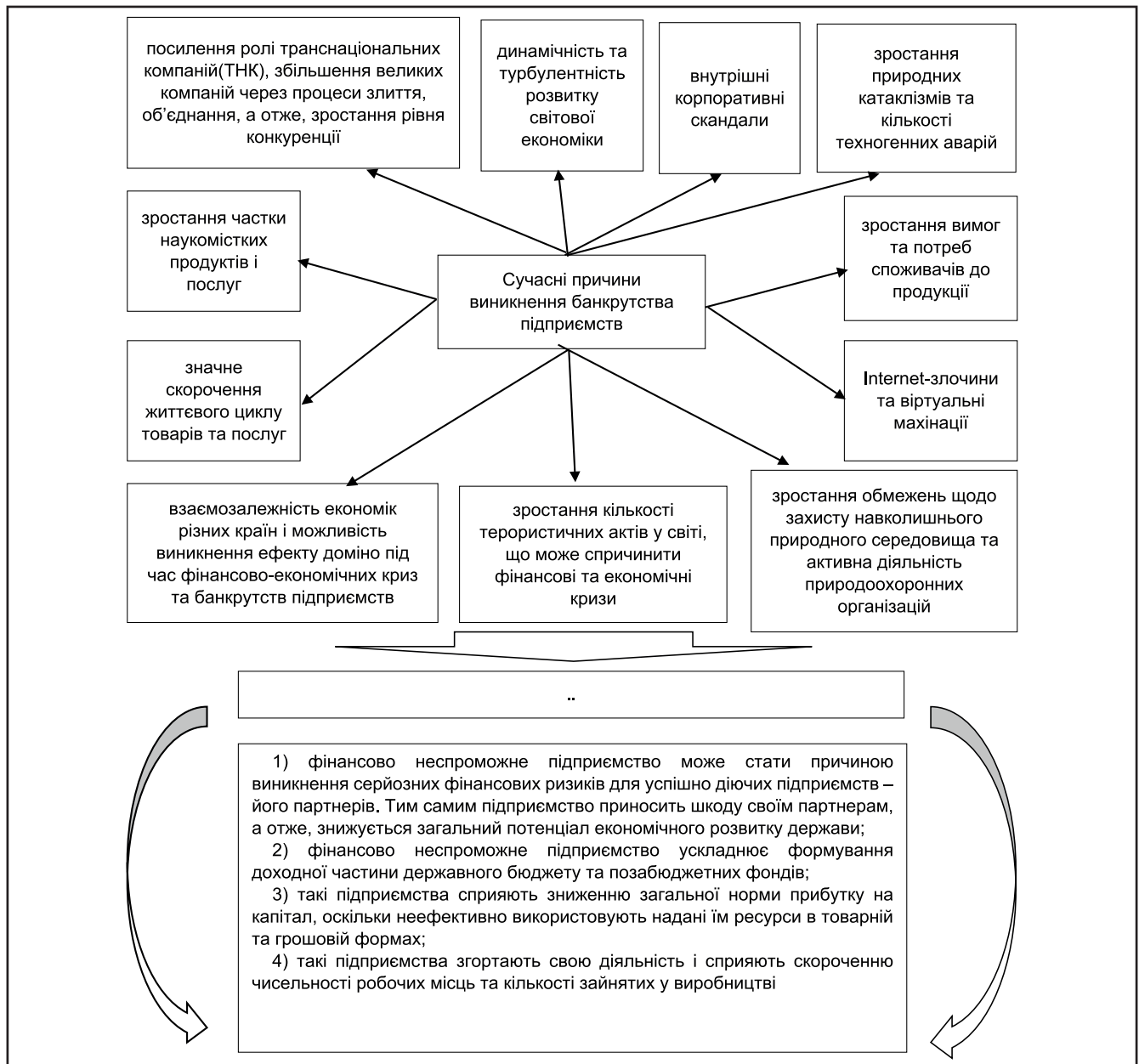
На цьому рівні усі вище наведені фінансово-економічні передумови та наслідки банкрутства несуть за собою не лише збитки для власників підприємств, їх кредиторів, партнерів, споживачів, а й погіршують соціальний клімат.

Існують різні способи класифікації банкрутства. На підставі вищенаведених причин, що викликають банкрутство, можна виділити такі види банкрутства (рисунок 5).

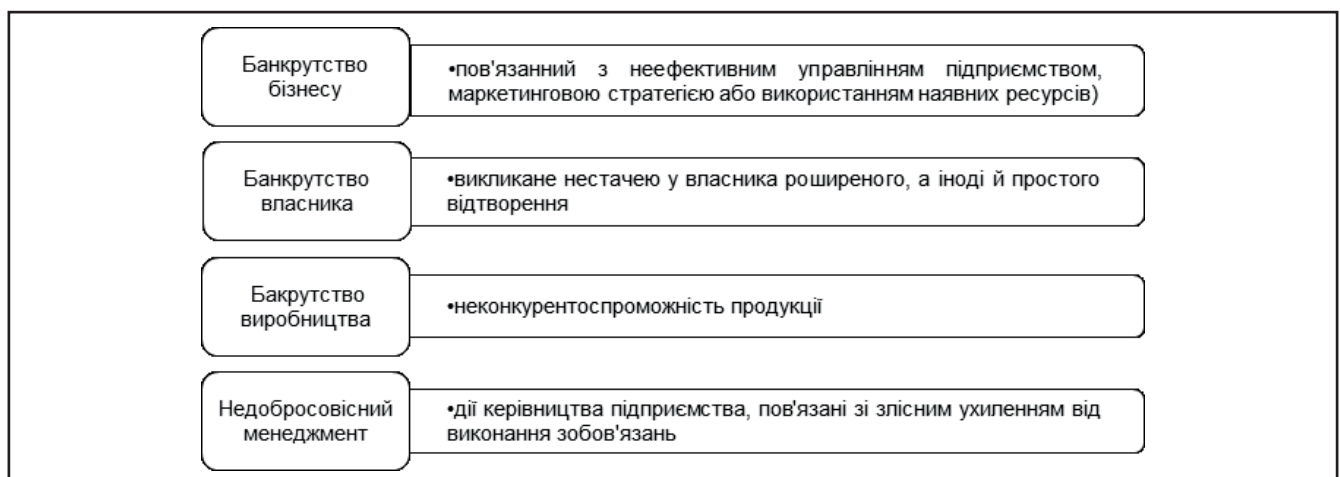
Що стосується класифікації банкрутства на законодавчому та фінансовому рівні, то виділяють такі види банкрутства підприємств (рисунок 6).



# ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ



**Рисунок 4. Причини банкрутства**



**Рисунок 5. Види банкрутства, на підставі причин його виникнення**

Навмисне банкрутство	• навмисне приховання факту стійкої фінансової нездатності, шляхом надання недостовірних даних;
Фіктивне банкрутство	• свідомо помилкове оголошення підприємством про свою неспроможність з метою введення в оману кредиторів для одержання від них відстрочки (розстрочки) виконання своїх кредитних зобов'язань або знижки сум кредитної заборгованості;
Реальне банкрутство	• повна нездатність підприємства відновити в майбутньому періоді свою фінансову стійкість і платоспроможність у силу реальних втрат використання капіталу;
Технічне банкрутство	• неплатоспроможність підприємства, викликана істотним простроченням його дебіторської заборгованості. Дебіторська заборгованість перевищує розмір кредиторської заборгованості, а сума активів значно перевершує обсяг фінансових зобов'язань;
Приховане банкрутство	• умисне приховання засновником, власником або керівником своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей, якщо це авдало великої матеріальної шкоди кредиторів;

**Рисунок 6. Види банкрутства, які виділяють у законодавчій і фінансовій практиці**

**Таблиця 2 . Стадії розвитку кризи на підприємстві**

Стадії кризи	Зовнішні прояви
Прихована криза	1. Зниження ефективності діяльності 2. Погіршення показників прибутковості 3. Збільшення тривалості операційного та фінансового циклів 4. Зниження ринкової вартості підприємства 5. Отримання збитків за окремими операціями
Криза платоспроможності	1. Періодичний і все більш тривалий дефіцит грошових коштів 2. Затримка в оплаті поточних платежів 3. Поява простроченої кредиторської заборгованості та непогашених кредитів 4. Оплата економічних санкцій за порушення строків виконання зобов'язань
Банкрутство	1. Неможливість виконання зовнішніх зобов'язань протягом трьох місяців із моменту їх виникнення 2. Звернення до суду кредиторів підприємства 3. Порушення справи про банкрутство з ініціативи підприємства або його кредиторів

Прогнозування розвитку кризи на підприємстві – це сукупність методів, які зосереджені на виявленні негативних показників діяльності суб'єкта господарювання, а саме проблем, які стали причиною неблагополучного фінансового стану [8].

Таким чином, банкрутство підприємства – це процес, в якому ще досі залишається безліч невизначених сторін, саме тому існує велика кількість трактувань поняття «банкрутство», та, як наслідок, виникнення різних методів його діагностики та аналізу. Дослідження даного питан-

ня показує, що банкрутство має як позитивні, так і негативні наслідки для підприємства, тому, доцільно постійно здійснювати моніторинг ймовірності даного явища для уникнення непоправних наслідків на підприємстві.

**Список використаних джерел**

1. Городня Т.А., Корнієнко А.О. Діагностика кризового стану та загрози банкрутства підприємства. Електронне наукове фахове видання: Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Випуск 19. С.154–157 URL:

<http://global-national.in.ua/archiwe/19-2017/32.pdf> (дата звернення: 22.04.2022)

2. Грицюк Е.О. Причини виникнення банкрутства в сучасних підприємствах. *ECONOMICS AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES*. 2018. Volume IV (72). S. 43–52. URL: <http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2018/v4/5.pdf> (дата звернення: 18.05.2022)

3. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstot.gov.ua>.

4. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 19

5. Коцера Н.В. Оцінка операційних та фінансових ризиків у торгівлі. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету: науковий журнал Київ, 2014. №3 (95). С. 123–134 URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2014/O3/1.pdf> (дата звернення: 10.05.2022)

6. Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Вектор, 2010. 277 с.

7. Рудика В. І., Великий Ю. М., Зьома О. Д. Економічна сутність поняття «банкрутство»: причини виникнення та наслідки на підприємстві. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 18. С. 127–132.

8. Хохлов М.П., Подимайло М.В. Аналіз існуючих підходів і методів фінансової діагностики ймовірності банкрутства. Електронне наукове фахове видання: Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Випуск 7. С.154–157 URL: [http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7\\_2017\\_ukr/35.pdf](http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/35.pdf) (дата звернення: 01.05.2022).

## References

1. Horodnia T.A., Korniienko A.O. Diahnostyka kryzovoho stanu ta zahrozy bankrutstva pidpriemstva. *Elektronne naukove fakhove vydannia: Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2017. Vypusk 19. S.154–157 URL: <http://global-national.in.ua/archiwe/19-2017/32.pdf>

2. Hrytsiuk E.O. Prychyny vynyknennia bankrutstva v suchasnykh pidpriemstvakh. *ECONOMICS AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES*. 2018. Volume IV (72). S. 43–52. URL: <http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2018/v4/5.pdf>

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy URL: <http://www.ukrstot.gov.ua>.

4. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva: Zakon Ukrainy vid 18.10.2018 r. № 2597–VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 19

5. Kotseruba N.V. Otsinka operatsiinykh ta finansovykh ryzykiv u torhivli. *Visnyk Kyivskoho natsionalno torhovelno-ekonomichnoho universytetu: naukovyi zhurnal Kyiv*, 2014. №3 (95). S. 123–134 URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgi-bin\\_64.2014\\_3\\_11.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgi-bin_64.2014_3_11.pdf)

6. Kravchuk N.Ia., Kolisnyk O.Ia., Melykh O.Iu. Finansova bezpeka: navch.-metod. posib. Ternopil: Vektor, 2010. 277 s.

7. Rudyka V. I., Velykyi Yu. M., Zoma O. D. Ekonomichna sutnist poniattia «bankrutstvo»: prychny vynyknennia ta naslidky na pidpriemstvi. *Infrastruktura rynku*. 2018. Vyp. 18. S. 127–132.

8. Khokhlov M.P., Podymailo M.V. Analiz isnuiochykh pidkhodiv i metodiv finansovoi diahnostryky umovirnosti bankrutstva. *Elektronne naukove fakhove vydannia: Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2017. Vypusk 7. S.154–157 URL: [http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7\\_2017\\_ukr/35.pdf](http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/35.pdf)

## Дані про автора

### **Коцера Наталія Василівна,**

к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування, Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ  
e-mail: [nata03198630@gmail.com](mailto:nata03198630@gmail.com)

### **Лобачева Ірина Федорівна,**

к.пед.н., доцент кафедри обліку та оподаткування, Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ  
e-mail: [i.lobacheva@vtei.edu.ua](mailto:i.lobacheva@vtei.edu.ua)

## Data about the authors

### **Nataliia Kotseruba,**

Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Taxation, Vinnytsia Trade and Economic Institute of SUTEU  
e-mail: [nata03198630@gmail.com](mailto:nata03198630@gmail.com)

### **Iryna Lobacheva,**

Candidate of Science (Pedagogical), Associate Professor, Department of Accounting and Taxation, Vinnytsia Trade and Economic Institute of SUTEU  
e-mail [i.lobacheva@vtei.edu.ua](mailto:i.lobacheva@vtei.edu.ua)

## Оцінка просторової забезпеченості збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій Європи

Високий рівень життя та благополуччя суспільства суттєво залежать від екосистемних послуг, основою яких виступає біологічне різноманіття природи. Важливим елементом розвитку та підвищення якості екосистемних послуг є земельні ресурси, які виступають просторовою основою існування, збереження та розвитку біорізноманіття. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття є новаторським і стимулюючим підходом, спрямованим на те, щоб зупинити і повернути назад процес деградації біологічного і ландшафтного різноманіття в Європі. Системний природоохоронний підхід більшості західноєвропейських країн базується на низці міжнародних угод, які наділяють території особливим статусом, формують обмеження у їх використанні та забезпечують існування єдиної просторової системи природоохоронних територій – Natura 2000 Network для країн ЄС та Emerald Network для інших країн Європейського простору. Дослідження показує, що більшість країн Європи, розвиваючись у парадигмі Європейської зеленої угоди (the European Green Deal), не досягли проміжних цілей у зв'язку із епідеміологічною та військово–політичною ситуацією що склалася в Європі в останні роки. Попри це, обраний природоохоронний вектор розвитку європейських територій, має закласти основу соціально–економічного процвітання держав та екологічній стійкості екосистем. У ході дослідження було проведено аналіз стану існуючих природоохоронних територіальних комплексів у Європі та запропоновано авторський підхід що дозволяє кількісно оцінити просторову забезпеченість збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій.

**Ключові слова:** біологічне різноманіття, екологічна мережа, охорона земель, екосистема, територія.

CHUMACHENKO O.M.

## Assessment of the spatial security of biodiversity conservation and ecosystem functions of European territories

The high standard of living and well-being of society significantly depend on ecosystem services, which are based on the biological diversity of nature. An important element in the development and improvement of the quality of ecosystem services is land resources, which serve as the spatial basis for the existence, conservation and development of biodiversity. The pan-European strategy for the conservation of biological and landscape diversity is an innovative and stimulating approach aimed at halting and reversing the process of degradation of biological and landscape diversity in Europe. The systemic conservation approach of most Western European countries is based on a number of international agreements that give territories special status, create restrictions on their use and ensure the existence of a single spatial system of protected areas – Natura 2000 Network for EU countries and Emerald Network for other European countries. The study shows that most European countries, developing in the paradigm of the European Green Deal, have not achieved intermediate goals due to the epidemiological and military–political situation in Europe in recent years. Nevertheless, the chosen environmental vector of development of European territories should lay the foundation for socio-economic prosperity and ecological sustainability of ecosystems. The study analyzed the state of existing environmental territorial complexes in Europe and proposed an author's approach that allows to quantify the spatial security of biodiversity and ecosystem functions of the territory.

**Key words:** biological diversity, ecological network, land protection, ecosystem, territory.

**Постановка проблеми.** Вперше термін «біорізноманіття» був введений у 1988 році американським біологом Е. Вільсоном [3]. Більш широке тлумачення приведено у статті 2 Конвенції про

охорону біологічного різноманіття (Саміт «Планета Земля», Ріо-де-Жанейро, 1992), у якому термін «біологічне різноманіття» визначений як «різноманітність живих організмів з усіх дже-

рел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає у себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманітність екосистем» [7]. Збереження біорізноманіття є важливою складовою екологічної політики України, оскільки займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє 35% її біорізноманіття [1]. Більше половини (55%) світового ВВП, що дорівнює 41,7 трильйона доларів США, залежить від високоефективного біорізноманіття та екосистемних послуг [10]. Дослідження Swiss Re Institute вказують на те, що п'ята частина країн у всьому світі (20%) піддається ризику руйнування екосистем через зниження біорізноманіття та пов'язаних із цим корисних послуг.

Отже необхідність збереження біорізноманіття та екосистемних функцій території, визначається благом яким вони забезпечують суспільство. Такі суспільні вигоди та корисні природні ресурси визначаються системою екосистемних послуг, від яких залежить задоволення фундаментальних потреб людини в середовищі існування й продуктах харчування, а отже від них прямо залежить рівень нашого життя. Весь набір екосистемних послуг доступний для переважної більшості суспільства, і являє собою невід'ємну складову природного навколишнього середовища. Такі ресурси (лісові, водні, повітряні ресурси, корисні копалини, флора, фауна, ґрунтовий покрив тощо) формуються під впливом екосистемних функцій територій. Просторовою ресурсотворною основою виступають природні територіальні формації, функції збереження та розширення яких лежать у площині територіальних об'єктів природно-заповідного фонду та екологічних мереж країн Європи.

**Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.** Проблемам збереження біологічного різноманіття та охорони екосистемних функцій територій в умовах глобальних кліматичних змін, присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, дослідженню проблем охорони навколишнього середовища, а особливо у частині охорони земельних ресурсів, як невід'ємної складової та просторового базису формування екологічних мереж, присвячені роботи: Д.І. Бабміндри, М.С. Багіри, І.К. Бистрякова, С.Ю. Булигіна, С.М. Волкова, А.С. Даниленка, Л.І. Дідковської, Я.П. Дідуха, Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, Т.О. Євсю-

кова, О.П. Канаша, Л.Я. Новаковського, А.Г. Мартина, М.Г. Ступеня, О.Г., Тарарико, В. М. Трегобчука, А.М. Третьяка, О.І. Фурдичка, М.А. Хвесика, Г.В. Ярмолюка, О.І. Шкуратова та інших вчених. Проблеми збереження та розбудови природних територіальних комплексів досліджувалось зарубіжними ученими такими, як: J.Baillie, J.Lambert, C. Shannon, E. Wilson та багатьох інших. Не дивлячись на досить вагомий науковий доробок вітчизняних та зарубіжних вчених, дане питання потребує проведення більш глибокого аналізу особливостей розвитку та напрацювання векторів інтеграції національних екомереж в загальноєвропейську систему природоохоронних територій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна національна природоохоронна політика об'єктивно вимагає критичного осмислення та вирішення ряду завдань, щодо оцінки просторової забезпеченості збереження біорізноманіття та екосистемних функцій територій. В основу європейського природоохоронного підходу покладено створення національних парків, як ключових територій для подальшої розбудови національних та загальноєвропейської екологічних мереж.

**Постановка завдання** полягає у дослідженні стану та механізмів розбудови системи територіальних комплексів із збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій країн Європи, як основи сталого розвитку та зростання якості суспільного блага.

**Виклад основного матеріалу** дослідження. Європейська практика, щодо забезпечення населення екосистемними послугами, тісно пов'язана із розвитком програм щодо збереження, охорони та розвитку природних територій. На думку Я.П. Дідуха, при формуванні заповідних територій варто дотримуватися еволюційного, історичного, зонально-географічного, екологічного, науково-пізнавального, господарського, соціального принципів. Проте, як зазначає дослідник, не дивлячись на спільну мету збереження природних ресурсів, суттєво можуть відрізнятись способи реалізації таких задумів. Так на пострадянському просторі основний акцент робився на формування заповідників. Західна природоохоронна система робить акцент на національні парки [4]. На наше переконання, західна система створення природо-заповідних територій має стати основою для модернізації та подальшого розвитку європейської так і

національної системи природокористування. Так, прийнята Радою Європи Бернська конвенція передбачає систему територій особливого природоохоронного значення [12], з метою сприяння міждержавній співпраці в збереженні дикої флори й фауни та їхнього природного місця існування. Перспективним стратегічним напрямком формування та розширення природних територій Європейського Союзу, являється мережа об'єктів (територій) Natura 2000 Network, сформованих з метою забезпечення збереження та виживання цінних видів та ареалів їх існування. Дана екологічна мережа складається із ділянок визначених відповідно з Директивою про птахів 1979 року (Special Protection Areas, SPAs) [6] та Директивою про місця проживання 1992 року (Special Areas of Conservation, SACs) [19] Європейського Союзу, щодо яких визначені та виконуються менеджмент-плани охорони видів і оселищ, включених у додатки до цих директив. Мережа Natura 2000 є основним інструментом для збереження біорізноманіття у Європейському Союзі. Зберігаючи стійкість зеленої інфраструктур, країни ЄС гарантовано отримують стійкі екосистемні послуги. Також, Бернською конвенцією було засновано та офіційно затверджено (1996) створення екологічної мережі під назвою Emerald Network (Смарагдова мережа), яка являє собою мережу територій, що включає Території Особливого Природоохоронного Інтересу (Areas of Special Conservation Interest, ASCI) на загальноєвропейському рівні.

Мережа Natura 2000 та Смарагдова мережа повністю сумісні між собою, у комплексі вони забезпечують цілісний підхід до охорони природних

середовищ існування на Європейському континенті. У рамках розширення природоохоронних територій та інтеграції у Європейське природне середовище сусідніх територій, Радою Європи та Європейським Союзом у 2008 році було запущено нову спільну програму Смарагдової мережі, спрямовану на розширення даної мережі в країнах східного партнерства Євросоюзу, а саме: Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдові та Україні [6]. Мережа Emerald (Смарагдова мережа) – це природоохоронні території, які створюють у всій Європі для збереження видів і оселищ, яким загрожує зникнення в масштабах усього континенту. Мережа створюється на виконання вимог Бернської конвенції. Планується, що після приєднання України до європейського союзу, буде забезпечено суттєве фінансування заходів охорони відновлення видів і оселищ на територіях мережі Emerald. [9]. Підписавши Угоду, Україна зобов'язалась, серед іншого, до 1 вересня 2021 року завершити роботу по проектуванню мережі Емеральд та впровадити заходи щодо захисту та управління територіями, які будуть включені до її складу [2]. Наразі мережа складається з 271 території, і її площа становить 12% площі України. Території які віднесені до Смарагдової мережі Р. Білорусь, Молдови, Норвегії, Швейцарії, України та інших країн Європи приведені у міжнародному додатку «List of emerald network areas of special conservation interest «ASCI List» [20]. Смарагдова мережа поширює природоохоронні стандарти ЄС за межі її кордонів та готує природоохоронне законодавство держав-партнерів до інтеграції в ЄС (див. рис. 1.) [13].

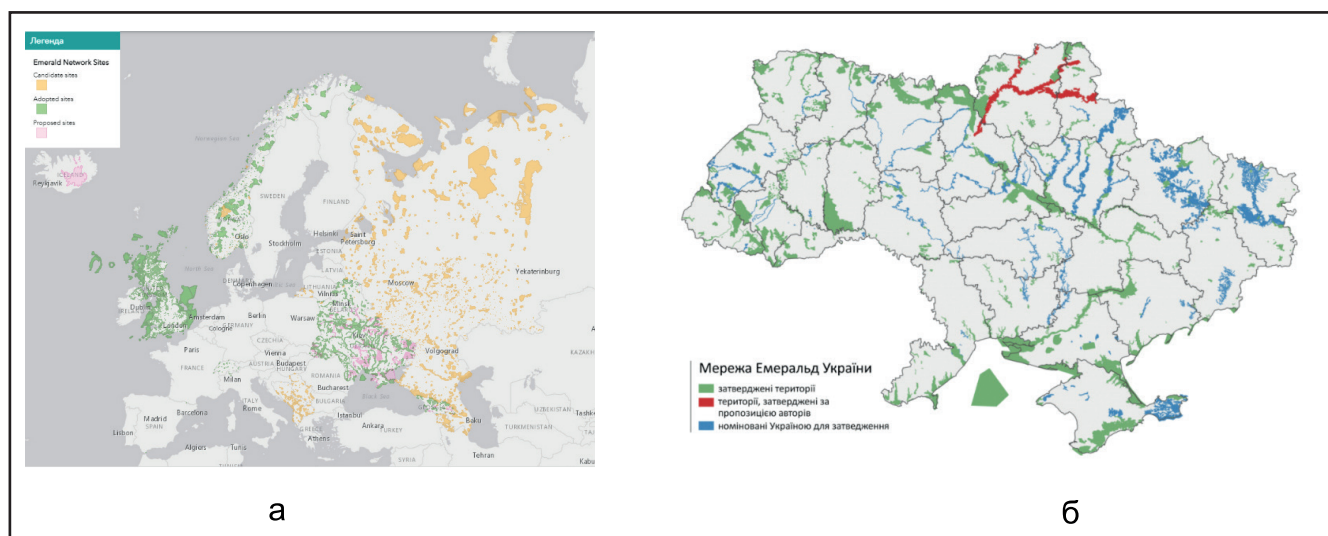


Рисунок 1. Схема Emerald Network: Європа (а) та Україна (б) [8,14]

**Таблиця 1. Смарагдова мережа Європи, 2022**

	ділянки	площа, га	%
Білорусь	12 9	122,4	4.4
Швейцарія	37	642,2	1,6
Чорногорія	32	2 400,8	17.1
Україна	271	72425,76	12
Молдова	17 4	142,3	12.2

Джерело: згідно [17]

Враховуючи те, що у Україні діють положення Бернської конвенції, наразі Смарагдова мережа (аналог Natura 2000) активно розвивається, включає близько 12% території країни, в тому числі і лісових площ. Отже, ми бачимо, що країни ЄС активно розвивають систему екологічної мережі. Загальна структура Смарагдової мережі приведена у таблиці 1.

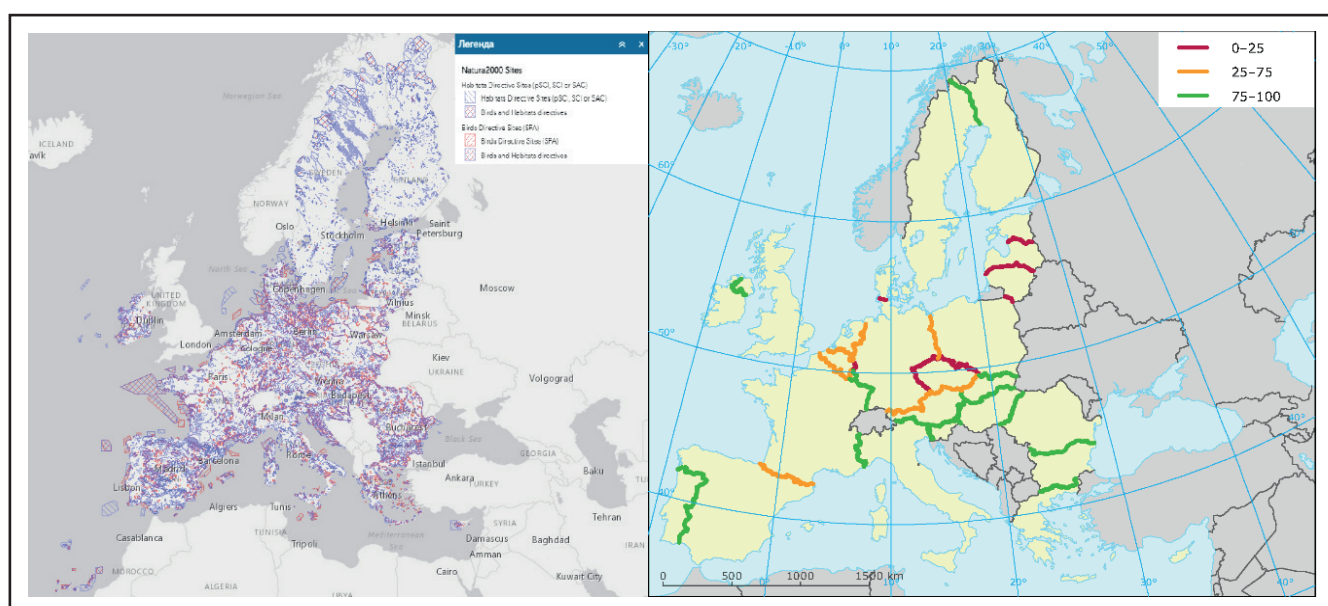
Подальшим кроком у нашому дослідженні буде системне дослідження просторових характеристик Natura 2000 Network, як основи збереження природного різноманіття та екосистемних функцій території в країнах ЄС. Виходячи із цілісності та безперервності природних систем екомережі окремих держав мають різну ступінь звязності та проникності. Проблема безперервності екомережі особливо актуальна на адміністративних кордонах, які фактично є перепорою для міграції видів. Тому між державами-членами ЄС розробляються програми взаємної інтеграції (формування екокоридорів) природно-заповідних територій (рис. 2.).

Аналізуючи динаміку зміни площ екомережі ЄС починаючи із 1993 року, вказує на постійне зростання площ (див. рис. 3.). Починаючи із 2010 року та до 2020 включно, середній показник росту площ «Natura 2000» становить 4,5%. Зростання площ «Natura 2000» до попереднього року приведено на рис. 4. що підтверджує позитивну динаміку, щодо розширення екомережі.

Територія європейської екомережі Natura 2000 складається із морських (37,1%) та сухопутних (62,9%) територіальних комплексів, на які покладені основні функції збереження природного різноманіття у рамках Пан'європейської смарагдової мережі що визначена Бернською конвенцією.

У глобальному масштабі об'єкти Natura 2000 (SPA + SCIs) охоплюють 18,5% територій суші та 7,2 % морських територій Європейського Союзу [3], всього у країнах-членах ЄС успішно функціонує близько 27 000 таких територій.

У структурі землекористування частка території до Natura 2000 досить сильно різняться.



**Рисуюнок 2. Схема Natura 2000 Network та її міждержавна інтеграція [16]**

Із використанням даних інтерактивної карти <https://natura2000.eea.europa.eu/>

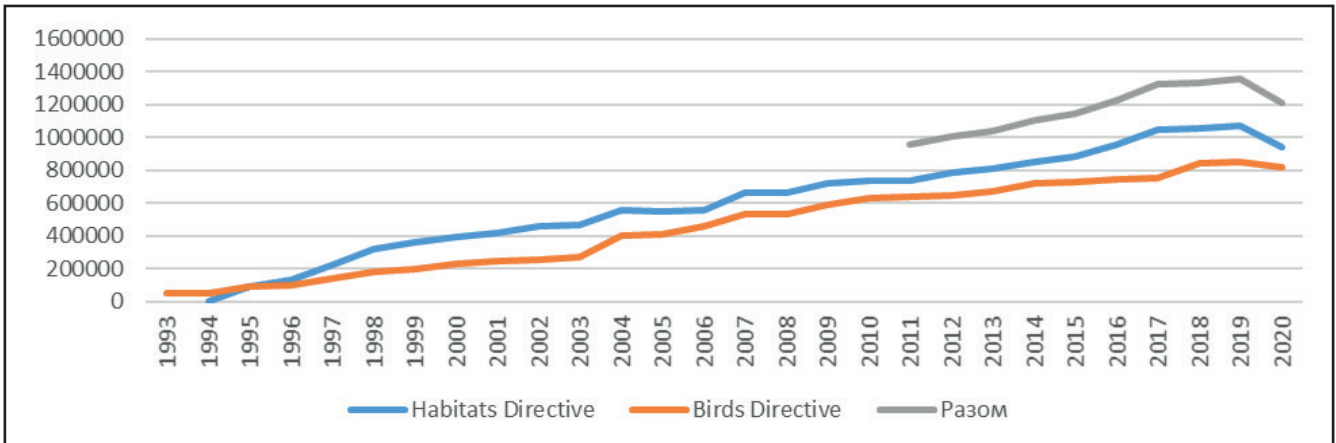


Рисунок 3. Динаміка зміни площ «Натура 2000» ЄС, тис. га. [3]

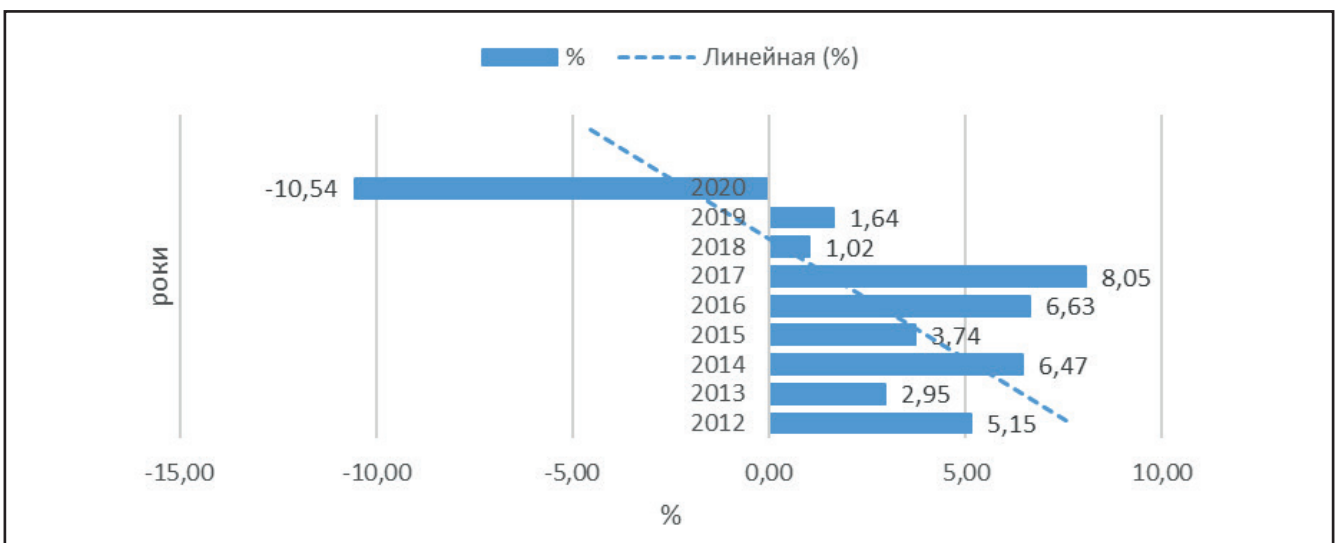


Рисунок 4. Динаміка площ Natura 2000 Network до попереднього року, % [3]

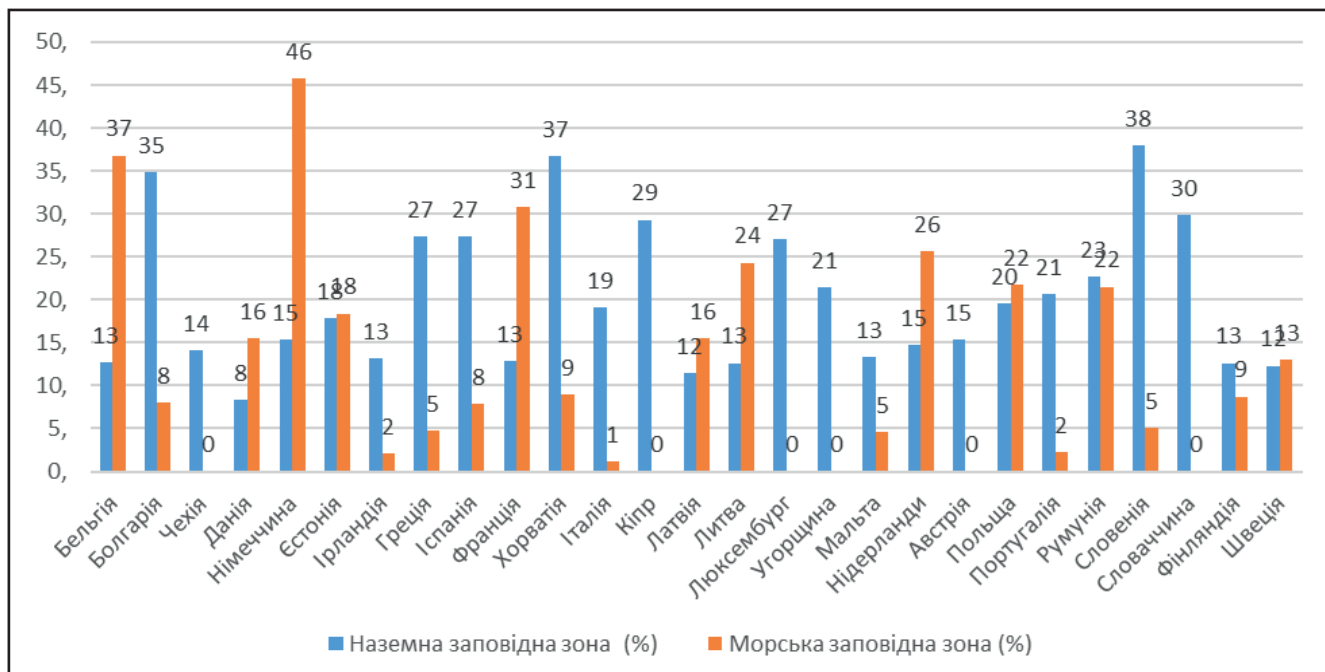
\* зниження показника за 2020 пов'язане із виходом В.Британії із ЄС.

Структуру національних екомереж приведено на рис 5. Можемо бачити, у Словенії (37,9%), Хорватії (36,7%), Болгарії (34,9%), Словаччині (29,8%) понад третина площі країни входить у структуру екомережі ЄС, що вказує на високий рівень підтримки екосистемних функцій території. У таких країнах як Данія (8,3%), Латвія (11,3%), Швеція (12,3%) території мають статус екомережі та відносяться до Natura 2000. Частка морської заповідної зони найвища у Німеччині (45,7%), Бельгія (36,8%), Франція (30,8%), найнижча у Італії (1,2%), Португалії (2,2%). Така структура земель вказує на те, що станом на 2021 рік більшість країн ЄС (в тому числі і економічно розвинених) не досягли цілей сталого розвитку Стратегії біорізноманіття до 2030 року (Biodiversity strategy for 2030) [11], що являється основною частиною Європейської зеленої угоди (the European Green Deal), головні завдання та перспективи розвит-

ку якої будуть приведені у окремому дослідженні. Нагадаємо, що за стратегією до 2030 року 30% суші та 30% морських територій мають вийти до Natura 2000 [11].

Загальноєвропейська екомережа являє собою досить складку територіальну структуру, вона характеризується неоднорідністю та нерівномірністю розташування природоохоронних об'єктів. Складність реалізації природоохоронної складової обумовлюється ще й тим, що до її складу входять сільськогосподарські угіддя. Частка агроекосистем у межах національних екомереж Natura 2000 відрізняється своєю. Так, ми можемо бачити, що до екомережі входять території які активно використовуються суспільством у господарських цілях. В цілому по ЄС в структурі екомережі задіяно 11% сільськогосподарських угідь та 22,9% лісгосподарські неоднорідністю (рис. 6.).





**Рисунок 5. Частка території (акваторії) під Natura 2000 країн ЄС, % [5]**

Чехія, Люксембург, Угорщина, Австрія, Словаччина, Кіпр дані відсутні.

Частка сільгоспугідь під об'єктами Natura 2000 найвища в Хорватії (25,7%), Болгарії (22,4%) та Словенії (23,2%), а найнижча у Фінляндії (1,2%). Розбіжності між державами-членами є ще більш значними у площі лісового господарства в рамках Natura 2000, коливаючись від 7,6% у Швеції до 53,2% у Болгарії. Як видно із графіка ліву частку площ екомереж країн ЄС становлять лісовкриті території.

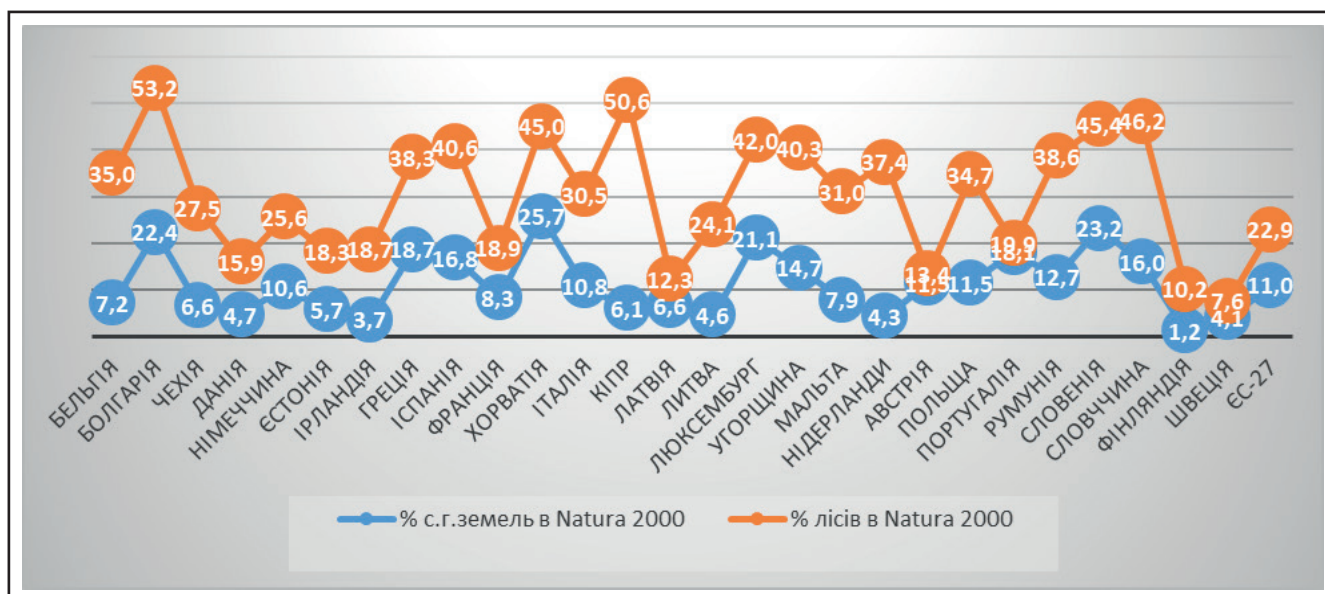
Враховуючи активну підтримку розширення екомереж Європи, з метою оцінки рівня за-

безпеченості європейських країн територіями екомережі Natura 2000, при проведенні дослідження було розраховано «комплексний індекс екомережі».

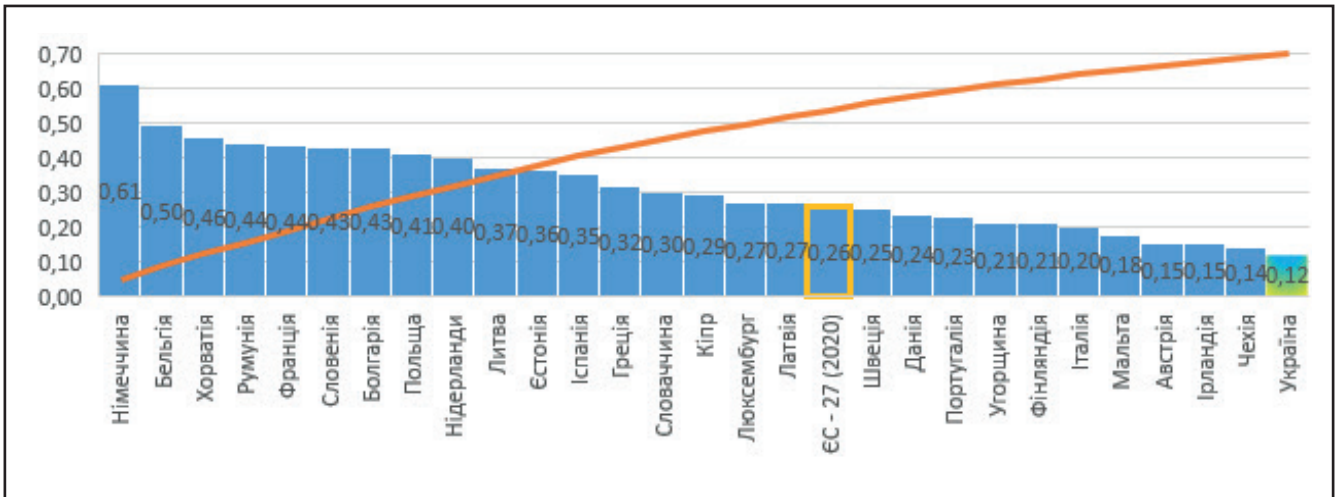
$$I_n = \frac{\sum S_c + \sum S_m}{\sum S_s}, \text{ де}$$

$\sum S_c$  – сума площ ділянок суші під об'єктами екомережі;

$\sum S_m$  – сума площ морських ділянок під об'єктами екомережі;



**Рисунок 6. Частка сільсько та лісогосподарських земель в Natura 2000, % [15]**



**Рисунок 7. Комплексний показник (індекс) розвитку екомережі Natura 2000 ЄС, 2022**

Авторська розробка. Показник України оцінює Смарагдову мережу.

$\Sigma S_j$  – загальна площа адміністративної одиниці.

Провівши розрахунок, були отримані результати представлені на рис. 7.

Даний показник оцінює комплексну просторову забезпеченість збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території, у нашому випадку територій країн – членів ЄС. Найвищий рівень забезпеченості мають Німеччина (0,61), Бельгія (0,50) та найменші показники у Чехії (0,14), Ірландії (0,15). Середній показник по ЄС становить 0,26, для України Смарагдовий індекс становить 0,12. Таким чином, було встановлено, що на момент дослідження, на території України не достатньо розвинена сітка об’єктів із статусом Смарагдової мережі, що знижує ефективність управління земельними ресурсами, адже такий статус спонукає землевласників та землекористувачів дотримуватись правил та норм щодо раціонального використання та охорони земель і таким чином сприяти збереженню біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій.

### Висновок

Отже, у процесі проведеного дослідження, ми дійшли таких висновків, що:

- екологічні мережі Natura 2000 та Emerald являють собою територіальні системи, які створюються для покращення умов формування та відновлення навколишнього природного середовища, зростання природно-ресурсного потенціалу території України, збереження біорізноманіття та екосистемних функцій територій, територій існування флори і фауни, збереження генетич-

ного фонду природи, завдяки поєднанню об’єктів природно-заповідного фонду із іншими територіями, що мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища;

- нормативно-правову основу збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій, регулюють процес створення екомереж країн Європи є Бернська Конвенція, Директива про птахів та Директивою про місця проживання, також національні стратегії розвитку мережі Natura 2000 чи Emerald. Вцілому політика щодо збереження природного навколишнього середовища сповідує принципи зафіксовані Конвенцією про біологічне різноманіття.

- Українська національна екомережа (Смарагдова мережа та території ПЗФ) органічно інтегруючись Пан’європейської екологічної мережі (Pan-European Ecological Network), забезпечить сталий розвиток територій та сприятиме досягненню стратегічних цілей Європейської зеленої угоди (European green deal);

- впродовж досліджуваного періоду визначено, що Україна володіє близько 35% біорізноманіття Європи та відповідно має забезпечувати збереження основних екосистемних функцій території, що нерозривно пов’язано із екосистемними послугами, які лежать в основі добробуту та процвітання нації. Проведений системний аналіз стану природно-територіальних комплексів країн Європи чітко вказує на те, що Україна в сформованих за останніх 30 років умовах природокористування хоч і мала проєвропейський вектор розвитку, ще не досягла, навіть, середніх значень використання земельно-ресурсного по-

тенціалу щодо збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій. Така ситуація, безумовно, розкриває нові перспективи щодо розширення системи природокористування, впровадження нових програм із використання екоресурсів у рамках проєвропейського вектору розвитку.

### Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт «Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.irf.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F12%2Fbaseline-research\\_report\\_publishing-dec-2019.pdf&clen=6533347&chunk=true](http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.irf.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F12%2Fbaseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf&clen=6533347&chunk=true)
2. Василюк О., Борисенко К., Куземко А., Марущак О., Тестов П., Гриник Є. Проектування і збереження територій мережі Емеральд (Смарагдової мережі). Методичні матеріали / Кол. авт., під ред. Куземко А. А., Борисенко К. А. — Київ: «LAT & K», 2019. — 78 с.
3. Дані Natura 2000. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/trend-of-sites-designated-under-3/#tab-chart\\_1](https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/trend-of-sites-designated-under-3/#tab-chart_1)
4. Дідух Я.П. Концепція формування системи охоронних територій з метою збереження біорізноманіття України на екологічній основі. Вісник НАН України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.visnyk-nanu.org.ua/en/node/2960>
5. Євростат. Дані. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
6. Закон України «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі». Прийнято 29.10.1996. Верховна Рада України
7. Конвенція о биологическом разнообразии. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/conventions/biodiv.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml)
8. Смарагдова мережа в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://sfmu.org.ua/smaragdova-merezha-v-ukrayini>
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс].

— Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text)

10. Biodiversity and Ecosystem Services A business case for re/insurance. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.swissre.com/media/news-releases/nr-20200923-biodiversity-and-ecosystems-services.html>

11. Biodiversity strategy for r 2030. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030\\_en](https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_en)

12. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=104>

13. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=104>

14. Emerald. Інтерактивна карта. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://emerald.eea.europa.eu/>

15. Natura 2000 Barometer. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/dashboards/natura-2000-barometer>

16. Natura2000. Інтерактивна карта. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://natura2000.eea.europa.eu/>

17. Protected areas in Europe — an overview. European Environment Agency. No 5/2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://besafe.pensoft.net/news.php?n=38>

18. The Birds Directive. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0147>

19. The Habitats Directive. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index\\_en.htm](https://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index_en.htm)

20. Updated list of officially adopted Emerald sites (December 2019). CONVENTION ON THE CONSERVATION OF EUROPEAN WILDLIFE AND NATURAL HABITATS. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://rm.coe.int/updated-list-of-officially-adopted-emerald-sites-december-2019-/168098ef51?fbclid=IwAR3Sfh-F\\_wOfpHBkCggkU1Xc1bUbo57vMgDhu1Fcgq-gFvM5QaceWsnOlt4](https://rm.coe.int/updated-list-of-officially-adopted-emerald-sites-december-2019-/168098ef51?fbclid=IwAR3Sfh-F_wOfpHBkCggkU1Xc1bUbo57vMgDhu1Fcgq-gFvM5QaceWsnOlt4)

21. Wilson E., Ed., Biodiversity (National Academy Press, 1988).

### References

1. Analychnyy zvit «Bazove doslidzhennya stanu ta napryamiv rozvytku ekolohichnoyi polityky Ukrainy

iny ta perspektyv posylennya uchasti orhanizatsiy hromadyans'koho suspil'stva u rozrobsita vprovadzheni polityk, druzhnykh do dovkillya» [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: [http://efaidnbmnnnibpcajpcgiclf-findmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.irf.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F12%2Fbaseline-research\\_report\\_publishing-dec-2019.pdf&clen=6533347&chunk=true](http://efaidnbmnnnibpcajpcgiclf-findmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.irf.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F12%2Fbaseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf&clen=6533347&chunk=true)

2. Vasylyuk O., Borysenko K., Kuzemko A., Marushchak O., Tyestov P., Hrynyk Ye. Proektuvannya i zberezhennya terytoriy merezhi Emerald (Smarahdovoyi merezhi). Metodychni materialy / Kol. avt., pid red. Kuzemko A. A., Borysenko K. A. — Kyiv: «LAT & K», 2019. — 78 s.

3. Dani Natura 2000. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: [https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/trend-of-sites-designated-under-3/#tab-chart\\_1](https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/trend-of-sites-designated-under-3/#tab-chart_1)

4. Didukh Ya.P. Kontsepsiya formuvannya systemy okhoronnykh terytoriy z metoyu zberezhennya bioriznomanitya Ukrayiny na ekolohichniy osnovi. Visnyk NAN Ukrayiny. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.visnyk-nanu.org.ua/en/node/2960>

5. Yevrostat. Dani. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

6. Zakon Ukrayiny «Pro pryednannya Ukrayiny do Konventsiyi 1979 roku pro okhoronu dykoyi flory i fauny ta pryrodnykh seredovyshch isnuvannya v Yevropi». Prynyato 29.10.1996. Verkhovna Rada Ukrayiny

7. Konventsiya o byolohycheskom raznoobrazyy. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/conventions/biodiv.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml)

8. Smarahdova merezha v Ukrayin. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://sfmu.org.ua/smaragdova-merezha-v-ukrayini>

9. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyei storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text)

10. Biodiversity and Ecosystem Services A business case for re/insurance. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.swissre.com/media/news-releases/nr-20200923-biodiversity-and-ecosystems-services.html>

11. Biodiversity strategy for h 2030. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: [https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030\\_en](https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_en)

12. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=104>

13. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=104>

14. Emerald. Interaktyvna karta. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://emerald.eea.europa.eu/>

15. Natura 2000 Barometer. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/dashboards/natura-2000-barometer>

16. Natura2000. Interaktyvna karta. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://natura2000.eea.europa.eu/>

17. Protected areas in Europe — an overview. European Environment Agency. No 5/2012. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://besafe.pensoft.net/news.php?n=38>

18. The Birds Directive. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0147>

19. The Habitats Directive. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: [https://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index\\_en.htm](https://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index_en.htm)

20. Updated list of officially adopted Emerald sites (December 2019). CONVENTION ON THE CONSERVATION OF EUROPEAN WILDLIFE AND NATURAL HABITATS. [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: [https://rm.coe.int/updated-list-of-officially-adopted-emerald-sites-december-2019-/168098ef51?fbclid=IwAR3Sfh-F\\_wOfpHBkCggkU1Xc1bUbo57vMgDhu1Fcgg-gFvM5QaceWsnOlt4](https://rm.coe.int/updated-list-of-officially-adopted-emerald-sites-december-2019-/168098ef51?fbclid=IwAR3Sfh-F_wOfpHBkCggkU1Xc1bUbo57vMgDhu1Fcgg-gFvM5QaceWsnOlt4)

21. Wilson E., Ed., Biodiversity (National Academy Press, 1988).

#### **Дані про автора**

**Чумаченко Олександр Миколайович,**

к.е.н., доцент кафедри землевпорядного проектування, Національний університет біоресурсів і природокористування України

e-mail: anchumachenko@ukr.net

#### **Data about the author**

**Oleksandr Chumachenko,**

PhD in Economics, lecturer, Department of Land-Use planning, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

e-mail: anchumachenko@ukr.net

## Оцінювання кадрової безпеки в системі менеджменту сучасних підприємств

**Актуальність теми дослідження.** Дослідження питання оцінювання кадрової безпеки в системі менеджменту сучасних підприємств обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

**Постановка проблеми.** Для оцінювання рівня кадрової безпеки сучасних підприємств потрібно розробити інтегральну оцінку, яка б поєднала різноманітні показники, що відображають певні аспекти кадрової безпеки. Така оцінка дає можливість простежити динаміку кадрової безпеки, прогнозувати її стан в майбутні періоди, оцінити її вплив на показники діяльності підприємства, що обумовлює актуальність теми дослідження.

**Постановка мети і завдань дослідження** – дослідити оцінювання кадрової безпеки в системі менеджменту сучасних підприємств.

**Метод або методологія дослідження.** В статті використано метод систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення; економіко–математичний метод; економіко–статистичний метод.

**Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** Доведено, що на інтегральний показник мотиваційної складової кадрової безпеки істотно впливають коефіцієнти темпу зростання фонду оплати праці, темпу зростання середньої заробітної плати та преміювання, причому вплив коефіцієнта преміювання є найбільшим. На інтегральний показник забезпечення та ефективності використання персоналу істотно впливають коефіцієнти плинності кадрів, обороту з вибуття та звільнених за власним бажанням, причому вплив коефіцієнта обороту з вибуття є найбільшим. На інтегральний показник забезпечення захисту життєдіяльності персоналу істотно впливають коефіцієнти виробничого травматизму, трудової дисципліни та тяжкості травматизму, причому вплив коефіцієнта тяжкості травматизму є найбільшим. Найбільший вплив на інтегральний показник професійної складової кадрової безпеки мають коефіцієнти професійного досвіду, стажу роботи на підприємстві та раціоналізаторської активності. Значний вплив на цей інтегральний показник мають і коефіцієнти професійного розвитку, розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу та відповідності кваліфікації займаній посаді. Зв'язок між оцінкою професійної складової кадрової безпеки та коефіцієнтами вікової структури і освітнього рівня персоналу не виявлений. Таким чином всі показники соціальної складової кадрової безпеки мають істотний вплив на інтегральну оцінку цієї складової. Найбільший вплив мають коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі, задоволеності умовами праці та задоволеності керівництвом. Обґрунтовано, що всі показники оцінки системи кадрової безпеки мають істотний вплив на інтегральну оцінку цієї складової. Найбільший вплив мають наявність на підприємстві стратегії кадрової безпеки, наявність підрозділу управління кадровою безпекою та гнучкість системи кадрової безпеки.

**Галузь застосування результатів.** Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності сучасних підприємств для підвищення ефективності реалізації політики кадрової безпеки та системи менеджменту в цілому.

**Висновки за статтею.** Доведено, що множина показників мотиваційної складової кадрової безпеки, множина показників, які відображають забезпечення та ефективність використання персоналу, множина показників забезпечення захисту життєдіяльності персоналу, множина показників професійної складової кадрової безпеки, множина показників соціальної складової кадрової безпеки, множина оцінки системи кадрової безпеки є визначальними щодо оцінки інтегрального показника кадрової безпеки.

**Ключові слова:** оцінювання, кадрова безпека, система, менеджмент, підприємство.

## Assessment of personnel security in the management system of modern enterprises

**Relevance of the research topic.** *The study of personnel security assessment in the management system of modern enterprises is due to the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.*

**Formulation of the problem.** *To assess the level of personnel security of modern enterprises, it is necessary to develop an integrated assessment that would combine various indicators that reflect certain aspects of personnel security. This assessment makes it possible to trace the dynamics of personnel security, to forecast its state in future periods, to assess its impact on the performance of the enterprise, which determines the relevance of the research topic.*

**Setting the purpose and objectives of the study** – *to study the assessment of personnel security in the management system of modern enterprises.*

**Research method or methodology.** *The article uses the method of systematization, classification and theoretical generalization; economic and mathematical method; economic and statistical method.*

**Presentation of the main material (research results).** *It is proved that the integral indicator of the motivational component of personnel security is significantly influenced by the growth rates of the wage bill, the growth rate of average wages and bonuses, and the impact of the bonus factor is the largest. The integral indicator of staffing and efficiency of staff use is significantly influenced by the coefficients of staff turnover, turnover from retirement and dismissed at will, and the impact of the turnover rate from retirement is the largest. The coefficients of occupational injuries, labor discipline and severity of injuries have a significant impact on the integrated indicator of protection of staff life, and the impact of the coefficient of severity of injuries is the largest. The coefficients of professional experience, work experience at the enterprise and innovation activity have the greatest impact on the integrated indicator of the professional component of personnel security. The coefficients of professional development, development of business qualities of employees and personal potential and compliance of qualifications with the position hold have a significant impact on this integrated indicator. The relationship between the assessment of the professional component of personnel security and the coefficients of age structure and educational level of staff has not been identified. Thus, all indicators of the social component of personnel security have a significant impact on the integrated assessment of this component. The coefficients of assessment of the psychological climate in the team, satisfaction with working conditions and satisfaction with management have the greatest influence. It is substantiated that all indicators of personnel security system assessment have a significant impact on the integrated assessment of this component. The most influential are the availability of personnel security strategy at the enterprise, the presence of a personnel security management unit and the flexibility of the personnel security system.*

**Field of application of results.** *The results of the study can be used in the practice of modern enterprises to improve the implementation of personnel security policy and management system in general.*

**Conclusions on the article.** *It is proved that the set of indicators of the motivational component of personnel security, the set of indicators that reflect the provision and efficiency of personnel, the set of indicators of protection of personnel, the set of indicators of professional component of personnel security, the set of indicators of social component of personnel security, assessment of the integrated indicator of personnel security.*

**Keywords:** *evaluation, personnel security, system, management, enterprise.*

**Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для оцінювання рівня кадрової безпеки сучасних підприємств потрібно розробити інтегральну оцінку, яка б поєдна-

ла різноманітні показники, що відображають певні аспекти кадрової безпеки. Така оцінка дає можливість простежити динаміку кадрової безпеки, прогнозувати її стан в майбутні періоди, оцінити її вплив на показники діяльності

підприємства, що обумовлює актуальність теми дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Під кадровою безпекою підприємства слід розуміти здатність фірми оперативно реагувати на коливання світового ринку та швидко вирішувати проблеми технологічного характеру, що виникають, для забезпечення високої конкурентоспроможності продукції, що випускається сучасними підприємствами різни галузей. Для цього необхідно насамперед мати: високу професійну підготовку власних кадрів; високу оплату праці співробітників; належний технологічний парк обладнання; належний рівень техніки безпеки; високі соціальні норми захисту працівників; сучасний рівень медичного обслуговування; належні умови дозвілля; сучасний рівень забезпечення житлом тощо [1–2; 4–6; 9–10]. Це можливо за умови постійного впровадження сучасних досягнень науки і техніки у власне виробництво. Але без належного рівня оцінки приватних та інтегрованих показників ефективності управління кадровою безпекою підприємств неможливо знайти їх слабкі місця задля формування актуальних рекомендацій [3; 7; 8], що у контексті розвитку сучасної системи менеджменту потребує подальшого дослідження.

**Формулювання цілей статті** (постановка завдання) – дослідити оцінювання кадрової безпеки в системі менеджменту сучасних підприємств.

**Виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для інтегрального оцінювання кадрової безпеки пропонуємо використовувати такий алгоритм:

Вибираємо показники для оцінювання.

Поділяємо множину відібраних показників на підмножини, що відображають певні аспекти кадрової безпеки.

Нормалізуємо відібрані показники, тобто перетворюємо їх таким чином, щоб вони стали безрозмірними та змінювались на проміжку [0;1].

Для кожної підмножини показників визначаємо вагові коефіцієнти кожного показника в даній підмножині.

Визначаємо інтегральну оцінку для кожної підмножини показників, що відповідають підсистемам кадрової безпеки, як лінійну комбінацію нормалізованих показників цієї підмножини із

ваговими коефіцієнтами, визначеними на попередньому етапі.

Визначаємо вагові коефіцієнти підмножин в інтегральній оцінці кадрової безпеки.

Визначаємо інтегральну оцінку кадрової безпеки як лінійну комбінацію оцінок її складових із ваговими коефіцієнтами відповідних підмножин.

Позначимо множину всіх показників для оцінювання кадрової безпеки підприємства через  $K$ , а її підмножини, що відповідають підсистемам даної системи, через  $K_i$ . Має місце рівність  $K = \bigcup_{i=1}^n K_i$ , де  $n$  – кількість виділених підмножин. Виділяємо такі підмножини:

$K_1$  – множина показників мотиваційної складової кадрової безпеки;

$K_2$  – множина показників, які відображають забезпечення та ефективність використання персоналу;

$K_3$  – множина показників забезпечення захисту життєдіяльності персоналу;

$K_4$  – множина показників професійної складової кадрової безпеки;

$K_5$  – множина показників соціальної складової кадрової безпеки;

$K_6$  – множина оцінки системи кадрової безпеки.

Позначимо через  $k_{ij}$   $j$ -тий показник в множині  $K_i$ . Нехай  $K_i = \{k_{ij}\}_{j=1}^{m_i}$ , де  $m_i$  – кількість показників в  $i$ -тій підмножині. Тоді  $K = \left\{ \left\{ k_{ij} \right\}_{j=1}^{m_i} \right\}_{i=1}^6$ . Показники  $k_{ij}$  поділяємо на стимулятори, збільшення яких підсилює кадрову безпеку, та дестимулятори, зменшення яких підсилює кадрову безпеку.

Відібрані для оцінювання показники  $k_{ij}$  та їх поділ на підмножини наведено в таблиці.

Доведено, що на інтегральний показник мотиваційної складової кадрової безпеки істотно впливають коефіцієнти темпу зростання фонду оплати праці, темпу зростання середньої заробітної плати та преміювання, причому вплив коефіцієнта преміювання є найбільшим. На інтегральний показник забезпечення та ефективності використання персоналу істотно впливають коефіцієнти плинності кадрів, обороту з вибуття та звільнених за власним бажанням, причому вплив коефіцієнта обороту з вибуття є найбільшим. На інтегральний показник забезпечення захисту життєдіяльності персоналу істотно впливають коефіцієнти виробничого травматизму, трудової дисципліни та тяжкості травматизму, причому вплив коефіцієнта тяжкості травматизму є найбільшим. Найбільший вплив на інтегральний показник професій-

**Показники для оцінювання кадрової безпеки підприємств**

Позначення	Назва показника	Зміст показника	Вид показника
1	2	3	4
Множина показників мотиваційної складової кадрової безпеки (К1)			
$k_{11}$	Коефіцієнт темпу зростання фонду оплати праці	Співвідношення між темпами зростання фонду оплати праці і доходом від реалізації продукції	Стимулятор
$k_{12}$	Коефіцієнт темпу зростання середньої заробітної плати	Співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і середньою заробітною платою	Стимулятор
$k_{13}$	Коефіцієнт преміювання	Співвідношення преміальних виплат та фонду заробітної плати	Стимулятор
Множина показників, які відображають забезпечення та ефективність використання персоналу (К2)			
$k_{21}$	Коефіцієнт плинності кадрів	Співвідношення кількості працівників, що вибули за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни до середньооблікової чисельності працюючих	Дестимулятор
$k_{22}$	Коефіцієнт укомплектованості кадрів	Співвідношення фактичної чисельності працівників за звітний період до штатної чисельності персоналу	Стимулятор
$k_{23}$	Коефіцієнт обороту з вибуття	Співвідношення кількості працівників, що вибули, до середньооблікової чисельності працюючих	Дестимулятор
$k_{24}$	Коефіцієнт використання трудових ресурсів	Співвідношення фактично відпрацьованого часу за рік до максимально можливого фонду робочого часу	Стимулятор
$k_{25}$	Коефіцієнт залучення персоналу на постійні основи	Співвідношення чисельності залучених на постійні основи за певний період до середньооблікової чисельності персоналу за відповідний період	Стимулятор
$k_{26}$	Коефіцієнт звільнених за власним бажанням	Співвідношення чисельності звільнених за власним бажанням за певний період до загальної чисельності звільнених за відповідний період	Стимулятор
$k_{27}$	Коефіцієнт стабільності кадрів	Співвідношення чисельності працівників зі стажем роботи в організації більше одного року (за певний період) до середньооблікової кількості працівників за відповідний період	Стимулятор
Множина показників забезпечення захисту життєдіяльності персоналу (К3)			
$k_{31}$	Коефіцієнт виробничого травматизму	Співвідношення числа випадків виробничого травматизму до загальної чисельності персоналу	Дестимулятор
$k_{32}$	Коефіцієнт трудової дисципліни	Співвідношення невиходів на роботу до загальної чисельності людино-годин за відповідний період	Дестимулятор
$k_{33}$	Коефіцієнт навчання з питань охорони праці	Співвідношення кількості осіб, що пройшли додаткове навчання з питань охорони праці, та середньоспискової чисельності персоналу	Стимулятор
$k_{34}$	Коефіцієнт тяжкості травматизму	Співвідношення кількості днів непрацездатності та кількості травмованих осіб (або з професійними захворюваннями)	Дестимулятор
$k_{35}$	Коефіцієнт рівня дотримання правил охорони праці	Співвідношення кількості працівників, що дотримуються правил охорони праці, та середньоспискової чисельності персоналу	Стимулятор
$k_{36}$	Коефіцієнт технічної безпеки обладнання	Співвідношення кількості одиниць обладнання, що відповідає вимогам безпеки і санітарним вимогам, та загальної кількості обладнання	Стимулятор
$k_{37}$	Коефіцієнт виконання планових робіт з охорони праці	Співвідношення кількості фактично виконаних запланованих робіт з охорони праці та загальної кількості запланованих робіт за певний відрізок часу	Стимулятор
Множина показників професійної складової кадрової безпеки (К4)			



## ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

k41	Коефіцієнт професійного розвитку	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка системи професійного навчання та підвищення кваліфікації; оцінка наявності творчої складової праці; оцінка можливостей для саморозвитку) до максимально можливої кількості балів.	Стимулятор
k42	Коефіцієнт розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка відповідності ділових якостей займаній посаді; оцінка відповідності компетенцій займаній посаді) до максимально можливої кількості балів.	Стимулятор
k43	Коефіцієнт професійного досвіду	Співвідношення досвіду роботи на відповідній посаді (в місяцях, з врахуванням терміну відпустки працівника) та максимального нормативного терміну роботи на відповідній посаді (60 місяців)	Стимулятор
k44	Коефіцієнт стажу роботи на підприємстві	Співвідношення тривалості роботи працівника на підприємстві (в місяцях, з врахуванням терміну відпустки працівника) та максимального нормативного терміну роботи на підприємстві (60 місяців)	Стимулятор
k45	Коефіцієнт вікової структури персоналу	Співвідношення кількості персоналу віком до 30 років та середньооблікової чисельності працівників	Стимулятор
k46	Коефіцієнт відповідності кваліфікації займаній посаді	Співвідношення тривалості роботи працівника за спеціальністю (в місяцях, з врахуванням терміну відпустки працівника) та максимального нормативного терміну роботи за спеціальністю (60 місяців)	Стимулятор
k47	Коефіцієнт освітнього рівня персоналу	Співвідношення кількості працівників з повною та неповною вищою освітою до середньооблікової чисельності штатного персоналу	Стимулятор
k48	Коефіцієнт раціоналізаторської активності	Співвідношення кількості раціоналізаторських пропозицій та винаходів, генерованих працівником, та терміном роботи працівника (в роках)	Стимулятор
Множина показників соціальної складової кадрової безпеки (К5)			
k51	Коефіцієнт задоволеності умовами праці	Співвідношення суми балів по критеріям (забезпеченість необхідною матеріально-технічною базою; санітарно-гігієнічні умови робочого місця; естетичні умови робочого місця; безпечність праці для здоров'я; втомлюваність на робочому місці) до максимально можливої кількості балів.	Стимулятор
k52	Коефіцієнт оцінки задоволеності керівництвом	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка ставлення керівника до працівників; оцінка працівниками ділових якостей керівника; оцінка працівниками професійних якостей керівника; оцінка особистісних якостей керівника; оцінка лідерських позицій керівника.) до максимально можливої кількості балів.	Стимулятор
k53	Коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі	Співвідношення суми балів по критеріям (рівень конфліктності в колективі; повага в колективі; взаємодопомога в колективі; психологічний комфорт в колективі) до максимально можливої кількості балів.	Стимулятор
k54	Коефіцієнт оцінки задоволеності змістом праці	Співвідношення суми балів по критеріям (складність праці; можливість проявити себе; рівень ініціативи; монотонність праці; інтерес до виконуваної роботи; відповідність виконуваної роботи досвіду та кваліфікації) до максимально можливої кількості балів.	Стимулятор

## ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

k55	Коефіцієнт сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу	Співвідношення суми балів по критеріям (єдність цілей в колективі; спільність цінностей в колективі; оцінка партнерських відносин; рівень налагодженості комунікаційних зв'язків) до максимально можливої кількості балів.	Стимулятор
k56	Коефіцієнт вирішених конфліктів	Співвідношення кількості вирішених конфліктів та зареєстрованих конфліктних ситуацій	Стимулятор
k57	Коефіцієнт неконфліктності	Співвідношення кількості працівників, які жодного разу не брали участь у конфліктах до середньооблікової чисельності працюючих	Стимулятор
Множина оцінки системи кадрової безпеки (КБ)			
k61	Коефіцієнт керованості системи кадрової безпеки підприємства	Співвідношення компетентностей, якими володіє керівний персонал системи кадрової безпеки до загальних компетентностей, якими повинен володіти керівник відповідного рівня.	Стимулятор
k62	Гнучкість системи кадрової безпеки підприємства	Здатність системи управління кадровою безпекою швидко адаптувати організаційну побудову до зовнішніх та внутрішніх потреб	Стимулятор
k63	Наявність та актуальність нормативно-правового забезпечення системи кадрової безпеки підприємства	Оцінка актуальності нормативно-правового забезпечення системи кадрової безпеки підприємства на основі анкетування та опитування управлінського персоналу	Стимулятор
k64	Наявність на підприємстві політики кадрової безпеки	Оцінка наявності на підприємстві політики кадрової безпеки (на основі анкетування та опитування управлінського персоналу)	Стимулятор
k65	Наявність на підприємстві стратегії кадрової безпеки	Оцінка наявності на підприємстві стратегії кадрової безпеки (на основі анкетування та опитування управлінського персоналу)	Стимулятор
k66	Наявність на підприємстві підрозділу управління кадровою безпекою	Оцінка наявності на підприємстві підрозділу управління кадровою безпекою (на основі анкетування та опитування управлінського персоналу)	Стимулятор

ної складової кадрової безпеки мають коефіцієнти професійного досвіду, стажу роботи на підприємстві та раціоналізаторської активності. Значний вплив на цей інтегральний показник мають і коефіцієнти професійного розвитку, розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу та відповідності кваліфікації займаній посаді. Зв'язок між оцінкою професійної складової кадрової безпеки та коефіцієнтами вікової структури і освітнього рівня персоналу не виявлений. Таким чином всі показники соціальної складової кадрової безпеки мають істотний вплив на інтегральну оцінку цієї складової. Найбільший вплив мають коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі, задоволеності умовами праці та задоволеності керівництвом. Обґрунтовано, що всі показники оцінки системи кадрової безпеки мають істотний вплив на інтегральну оцінку цієї складової. Найбільший вплив мають наявність на підприємстві стратегії кадрової безпеки, наявність підрозділу управління кадровою безпекою та гнучкість системи кадрової безпеки.

### Висновки

Доведено, що множина показників мотиваційної складової кадрової безпеки, множина показників, які відображають забезпечення та ефективність використання персоналу, множина показників забезпечення захисту життєдіяльності персоналу, множина показників професійної складової кадрової безпеки, множина показників соціальної складової кадрової безпеки, множина оцінки системи кадрової безпеки є визначальними щодо оцінки інтегрального показника кадрової безпеки.

### Список використаних джерел

1. Воронько-Невіднича Т. В., Лещин Д. І., Василенко М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 15. С. 23–27.
2. Воронько-Невіднича Т., Афанасьева А., Сіренко О. Організаційно-економічні засади досягнення та утримання конкурентних переваг в аграрному бізнесі.

Економіка та суспільство. 2020. № 22. ULR: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-82>.

3. Воронько–Невіднича Т., Демиденко Л., Здоров В. Особливості формування та забезпечення кадрової безпеки підприємства. Економіка та суспільство. 2021. № 28. ULR: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-57>.

4. Кукса І. М., Орлова–Курилова О. В., Кирилук Є. М., Воронько–Невіднича Т. В. Державне регулювання та саморозвиток ефективної інноваційної системи управління реструктуризацією виробництва в умовах знаннєвої економіки, екологізації та синергетичної взаємодії підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 5–9.

5. Плаксієнко В. Я., Зось–Кіор М. В., Гнатенко І. А. Компетентнісний підхід в командотворенні менеджменту підприємства в контексті розвитку сучасного ринку праці. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2021. № 4 (121). С. 76–81.

6. Ткаченко В. І. Моделювання системи управління кадровою безпекою підприємств агропродовольчої сфери при впровадженні нового технологічного процесу. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 11. С. 107–113.

7. Hutorov A. O., Hutorova O. O., Lupenko Yu. O., Yermolenko O. A., Voronko–Nevidnycha T. V. Modeling of the cycle of reproduction process in the agrarian sector of economy (Ukraine). *Revista Espacios*. 2019. Vol. 40. No. 7. P. 19.

8. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43(3). P. 403–414.

9. Orlova–Kurilova O., Liubimov I., Yaremovich P., Safronska I., Voron'ko–Nevidnycha T., Dziuba M., Serhiienko S., Tkachenko V. Methods for assessing the innovative capacity of agri–food enterprises. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 21. № 12, December 2021. P. 503–512.

10. Prokopenko O., Martyn O., Bilyk O., Vivcharuk O., Zos–Kior M., Hnatenko I. Models of state clusterisation management, marketing and labour market management in conditions of globalization, risk of bankruptcy and services market development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 21. № 12. P. 228–234.

### References

1. Voronko–Nevidnycha T., Leshchyn D., Vasylenko M. (2018). Management of enterprise competitive-

ness in an unstable market environment. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky* [Global and national economic problems], 15, 23–27.

2. Voronko–Nevidnycha T., Afanasieva A., Sirenko O. (2020). Organizational and economic basis of achievement and retention of competitive advantage in agrarian business. *Ekonomika ta suspil'stvo* [Economy and Society], 22, ULR: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-82>.

3. Voronko–Nevidnycha T., Demydenko L., Zdorov V. (2021). Peculiarities of forming and ensuring human resources security in the enterprise. *Ekonomika ta suspil'stvo* [Economy and Society], 28, ULR: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-57>.

4. Kuksa I., Orlova–Kurilova O., Kyryliuk Ye., Voronko–Nevidnycha T. (2021). State regulation and self–development of an effective innovative management system for production restructuring in the conditions of knowledge economy, greening and synergetic interaction of entrepreneurs. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], 20, 5–9.

5. Plaksiienko V., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competence approach in command management of the enterprise in the context of development of the modern labor market. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo* [State and regions. Series: Economics and Business], 4 (121), 76–81.

6. Tkachenko V. (2021). Modeling of the human resources management system of agricultural enterprises in the implementation of a new technological process. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Market Relations Development in Ukraine], 11, 107–113.

7. Hutorov A. O., Hutorova O. O., Lupenko Yu. O., Yermolenko O. A., Voronko–Nevidnycha T. V. (2019). Modeling of the Cycle of Reproduction Process in the Agrarian Sector of Economy (Ukraine). *Revista Espacios*, 40.7, 19.

8. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 403–414.

9. Orlova–Kurilova O., Liubimov I., Yaremovich P., Safronska I., Voron'ko–Nevidnycha T., Dziuba M., Serhiienko S., Tkachenko V. (2021). Methods for assessing the innovative capacity of agri–food enterprises. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21.12, 503–512.

10. Prokopenko O., Martyn O., Bilyk O., Vivcharuk O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Models of state clus-

terisation management, marketing and labour market management in conditions of globalization, risk of bankruptcy and services market development. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, 21.12, 228–234.

#### Дані про автора

**Ткаченко Володимир Ігорович,**

аспірант кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

#### Data about the author

**Volodymyr Tkachenko,**

PhD student of I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

УДК 338.246.027:334.012.23:338.532:005.336.1

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957213>

МОЛНАР О.С.

БОБИТА В.В.

ДОРЧИНЕЦЬ В.В.

## Матеріально-технічні ресурси підприємств та ефективність їх використання

**Предметом дослідження** є матеріально-технічні ресурси підприємств та ефективність їх використання.

**Метою дослідження** є визначити вплив ресурсного потенціалу та ефективність його використання в підприємствах для досягнення високої конкурентоспроможності.

**Методи дослідження.** У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

**Результати роботи.** У статті наведено визначення категорії «капітал». Окреслено найважливіші умови успішної діяльності підприємства. Розглянуто виробничі фонди підприємства. Визначені основні причини низької ефективності сільськогосподарського виробництва.

**Висновки.** В сучасних умовах особливого значення набувають питання структурної збалансованості й ефективного використання наявних ресурсів: земельних, трудових і матеріальних. В підприємствах кожен із зазначених ресурсів має свою специфіку використання, по-різному впливає на кінцевий результат виробництва. Важливою характеристикою сукупного ресурсного потенціалу є його конкурентоспроможність. Ресурсний потенціал підприємств складається з органічно поєднаних ресурсів у процесі взаємодії яких реалізується їх здатність виробляти конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію. З метою забезпечення результативного процесу формування та використання ресурсного потенціалу при його організації необхідно враховувати сукупність чинників, що впливають на нього і водночас визначають його ефективність. Серед них основними є економічні, виробничі, фінансові, соціальні та екологічні чинники, що виступають як невід'ємні елементи системи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.

**Ключові слова:** підприємство, ресурсний потенціал, фонди, ефективність, конкурентоспроможність, інформація, інновації, інвестиції, капітал, ринок.

MOLNAR O.S.

BOBITA V.V.

DORCHYNETS V.V.

## Material and technical resources of enterprises and the efficiency of their use

**The subject of the study** is the material and technical resources of enterprises and the efficiency of their use.

**The aim of the study** is to determine the impact of resource potential and the effectiveness of its use in enterprises to achieve high competitiveness.

**Research methods.** *The dialectical method of scientific cognition, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of generalization of data are used in the work.*

**Results of work.** *The paper defines the category of «capital». The most important conditions for the successful activity of the enterprise are outlined. The production assets of the enterprise are considered. The main reasons for low efficiency of agricultural production are identified.*

**Conclusions.** *In modern conditions, the issues of structural balance and efficient use of available resources: land, labor and material become especially important. In enterprises, each of these resources has its own specifics of use, affects the final result of production in different ways. An important characteristic of the total resource potential is its competitiveness. The resource potential of enterprises consists of organically combined resources in the process of interaction of which their ability to produce competitive agricultural products is realized. In order to ensure an effective process of formation and use of resource potential in its organization, it is necessary to take into account a set of factors that effecton it and at the same time determine its effectiveness. Among them, the main ones are economic, production, financial, social and environmental factors, which act as integral elements of the system of improving the efficiency of resource potential use.*

**Keywords:** *enterprise, resource potential, funds, efficiency, competitiveness, information, innovations, investments, capital, market.*

**Постановка проблеми.** Проблеми дослідження ресурсного потенціалу в значній мірі залежить від досягнутого рівня використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, їх збалансованості, які виражають потужність потенціалу. Останній тим вище, чим раціональніше організовані виробництво і праця та рівень використання науково-технічного прогресу в сільському господарстві. Ефективність використання трудових ресурсів і основних виробничих фондів відстають від сучасних вимог. Наслідком низької ефективності сільськогосподарського виробництва є стан і характер повільних змін у виробничих відносинах, які стримують розвиток продуктивних сил, у тому числі й ресурсного потенціалу. Саме тому ресурсний потенціал має стати базою для ефективного господарювання підприємств.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблема формування та ефективного використання ресурсного потенціалу досліджувалась такими вітчизняними та зарубіжними вченими: В.Г. Андрійчуком, В.Г. Більським, О.М. Вишневською, Т.І. Олійник, О.М. Онищенком, Д.К. Прейгером, А. Рінгом, П.Т. Саблуком, Ж.Б. Сейем та ін. Оскільки подолання економічної кризи вимагає формування раціональної структури ресурсного потенціалу і створення умов забезпечення максимального його використання як у науковому, так і в практичному плані, постає необхідність подальших досліджень.

**Мета статті** – визначити вплив ресурсного потенціалу та ефективність його використання в

підприємствах для досягнення високої конкурентоспроможності.

**Виклад основного матеріалу.** Важливою складовою ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є матеріально-технічні ресурси. В українській економічній літературі сукупність матеріальних і фінансових ресурсів на підприємстві носить назву фондів. Як у вітчизняній, так і в західній літературі функціонуючий капітал ділиться на основний і оборотний. Проте на сучасному етапі трансформування економічної системи у ринкову, фонди підприємства розглядаються як капітал з точки зору матеріально-речового складу незалежно від соціальної форми.

Сучасні економісти не дають однозначного визначення категорії «капітал», але трактують його значно ширше. Так, західні економісти розширюють діапазон запасів нагромадженої праці (сюди включають мости, дороги, комп'ютери); ототожують капітал з грошима, фінансовими ресурсами, знаннями, часом і т.д. Таким чином капітал – це авансована вартість, яка в процесі руху зростає і приносить більшу вартість; вкладення, які дають змогу отримати дохід. Кожний підприємець намагається досягти таких масштабів (розмірів) підприємства, які б дали можливість отримати максимальний приріст авансованого капіталу. Нині тлумачення капіталу стало значно ширшим. У більш повному розумінні, капітал – це цінність, що приносить потік доходу, тобто прибутки та платежі, одержані від функціонування капітального активу протягом певного періо-

ду часу. Капітал (фонди), як економічна категорія, відображає відносини, які виникають на рівні підприємства з приводу використання відповідних економічних ресурсів у процесі виробництва та обігу товарів з метою одержання прибутку.

У процесі кругообігу капіталу (фондів) відбувається його послідовне перетворення з однієї форми в іншу – з грошової в продуктивну, а потім у товарну. Безперервність руху засобів є найважливішою умовою успішної діяльності підприємства. Затримка фондів на одній стадії порушує ритмічність виробництва й обігу.

За своїм речовим складом, термінами служби, функціональною роллю у процесі виробництва продукції основні фонди є неоднорідні, засоби праці набувають економічної форми основних фондів, а предмети праці – оборотних фондів.

Матеріальною основою сільськогосподарського виробництва виступають виробничі фонди. Виробничі фонди підприємств – це сукупність основних виробничих і оборотних фондів, вартість яких перебуває на виробничій стадії кругообігу. Вони є потужним засобом активної дії на природу та предмети праці з метою збільшення виробництва продукції рослинництва і тваринництва. В залежності від рівня забезпечення підприємств необхідними виробничими будівлями, технікою, продуктивною худобою, кормами, насінням, добривами та іншими матеріальними ресурсами залежать і результати їх виробничо-господарської діяльності.

Сучасний розвиток науково-технічного прогресу потребує розширення й удосконалення матеріально-технічної бази, підвищення рівня механізації та електрифікації, введення в дію нових і реконструкцію діючих виробничих потужностей під механізовані потокові технології, встановлення оптимальних розмірів технічної озброєності підприємств. Рівень забезпечення технікою підприємств суттєво скоротився. Основною причиною низької ефективності сільськогосподарського виробництва є зниження купівельної спроможності більшості підприємств через диспаритет в цінах на сільськогосподарську продукцію та продукцію промисловості, яка використовується як ресурс у сільськогосподарському виробництві. До того ж, більшість таких підприємств мають монопольний стан і часто необґрунтовано підвищують ціни на свою продукцію.

Суттєвий вплив на формування збалансованої структури основних засобів сільського господар-

ства відіграє інвестиційна політика. Проте сьогодні спостерігається тенденція до зменшення інвестицій в основний капітал сільського господарства, їх розміри не забезпечують навіть простого відтворення основних засобів. Підвищення вартості основних засобів промислового виробництва, поглиблення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію зумовили спад інвестиційної активності, подовження строків їх оновлення, підвищення ступеня зносу, сповільнення темпів науково-технічного прогресу.

### Висновки

В сучасних умовах особливого значення набувають питання структурної збалансованості й ефективного використання наявних ресурсів: земельних, трудових і матеріальних. В підприємствах кожен із зазначених ресурсів має свою специфіку використання, по-різному впливає на кінцевий результат виробництва. Важливою характеристикою сукупного ресурсного потенціалу є його конкурентоспроможність. Ресурсний потенціал підприємств складається з органічно поєднаних ресурсів у процесі взаємодії яких реалізується їх здатність виробляти конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію. З метою забезпечення результативного процесу формування та використання ресурсного потенціалу при його організації необхідно врахувати сукупність чинників, що впливають на нього і водночас визначають його ефективність. Серед основними є економічні, виробничі, фінансові, соціальні та екологічні чинники, що виступають як невід'ємні елементи системи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.

### Список використаних джерел

1. Андрийчук В. Г., Вихор Н. В. Повышение эффективности агропромышленного производства. К.: Урожай, 1990. 232 с.
2. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. Львів: РВВНЛТУ України. 2009. Вип. 19 (1). С. 125–130.
3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21 (11). С. 201–205.
4. Гаврилко П. П., Лалакулич М. Ю., Колодійчук А. В. Основні фактори виникнення кризових явищ на

промислових підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2012. Вип. 22 (4). С. 158–164.

5. Колодійчук А. В., Гуштан Т. В., Молнар О. С., Василюха Н. В., Чобаль Л. Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид-во НН-ВК «АТБ», 2021. 189 с.

6. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1 (132). С. 58–62.

7. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

8. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

9. Олійник Т. І., Коваленко А. С. Сучасні тенденції ресурсного забезпечення сільськогосподарського виробництва. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія: Економіка АПК і природокористування. 2009. № 14. С. 62–67.

10. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (8). С. 183–187.

11. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (10). С. 222–227.

12. Тарасенко Г. С. Эффективность сельскохозяйственного производства в условиях хозрасчета. К.: Издательство УСХА, 1991. 50 с.

## References

1. Andriychuk, V. G., & Vikhor, N. V. (1990). Povysheniye effektivnosti agropromyshlennogo proizvodstva [Improving the efficiency of agro-industrial production]. Kyiv: Harvest. [in Russian].

2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (1) (pp. 125–130). [in Ukrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promys-

lovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21 (11) (pp. 201–205). [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiychuk, A. V. (2012). Osnovni factory vynyknennya kryzovykh yavlyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh [The main factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22 (4) (pp. 158–164). [in Ukrainian].

5. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13) (pp. 172–178). [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

9. Oliynyk, T. I., & Kovalenko, A. S. (2009). Suchasni tendentsiyi resursnoho zabezpechennya sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva [Modern tendencies of resource provision of agricultural production]. In Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika APK i pryrodokorystuvannya [Bulletin of the Kharkiv National Agrarian University. Series: Economics of agro-industrial complex and nature management]: Vol. 14 (pp. 62–67). [in Ukrainian].

10. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretichni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In Naukovyy visnyk

NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (8) (pp. 183–187). [in Ukrainian].

11. Sopilnyk, L. I., & Kolodychuk, A. V. (2009). Upravlinnya konkurentospromozhnistyu mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Management of competitiveness of machine-building enterprises at the present stage of development of Ukrainian economy]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (10) (pp. 222–227). [in Ukrainian].

12. Tarasenko, G. S. (1991). Effektivnost' sel'skokhozyaystvennogo proizvodstva v usloviyakh khozrascheta [Efficiency of agricultural production in the conditions of self-financing]. Kyiv: USHA Publishing House. [in Russian].

#### Дані про авторів

**Молнар Олександр Сергійович,**

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

**Бобіта Віктор Вікторович,**

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

**Дорчинець Віктор Віталійович,**

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

#### Data about the authors

**Oleksandr Molnar,**

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory, Uzhhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

**Viktor Bobita,**

Master's degree, Faculty of Economics, Uzhhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

**Viktor Dorchynets,**

Master's degree, Faculty of Economics, Uzhhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

УДК 553.04(075): 658.62:005.52

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957254>

БОДЮК А.В.

## Логіко-інформаційні обґрунтування надрово-ресурсних товарів

**Предмет дослідження** – товарознавча інформація про корисні копалини та їх родовища.

**Мета статті** – обґрунтування прикладних теоретичних визначень надрово-ресурсних товарів, товарознавства, їх застосування у дослідженнях корисних копалин та їх родовищ як об'єктів потреб.

Методологія дослідження полягає у застосуванні ресурсного підходу до визначення понять, абстрактно-логічного, системно-структурного аналізу, узагальнення.

**Результати роботи:** обґрунтовані теоретичні положення сутності та потрібності надрово-ресурсних товарів у розроблюваних нами теоретичних положеннях концепції потребово-ресурсної економіки, застосування поняття користувальної вартості, енмірності оцінки сучасного і перспективного використання надрових ресурсів як об'єктів народної власності.

**Висновок:** Розробка вартісно-потребового аспекту понять надро-ресурсного товару з погляду природних стану і властивостей, потреб в них товарокористувачів належить до перспективних теоретичних розробок щодо товарного виробництва, зокрема, надрово-ресурсного.

**Ключові слова:** надра, корисні копалини, ресурси, товари, вартості, народна власність.

BODYUK A.V.

## Logical and informational rationale nadrovo-resourcy goods

**The subject of research** – commodity information about minerals and their deposits.

**The purpose of the article** is to substantiate the applied theoretical definitions of mineral resources, commodity science, their application in the study of minerals and their deposits as objects of need.



*The research methodology is to apply a resource approach to the definition of concepts, abstract–logical, system–structural analysis, generalization.*

**Results:** *substantiated theoretical provisions of the essence and needs of subsoil resources in our theoretical provisions of the concept of resource economy, the use of the concept of user value, the timeliness of assessing the current and future use of subsoil resources as objects of national property.*

**Conclusion:** *Development of cost–demand aspect of subsoil resources in terms of natural state and properties, the needs of commodity users is one of the promising theoretical developments in commodity production, in particular, subsoil.*

**Key words:** *subsoil, minerals, resources, goods, values, national property.*

**Постановка проблеми.** Розбудова ринкової економіки інноваційно–інвестиційного типу зумовлює подальші розробки та вдосконалення базових теоретичних положень щодо товарно–ресурсних проблем в дослідженнях мінерально–сировинної бази і практичного застосування їх рекомендацій у відображенні і господарському застосуванні мінерально–сировинної бази. Як її складові, по законодавству корисні копалини та їх родовища належать об'єктів власності народу України. А продукти переробки корисних копалин, зокрема мінеральна сировина, належать уже на правах власності суб'єктам господарювання. Тому дослідження корисних копалин та їх родовищ необхідно проводити з врахуванням фактора власності, що відноситься ще до не вирішених проблем, і не тільки таких.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій** показав, що взагалі проблемам природокористування, геологічного вивчення надр, надрокористування, його економіки, екології присвячені фундаментальні праці відомих науковців, зокрема, О. М. Адаменка, І. Д. Андрієвського, Р. Я. Белєвцева, О. Б. Боброва, М. М. Коржнева, М. М. Курило, С. Ф. Литвинюка С. Ф., В. І. Ловінюкова, Б. І. Малюка, В. С. Міщенко, В. А. Михайлова, О. В. Плотнікова, С. В. Родованова, Г. І. Рудька, М. П. Щербака та ін. [3 – 7].

Геолого–економічна оцінка родовищ корисних копалин висвітлена Рудьком Г. І., Курило М. М., Родовановим С. В. [3]. Наукове супроводження геологічних об'єктів з метою оптимізації використання ресурсів надр тобто моніторинг надрокористування висвітлено в [4]. Однак ми вважаємо, що в дослідженнях згаданих авторів не приділялося належної уваги теоретичним положенням геологічного вивчення надр, корисних копалин у поєднанні з положеннями ринкової економіки. До не вирішених у законодавстві належать і проблеми реалізації надром права власності на надрові ресурси.

Відомі фахівці геологічної галузі Бобров Б. І., Малюк О. Б., Красножон М. Д. висвітлюють теоретичні і методичні положення геолого–економічних досліджень, зокрема щодо корисних копалин: попиту і пропозицій, аналізу їх вартості, оподаткування, цін, максимізації прибутку і т. д. [5, с. 7–25].

Але власних визначень щодо надрових товарів, їх товарознавства вони не надають. Поняття товару вони, наприклад, трактують як «будь–яка продукція, послуги роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) [5, с. 183]. У цьому визначенні немає відображення геолого–ресурсних особливостей надрових товарів, як пропонується їх називати. Зауважимо, що Кодекс України про надра не відображає поняття корисних копалин як товарів, а також і питання реалізації права на них народної власності.

**Метою** написання **статті** є обґрунтування прикладних визначень надро–ресурсних товарів (НРТ), товарознавства та їх застосування у дослідженнях корисних копалин та їх родовищ як об'єктів потреб у розроблюваній нами теоретичних положеннях потребово–ресурсної економіки.

**Виклад основного матеріалу.** Для потреб обґрунтування товарного виробництва під поняттям товару маркетологами розуміється все те (фізичні об'єкти, послуги, особи, місця та ін.), що може задовольнити потребу, призначене для обміну на ринку. У зв'язку з розробкою нами теоретичних положень концепції потребово–ресурсної економіки необхідно провести обґрунтування поняття товару як об'єкта потреб і понять з ним пов'язаних.

За словниковим визначенням товаром є продукт праці, призначений для обміну та продажу, що має споживану вартість і вартість [8, с. 699]. В інших, відомих нам визначеннях товару ознаки вартості можуть і не приводитися. Так, як згадувалося, за офіційним визначенням, товаром є будь–яка продукція, послуги, роботи, права інте–

лектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) [5, с. 183]. Таким чином, товар – це уже не тільки річ, а й об'єкт у формі прав, що призначені для продажу. З таким призначенням товару слід згодитися. Однак це визначення не охоплює ознаки походження товару. Оскільки товар створюється, якщо в ньому є потреба.

За іншим офіційним визначенням, товаром є «...будь-який предмет господарського обороту, в тому числі продукція, роботи, послуги, документи, що підтверджують зобов'язання і права (зокрема цінні папери)» власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) [5, с. 183]. Зазначимо, що продукція може включатися у господарський оборот в межах підприємства, тобто без акта купівлі-продажу, в межах суб'єкта господарювання одного власника. Тоді продукцію, за вище наведеними визначеннями товаром називати не можна.

Офіційно товар ще трактується, аналогічно згаданому, як «...матеріальні і нематеріальні активи, а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення» [5, с. 183]. За Планом рахунків бухгалтерського обліку, нематеріальні активи належать до необоротних активів (клас 1), тому їх не можна називати товарами.

Далі, і матеріальні активи – це ще не обов'язково товари. Адже, виготовлені підприємством продукти, що використані ним для внутрішньої потреби, є ресурсами (матеріальними активами) для цього підприємства. Якщо підприємство безкоштовно передало певній категорії населення горючі ресурси, то вони для населення стали життєвим ресурсом. Однак ми їх товаром не називаємо, оскільки в даних випадках продукти не реалізуються за так званою міноюю вартістю на ринку.

Із приведенного аналізу можна зробити наступні узагальнення: надровий продукт можна називати

товаром, якщо включається у процес купівлі-продажу зі зміною власника; надровий товар може бути у матеріальній (корисна копалина) і нематеріальній (інформація про корисні копалини) формі; купівля-продаж здійснюється у по схемах: «товар-гроші», «товар на товар», «товар за послугу»; купівля-продаж здійснюється за потреби одного власника продати товар, другого – його придбати; купівля-продаж здійснюється за еквівалентом, який вимірюється ціною (тарифом).

Але сучасні процеси продажу-купівлі видобутих з надр корисних копалин логічно розглядати і досліджувати як фактор надбання фінансових ресурсів, прямо чи у подальших процесах з проданими чи купленими товарами. Продаж товару як ресурсу слід розуміти як здійснюваний акт за потреби отримання за нього необхідних інших ресурсів, зокрема, у грошовій формі. Купівля товару логічно розуміти як акт придбання ресурсу для подальших виробничих процесів з ними, зокрема у якості сировини.

Товари класифікуються за різними ознаками. За походженням виділяються природного походження: геологічні (геологічна інформація, зразки корисних копалин), гірничі (видобуті з надр), надрові перероблені (перероблені з корисних копалин або порід) (див. рисунок). За ознакою власності їх можна поділяти на народної власності і суб'єктів господарювання.

Від продажу товарів народної власності, безумовно, через фіскальні платежі народ має отримувати доходи, що потрібно офіційно узаконити.

Продукція (видобуток), наприклад, надрових ресурсів, офіційно трактується як «...корисні копалини загальнодержавного і місцевого значення (мінеральна сировина), що видобуваються (виробляються) під час розробки родовищ корисних копалин» [5, с. 179]. Уточнимо, що надрові ресурси не виробляються, а лише як природні речовини у твердому, рідкому чи газоподібному стані вилуча-



**Поділ надрових товарів за походженням і власністю**

ються з надр з метою подальшого їх включення у господарський оборот, для продажу або збагачення, переміщення в часі та просторі, подальшої переробки. Активами вони є завжди, а товарами – лише після включення у товарно–грошовий обмін.

В літературі товари, як згадувалося, поділяють на споживчі й виробничого призначення. За економічною теорією, товар має вартість, мінову вартість, споживчу вартість. Спільним для товарів є втілення в них суспільної праці у процесі виготовлення їх як продукції. За затратами такої праці здійснюється їх кількісне зіставлення, формується їх вартість з урахуванням якості, корисного ефекту та інших параметрів, а ціна – ще з врахуванням попиту і пропозицій. Але ціна корисних копалин встановлюється і за потребами, централізовано встановленими цінами і т.д.

У процесі видобування корисних копалин немає виготовлення продукції (у традиційному розумінні переробки сировини), а, отже, і затрат суспільної праці на переробку (яка традиційно розглядається) у його процесі. Фактор суспільної праці у товарно–грошовому обміні визначає ту сферу відносин між працівниками або їх організаційними формуваннями (а не тільки товаровиробниками, як це трактується), що охоплює обмін продуктів виробництва на обмінні цінності (гроші, товари, затрати праці тощо).

Вартість надрових ресурсів у будь–якому стані є категорією безпосереднього процесу гірництва, бо вона відображає затрати на розвідку, видобуток корисних копалин, підготовку їх для доведення до користувача. Але оскільки зіставлення вартості товарів відбувається у сфері обміну, то в ній вартість проявляється у формі прийнятої мінової вартості, яка є категорією теорії сфери обміну.

Корисні копалини характеризуються конкретними товарознавчими параметрами: складом, розмірами, масою, кольором, функціональними та іншими, які незалежно від майбутнього користувача залишаються на весь життєвий період цього товару, як користувальні (застосуємо замість споживчі) властивості, якими задовольняються певні потреби в них їх застосувальників. Якщо застосовувати термін «користувальні властивості» («споживчі властивості»), необхідно зазначити їх відносність. Бо й інформація за корисні копалини є поняттям відносним. Хоча інформацію при хімічний склад і фізичні властивості можна вважати об'єктивною, сталою.

Вважається, що споживчі властивості товарів є суспільно–цінностними властивостями. Тому слід би розуміти, якщо проходять зміни в суспільних процесах, потребах людей, то споживчі властивості корисних копалин як товарів змінюються. Але ж природні властивості корисних копалин залишаються їм рідними від знаходження у надрах до переробки у виробничому цеху. Підхід щодо зміни суспільно–цінностних властивостей актуальний, бо товарне тіло, за економічною теорією, характеризується споживчою вартістю, яка з часом під впливом різних факторів змінюється.

Користувальна вартість, як її логічно вважати, своєрідно характеризує корисні копалини як товарні об'єкти (річ), що має відповідні властивості, завдяки яким задовольняються певні потреби промислових чи торгівельних підприємств, населення (окремих чи маси). Користувальну вартість логічно розуміти у троїстому баченні (за нами пропонованим принципом єнмірності, п–мірності): як потрібність видобутого чи виготовленого продукту, що є певною річчю з сукупністю властивостей, які роблять його придатним для задоволення певних потреб суб'єктів господарювання; з погляду виокремленого надровий продукт як автономний предмет не є економічною категорією; але на фоні виробничих відносин, за потребами суспільства він отримує соціально–економічні оцінки.

Безумовно, що користувальна вартість надрових речовин тісно пов'язана з категорією якості. Остання є проявом фізико–хімічних даних товару і свідчить про ступінь задоволення певних потреб конкретного користувача: підприємств, людини, їх групи, в масштабі суспільства. Також прийнято вважати, що якість є технічною й суспільною категорією. На нашу думку, якість окремого надрового продукту залежить від його утворювальних процесів, а не його окремого користувача, суспільства.

Отже, користувальну вартість НРТ традиційно потрібно було б розуміти, що і прийнято, як здатність задовольняти певну чи й будь–яку людську потребу: людини, суб'єктів виробництва чи суспільства. Але справа не в товарі, а в користувачеві. Не товар задовольняє потреби, а він задовольняє свої потреби, застосовуючи призначеним способом ті чи інші товари, що мають власні властивості (мінеральна вода – харчову цінність, смакові якості; камінь – будівельні параметри).

Проаналізуємо такий приклад. Залізорудні породи мають специфічне застосування, за певними технологіями, навіть економічно вигідне, але для використання у домашніх умовах вони не придатні. Пересічній людині вони просто не потрібні. Ми не можемо назвати, які тоді споживчі властивості має такий продукт природи, якою є його мінова або споживча вартість.

Отже, користувальна вартість – це не абсолютна характеристика товарів, але й не характеристика споживача. Тоді логічно зауважити щодо визначеності суті цієї категорії. До того ж вона реально не відбиває й затрати на виготовлення товару для його виробника, ціну товару для його покупця. Тому традиційно визнана категорія «споживча вартість» не має визначального відношення до товару, його споживача й не реальна. Отже, поняття «споживча вартість товару», яка нібито прямує від споживача, є абстрактною (невизначеною, міфічною), не має ні обґрунтованого теоретичного положення, ні практичної реальності, ні конкретного носія у традиційному її тлумаченні. Її не можна застосовувати до надрових товарів.

А вартість надрового товару – категорія відносна, хоча товар має конкретні товарознавчі властивості. Одна і та сама корисна копалина може бути оцінена з одними цінами, а продана за різними (високими, низькими, передана безкоштовно), замінена на інші без еквівалентних вартісних зіставлень. Хоча такі властивості НРТ, як форма, структура, колір та інші залишаються на весь його життєвий період незалежно від споживача. Тому поняття товарного тіла – об'єктивне.

Ще у періоді становлення й розвитку капіталізму класики англійської політичної економії В. Петті, А. Сміт і Д. Рікардо розробили трудову теорію вартості. За цією теорією, в основі ціни товару покладається вартість, що визначається показниками затрат праці. Але А. Сміт вважав, що джерелом вартості в простому товарному виробництві є праця, а в капіталістичному він розглядав вартість як суму трьох видів доходу – зарплати, прибутку і ренти.

Трудову теорію вартості розробляв і К. Маркс. Його підтримував акад. С.Г. Струмлінін. Згідно з його теорією джерелом вартості є тільки один з факторів виробництва – жива праця, тобто праця робітників. З такою точкою зору не можна згодитися, бо, наприклад, затрати на тимчасове складське зберігання (без праці людини) сировини для

подальшого виготовлення продукції входять до її вартості, аналогічно транспортні затрати і т.д.

Потребує уточнення змісту і поняття «мінова вартість»: це не властивість товару, зокрема, НРТ, а сума, яку згоден заплатити покупець або ж відпустити продавець. Таким чином, ця вартість не стільки залежить від товару, скільки від платоспроможності покупця, кон'юнктури ринку тощо.

На нашу думку, категорія «мінова вартість» могла б бути застосовуваною лише у випадку, коли б була встановлена її єдина величина (тобто для відомого в економічній теорії прикладу: одна вівця за п'ять зайців). Але такий обмін – не реальний. Бо ціна продажу надрових товарів залежить від багатьох факторів, у тому числі й попиту. Отже, названа категорія не має ні теоретичної значущості, ні практичної реальності, а належить до далеко минулих. Тому її не можна застосовувати у сучасних економічних теоріях, ні в маркетинговій практиці, ні, тим більше, у розробках із вартісних аспектів інноваційної діяльності у гірництві.

Теоретично і на практиці доцільно використовувати реальні поняття ціни товарів, цінового еквівалента тощо. Бо ж не логічно виходить, що конкретний товар природного походження має конкретну мінову ціну, а реально обмінюється за різними цінами, навіть за дуже відмінними. Обмінна вартість ні теоретично, ні практично не повинна бути різною на один і той самий товар, інакше вона залежить від покупця, але тоді поняття мінової вартості товару треба замінити на інше, що характеризує покупця.

Почепець і користувач як суб'єкти операцій обміну відрізняються за рядом ознак, у першу чергу по відношенню до НРТ як власники. Якщо товар має конкретну мінову вартість, то вона має залежати від цього товару. Знов-таки, чомусь один і той самий товар (корисні копалини, розвідане родовище корисних копалин) на торгах продається за різними цінами. Значить справа не тільки в характеристиках товарів, а й у фінансових можливостях покупців цих товарів, ринкових факторах і т.д.

На наш погляд, оскільки НТР як еквівалент обміну на гроші має ціну, тому за принципом двоїстості є і натуральною, і економічною категорією. НРТ як категорія ринкової економіки також є категорією натуральною і економічною, тому його необхідно аналізувати економічними показниками.

Отже, показник мінової вартості як економічний міг би характеризувати надрові товари, ко-

ли б він був реальним. Реальними є собівартість, продажна ціна тощо. «Користувальна вартість» корисних копалин відображається такими загально визначеними характеристиками, як їх склад компонентів, твердість, колір, розмір, маса, які не належать до економічних, тому споживча вартість – не економічне поняття.

У процесі дослідження золоторудних родовищ вивчаються термоелектричні особливості рудних мінералів. Певними дослідженнями, наприклад, встановлена мінливість термоелектричних властивостей рудних мінералів у рудах і породах. За результатами вимірювання коефіцієнту термоерс і типів провідності піритів встановлено, що в «... допродуктивних мінеральних асоціаціях (молібденіт–І магнетитвмісних) провідність мінералу електронна, у продуктивних – дірково–електронна ( $D_n$  змінюється від 65 до 80 %), а в післяпродуктивних – дірково–електронна ( $D_n$  до 50% ) і діркова». Молібденіт також «...змінює тип провідності в різних метасоматичних змінених породах» [9, с. 134]. Крім того, встановлено, що в золотовмісній (понад 1 г/т) дільниці є різкий р–п – перехід [9, с. 138]. Халькопірит у золоторудних родовищах, як і в багатьох рудних родовищах інших корисних копалин, характеризується електронною провідністю [9, с. 138]. Провідність корисних копалин може бути змінною, тому потребує вивчення як товарознавчого показника з метою встановлення електричних властивостей металів (як товарів), виплавлених у подальшому з певних корисних копалин.

Термоелектричні властивості речовин також належать до сфери досліджень товарознавства. В золоторудних родовищах вони, наприклад, здійснюються певними вимірюваннями з використанням взірців з різних ділянок і асоціацій родовища та статистичних обробок результатів вимірювання [9, с. 134].

Однією з найбільш важливою ознакою поділу НРТ пропонується прийняти етап їх утворення і відповідно визнати: геологічні товари (отримані в результаті геологічного вивчення надр: звітна геологічна інформація, зразки корисних копалин та ін.); геологічна офіційна документація (накази, ліцензії); гірничі товари (розвідані родовища корисних копалин, підготовлені для передачі в експлуатацію, видобуті корисні копалини, підземне середовище, породи та ін.).

В літературі (Рудько Г.І., Курило М.М., Радованов С.В. та ін., застосовується поняття: еконо-

мічної цінності родовища [7, с. 37 – 49]; економічної оцінки, економічного оцінювання родовищ [3, с. 201 – 254]. Такі поняття належать до вартісних, але значимість оцінок залежна від товарознавчих. Тому при проведенні геолого–економічних оцінок корисних копалин, наприклад, для обґрунтувань доцільності введення в експлуатацію їх родовищ, необхідно досліджувати товарознавчі показники майбутніх НРТ.

Безумовно, що родовища корисних копалин, як об'єкти народної власності, також є товаром, оскільки описуються натуральними показниками, їх можна продавати за цінами, навіть не залежними і від натуральних показників. Їх, як і корисні копалини, можна характеризувати за товарознавчими оцінками, зокрема, і за власними, до них застосовувати товарознавчі методи, зокрема експертні, суцільних і вибіркового досліджень, та використовувати такі оцінки за потребами.

### Висновки

В економічній літературі немає єдиного тлумачення сутності і вартості товару, зокрема надроресурсного. Більшість науковців товар розглядають як продукт для продажу, обміну. Обмін нами розглядається як поняття ширше, ніж продаж, купівля. Для продажу товари оцінюються за певною вартістю, об'єктивно установленою. Товар логічно розглядати як певний ресурс для його власників: продавця, покупця; держави, оскільки з продажем виконуються фіскальні зобов'язання, і т.д.

Потребує і подальше уточнення поняття і галузевих товарів та їх вартісних відображень. Тому за мету дослідження нами прийнято розробку прикладних визначень поняття «товар» як ресурсу, необхідних для формування відповідного понятійного апарату економічної геології, що стосується надрово–ресурсних товарів. Поширюючи викладене на інноватику, зазначимо, що, на нашу думку, у теоретичному полі інноваційної діяльності у надрово–ресурсному виробництві не придатні для оперування такі категорії, як споживча й мінова вартість новацій, інновацій тощо.

Поряд із поняттям цінності потрібно визначати корисність товару. Вона трактується як ступінь задоволення потреби, яке отримує користувач від споживання певного блага чи їх сукупності. Корисність розглядається як складова цінностей користувача, його бачень, як залежна від товару, так і від нього. Відзначимо відносність понят-

тя корисності, оскільки вона оцінюється логічно і вимірюється математично. Зауважимо, що оцінки якості та вимірювання кількості природно-ресурсних товарів належать до інформаційних операцій, тому такі операції потрібно відносити до процесу підготовки до товарно-грошового обміну їх як речових об'єктів.

Таким чином, перспективною є розробка вартісно-потребового аспекту поняття товару з погляду природних стану і властивостей, потреб в них товарокористувачів. Ці положення пропонуються застосувати в теоретичних розробках щодо товарного виробництва, зокрема, надрово-ресурсного.

### Список використаних джерел

1. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179.
2. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР (зі змін. та доповн.).
3. Рудько Г.І., Курило М.М., Родованов С.В. Геолого-економічна оцінка родовищ корисних копалин. К.: АДЕФ-Україна, 2011. 384 с.
4. Наукове супроводження геологічних об'єктів з метою оптимізації використання ресурсів надр (моніторинг надрокористування) / за ред. Г. І. Рудька. Київ – Чернівці : Букрек, 2015. 592 с.
5. Малик Б.І., Бобров О.Б., Красножон М.Д. Надрокористування у країнах Європи і Америки: Довідкове видання. К.: Географіка, 2003. 197 с.
6. Основи економічної геології: Навч. посіб. для студ. геол. спец. вищ. навч. закл. освіти / М.М. Коржнев, В.А. Михайлов, В.С. Міщенко та ін. К.: Логос, 2006. 223 с.
7. Рудько Г.І., Плотников О.В., Курило М.М., Родованов С.В. Економічна геологія залізистих кварцитів. К.: «Академпрес», 2010. 272 с.
8. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубичинського. Х.: «ШКОЛА», 2006. 832 с.
9. Бобров О.Б., Сіворонов А.О., Гурський Д.С. та ін. Геолого-генетична типізація золоторудних родовищ України: монографія. К.: УкрДГРІ, 2004. 368 с.

### Reference

1. Natsional'na ekonomichna stratehiya na period do 2030 roku, zatv. postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 3 bereznaya 2021 r. № 179.
2. Kodeks Ukrayiny pro nadra vid 27 lypnya 1994 roku № 132/94–VR (zi zmin. ta dopovn.).
3. Rud'ko H.I., Kurylo M.M., Rodovanov S.V. Heoloho-ekonomichna otsinka rodovyshch korysnykh kopalyn. K.: ADEF–Ukrayina, 2011. 384 s.
4. Naukove suprovodzhennya heolohichnykh ob'yektiv z metoyu optyimizatsiyi vykorystannya resursiv nadr (monitorynh nadrokorystuvannya) / za red. H. I. Rud'ka. Kyiv – Chernivtsi : Bukrek, 2015. 592 s.
5. Malyuk B.I., Bobrov O.B., Krasnozhon M.D. Nadrokorystuvannya u krayinakh Yevropy i Ameryky: Dovidkove vydannya. K.: Heohrafika, 2003. 197 s.
6. Osnovy ekonomichnoyi heolohiyi: Navch. posib. dlya stud. heol. spets. vyshch. navch. zakl. osvity / M.M. Korzhnev, V.A. Mykhaylov, V.S. Mishchenko ta in. K.: Lohos, 2006. 223 s.
7. Rud'ko H.I., Plotnikov O.V., Kurylo M.M., Radovanov S.V. Ekonomichna heolohiya zalizystykh kvartsytyv. K.: «Akadempres», 2010. 272 s.
8. Suchasnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: 50000 sliv / Za zah. red. d-ra filol. nauk, prof. V. V. Dubichyns'koho. KH.: «SHKOLA», 2006. 832 s.
9. Bobrov O.B., Sivoronov A.O., Hurs'kyi D.S. ta in. Heoloho-henetychna typizatsiya zolotorudnykh rodovyshch Ukrayiny: monohrafiya. K.: UkrDHRI, 2004. 368 s.

### Дані про автора

#### **Бодюк Адам Васильович,**

к.е.н., старший науковий співробітник, науковий керівник Науково-дослідного закладу «Ресурси», Київ, Україна

ORCID.ORG/0000-0002-6200-1784.

e-mail: g2030@ukr.net

### Data about the author

#### **Adam Bodyuk,**

Candidate of economic sciences, senior research fellow, supervisor research institution «Resource» Kyiv, Ukraine  
e-mail: g2030@ukr.net

## Впровадження та розвиток системи управління якістю в туристичній сфері

**Предметом дослідження** є впровадження та розвиток системи управління якістю в туристичній сфері.

**Метою дослідження** є визначити методи управління якістю при впровадженні системи управління якістю на туристичних підприємствах.

**Методи дослідження.** У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

**Результати роботи.** У статті наведені типи методів управління якістю. Окреслені організаційно–розпорядчі методи управління якістю в сфері туризму. Визначені економічні методи управління якістю на рівні суб'єкта туристичної індустрії. Наведені етапи при впровадженні економічних методів в систему менеджменту якості.

**Висновки.** Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки. Визначено організаційно–економічні аспекти розвитку системи управління якістю в сфері туризму на основі міжнародних та національних стандартів за основними структурними елементами системи управління якістю. Розвиток системи управління якістю в туристичній сфері обумовлює необхідність використання різних типів організаційних та економічних методів на всіх рівнях управління – державному, регіональному рівнях та на рівні суб'єкта туристичної індустрії.

**Ключові слова:** підприємство, управління якістю, організаційно–розпорядчі методи, економічні методи, ефективність, інформація, інновації, конкурентоспроможність, ринок, фінанси.

KOLODIYCHUK A.V.  
VAZHYNISKYY F.A.

## Implementation and development of quality management system in the tourism sector

**The subject of research** is the introduction and development of quality management system in the tourism sector.

**The purpose of the study** is to determine the methods of quality management in the implementation of quality management systems in tourism enterprises.

**Research methods.** The dialectical method of scientific cognition, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of generalization of data are used in the work.

**Results of work.** The paper presents the types of quality management methods. Organizational and administrative methods of quality management in the field of tourism are outlined. The economic methods of quality management at the level of the subject of the tourist industry are defined. The stages in the implementation of economic methods in the quality management system are given.

**Conclusions.** The results of the conducted study were the following conclusions. The organizational and economic aspects of the development of the quality management system in the field of tourism on the basis of international and national standards on the main structural elements of the quality management system are determined. The development of quality management system in the tourism sector necessitates the use of different types of organizational and economic methods at all levels of governance– state, regional levels and at the level of the tourism industry.

**Keywords:** enterprise, quality management, organizational and administrative methods, economic methods, efficiency, information, innovations, competitiveness, market, finance.

**Постановка проблеми.** Україна має потужний потенціал для розвитку в'їзного та внутрішньо–

го туризму: географічне розташування, культурна спадщина, природні та природно–рекреаційні

ресурси, проте займає незначне місце на світовому туристичному ринку. В структурі туристичного ринку України переважає пасивний туризм, що зумовлює відтік національної грошової одиниці з країни. На перший план виходить проблема забезпечення конкурентоздатності туристично-рекреаційного комплексу України, яке безпосередньо пов'язано з впровадженням у національну туристичну сферу системи управління якістю.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.**

Наукові праці Л. Баумгартена, І. Гордієнка, М. Денисенка, В. Малиновського, І. Мейланової, В.Разуванова, К. Коча, М. Самуеля, Ф. Хрипливої поклали початок вивченню проблеми управління якістю в сфері туризму. Однак, управління якістю туристичного продукту розглядається без врахування спроможності сфери туризму країни надавати якісні туристичні послуги та впливу на цей процес системи управління якістю на підприємствах сфери туризму і тому воно потребує подальшого дослідження.

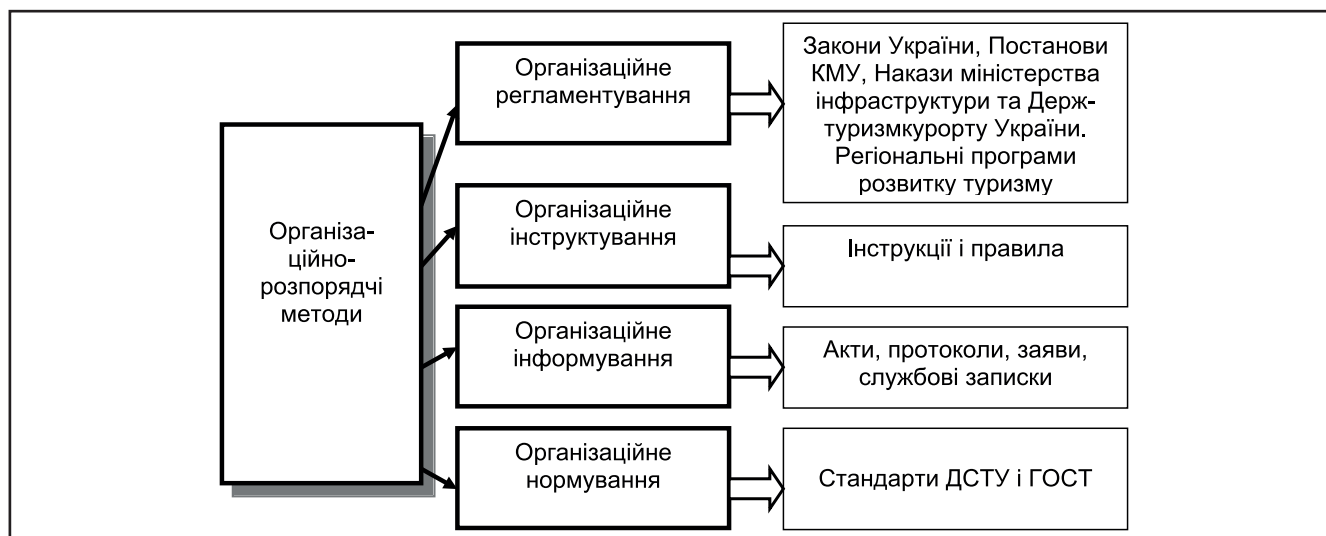
**Мета статті** – визначити методи управління якістю при впровадженні системи управління якістю на туристичних підприємствах.

**Виклад основного матеріалу.** Розвиток системи управління якістю в туристичній сфері обумовлює необхідність використання різних типів методів на всіх рівнях управління – державному, регіональному рівнях та на рівні суб'єкта туристичної індустрії. При впровадженні системи управління якістю на туристичних підприємствах України використовуються наступні типи методів управління якістю: організаційно-розпорядчі, економічні, соціально-психологічні.

Організаційно-розпорядчі методи чинять вплив на менеджмент якості суб'єктів туристичної індустрії та на якість туристичного продукту через необхідність виконання та дотримання обов'язкових вимог (див. рисунок). На державному рівні до них належать засоби організаційного регламентування, що реалізуються через вимоги щодо якості надання туристичних послуг. Провідну роль у державному організаційному регламентуванні якості в сфері туризму відіграють закони, які є основними при регулюванні відносин у сфері забезпечення якості продукції / послуги: ЗУ «Про туризм» [6] та інші.

На регіональному та місцевому рівні менеджмент якості суб'єктів туристичної індустрії реалізується через затверджені в установленому порядку Програми розвитку регіонального туризму. На рівні суб'єкта туристичної індустрії організаційно-розпорядливі методи охоплюють способи впливу, що реалізуються через накази та рішення керівника туристичної фірми, програми з підвищення якості та договори рецептивного туроператора з турагентами, широко використовують методи організаційного інструментування, які реалізуються через інструкції та правила. Методи організаційного інформування широко застосовуються при проведенні зовнішнього та внутрішнього аудиту якості надання туристичних послуг. До цих методів також відносяться службові записки щодо відстеження, аналізу та прийняття управлінських рішень по результатах опитувань туристів, які отримали послуги, їх відгуках в Інтернет мережі.

Економічні методи менеджменту представляють собою сукупність способів економічного



**Організаційно-розпорядчі методи управління якістю в сфері туризму \***

\* складено авторами



впливу на організації та їх персонал, за допомогою яких досягається задоволення колективних та індивідуальних потреб на всіх ієрархічних рівнях. Менеджмент фінансів в системі управління якістю передбачає розробку прогресивних економічних методів для підтримки і заохочення поліпшення діяльності організації. До таких методів відносяться бізнес-планування, аналіз і оцінювання витрат на якість тощо. На державному рівні система економічних методів управління представляє собою сукупність взаємопов'язаних типових економічних методів: індикативне планування та цільові державні програми; державне регулювання; грошово-кредитна та фінансова політика; захист і заохочення конкуренції, антимонопольна політика; вплив на ринкове ціноутворення; оподаткування доходів підприємств, організацій та особистих доходів громадян; економічне стимулювання [11].

На рівні суб'єкта туристичної індустрії до економічних методів управління якістю відносять бюджет, економічні плани, матеріальне стимулювання та статистичні методи. Всі ці методи діють на менеджмент якості керованого об'єкту не прямо, а опосередковано. Бюджет виконує функції оперативного фінансового плану, який відображає розпис всіх надходжень та видатків, в тому числі на систему управління якістю. Економічний план представляє собою комплексну модель основних економічних показників або параметрів майбутнього стану окремих сфер діяльності підприємства, а також шляхів, способів і ресурсів, необхідних для їх досягнення.

Статистичні методи можуть допомогти вимірювати, описувати, аналізувати, інтерпретувати та моделювати змінюваність в менеджменті туристичного підприємства та якості туристичного продукту, навіть за відносно обмеженої кількості даних. При впровадженні систем управління якістю в сфері туризму доцільно використовувати методи мотивації персоналу. Вони передбачають заохочення працівників на надання якісної туристичної послуги та дотримання вимог туристичного підприємства щодо управління якістю. До таких методів відносять формування системи преміювання за високу якість, встановлення надбавок до заробітної платні. З іншого боку, керівництво суб'єкта туристичної індустрії має передбачити штрафні санкції за надання невідповідної туристичної послуги або за недотримання вимог, передбачених політикою якості.

Розробку та впровадження економічних методів в систему менеджменту якості доцільно проводити в шість етапів: визначення мети впровадження економічних методів в систему якості; навчання персоналу; вибір напрямку робіт в області економіки якості; створення документів, що регламентують діяльність в області економіки якості; апробація вибраного методу на прикладі декількох структурних підрозділів або декількох процесів системи менеджменту якості; повномасштабне впровадження.

### Висновки

Організаційно-економічні аспекти розвитку системи управління якістю в сфері туризму визначаються на основі міжнародних та національних стандартів за основними структурними елементами системи управління якістю. Розвиток системи управління якістю в туристичній сфері обумовлює необхідність використання різних типів організаційних та економічних методів на всіх рівнях управління – державному, регіональному рівнях та на рівні суб'єкта туристичної індустрії.

### Список використаних джерел

1. Астахов А., Хриплива Л. Система управління якістю – інструмент удосконалення загальної системи управління організацією (підприємством). Стандартизація, сертифікація, якість. 2011. № 4. С. 60–64.
2. Вадимський Ф. А., Колодійчук А. В. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (1). С. 125–130.
3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2011. Вип. 21 (11). С. 201–205.
4. Гаврилко П. П., Лалакулич М. Ю., Колодійчук А. В. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2012. Вип. 22 (4). С. 158–164.
5. Гордієнко І. С. Міжнародний туризм. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2011. Вип. 21 (6). С. 15–18.
6. Закон України «Про туризм». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 13. Ст. 180.
7. Колодійчук А. В., Гуштан Т. В., Молнар О. С., Василюк Н. В., Чобаль Л. Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид-во НН-ВК «АТБ», 2021. 189 с.

8. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1 (132). С. 58–62.

9. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

10. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

11. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Вид. 2. К.: Атіка, 2003. 576 с.

12. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (8). С. 183–187.

13. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (10). С. 222–227.

## References

1. Astakhov A., & Khrypivya L. (2011). Systema upravlinnya yakisty – instrument udoskonalennya zahal'noyi systemy upravlinnya orhanizatsiyeyu (pidpryyemstvom) [Quality management system – a tool for improving the overall management system of the organization (enterprise)]. Standartyzatsiya, sertyfikatsiya, yakist' – Standardization, certification, quality, 4, 60–64. [in Ukrainian].

2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (1) (pp. 125–130). [in Ukrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21 (11) (pp. 201–205). [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiychuk, A. V. (2012). Osnovni factory vynyknennya kryzovykh yavlyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh [The main factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22 (4) (pp. 158–164). [in Ukrainian].

5. Hordiyenko, I. S. (2011). Mizhnarodnyy turyzm [International tourism]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21 (6) (pp. 15–18). [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrayiny «Pro turyzm» [Law of Ukraine «On Tourism»] (2004). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 13, Art. 180. [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak factor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

9. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13) (pp. 172–178). [in Ukrainian].

10. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

11. Malynovskyy, V. Ya. (2003). Derzhavne upravlinnya [Public administration]: Textbook for students of universities. Ed. 2. Kyiv: Attica. [in Ukrainian].

12. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretichni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (8) (pp. 183–187). [in Ukrainian].

13. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Upravlinnya konkurentospromozhnisty mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Management of competitiveness of machine-building enterprises at the present stage of development of Ukrainian economy]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (10) (pp. 222–227). [in Ukrainian].

**Дані про авторів**

**Колодійчук Анатолій Володимирович,**

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: kolodiychuka@i.ua

**Важинський Федір Анатолійович**

к.е.н., старший науковий співробітник ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України

e-mail: vazyn@i.ua

**Data about the authors**

**Anatoliy Kolodiychuk,**

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University

e-mail: kolodiychuka@i.ua

**Fedor Vazhynskyy,**

Ph.D. of Economics, Senior Researcher, Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine

e-mail: vazyn@i.ua

УДК 339.188.4

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957308>

ЗАПІЩА Г.М., ПИСАРЕНКО В.В.,

ЛИШЕНКО М.А., КУКСА І.М.

## **Моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації**

**Актуальність теми дослідження.** Дослідження питання моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

**Постановка проблеми.** Важливість капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу доводить роль підприємств реального сектору економіки у структурі господарського комплексу країни. Саме від розширеного виробництва в якому залежить економічне зростання. Крім того, при цьому досягається соціальний ефект, який проявляється у зростанні доходів населення через зростання заробітної плати працівників підприємств, які досягли зростання власної капіталізації, що обумовлює актуальність дослідження моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації.

**Постановка мети і завдань дослідження** – дослідити моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації.

**Метод або методологія дослідження.** В статті використано методи: монографічний, історичний, аналізу і синтезу, систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення.

**Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** За результатами аналізу фінансових можливостей забезпечення капіталізації підприємств реального сектору економіки України можна зробити висновок про те, що за умов посилення безпекової складової для відновлення економіки України першочерговою набуватиме проблема забезпечення реальної капіталізації промислових підприємств, що надає актуальності практичним рекомендаціям щодо удосконалення складу та структури виробничого капіталу підприємств переважно за рахунок власних можливостей.

**Галузь застосування результатів.** Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності сучасних підприємств, організацій, установ для вдосконалення системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу.

**Висновки за статтю.** Доведено, що процес моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації має реалізовуватись у двох напрямках: по-

перше, нарощування капіталу внаслідок використання власних джерел фінансування, а по-друге, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Чим вищий рівень конкуренції ринку, тим нижчим, за критерієм безпеки функціонування підприємства над ринком, є максимально і доцільно можливий рівень його капіталізації.

**Ключові слова:** моделювання, система, фінансово-логістичний менеджмент, капіталізація інноваційно-безпечний бізнес, маркетингові зміни, конкурентне міжнародне середовище, діджиталізація.

ZAPSHA H.M., PYSARENKO V.V.,  
LYSHENKO M.O., KUKSA I.M.

## **Modeling of the financial and logistics management system of the capitalization of an innovative and safe business under marketing changes in the competitive international environment in conditions of digitalization**

**Relevance of the research topic.** *The study of the modeling of the financial and logistics management system of the capitalization of an innovative and safe business under marketing changes in the competitive international environment in the conditions of digitalization is conditioned by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.*

**Formulation of the problem.** *The importance of capitalization of innovative and safe business proves the role of enterprises of the real sector of the economy in the structure of the economic complex of the country. Economic growth depends on expanded production. In addition, this achieves a social effect, which manifests itself in the growth of the population's income due to the increase in the wages of employees of enterprises that have achieved an increase in their own capitalization, which determines the relevance of the study of modeling the system of financial and logistical management of the capitalization of innovative and safe business under marketing changes in the competitive international environment in conditions of digitization.*

**Setting the purpose and objectives of the study** – *to investigate the modeling of the financial and logistics management system of the capitalization of an innovative and safe business under marketing changes in the competitive international environment in conditions of digitalization.*

**Research method or methodology.** *The article uses the method of monographic, historical, analysis and synthesis, systematization, classification and theoretical generalization.*

**Presentation of the main material (research results).** *Based on the results of the analysis of the financial possibilities of ensuring the capitalization of enterprises in the real sector of the economy of Ukraine, it can be concluded that under the conditions of strengthening the security deposit for the recovery of the economy of Ukraine, the problem of ensuring the real capitalization of industrial enterprises will become a priority, which gives relevance to practical recommendations on improving the composition and structure of the production capital of enterprises mainly due to own capabilities.*

**Field of application of results.** *The results of the research can be used in the practical activities of modern enterprises, organizations, institutions to improve the system of financial and logistical management of capitalization of innovative and safe business.*

**Conclusions** *on the article. It has been proven that the process of modeling the system of financial and logistic management of capitalization of innovative and safe business under marketing changes of the competitive international environment in the conditions of digitalization should be implemented in two directions: firstly, capital increase due to the use of own sources of financing, and secondly, the involvement of domestic and foreign investments. The higher the level of market competition, the lower the maximum and expediently possible level of its capitalization is, according to the criterion of the safety of the enterprise's functioning above the market.*

**Keywords:** *modeling, system, financial and logistics management, capitalization, innovative and safe business, marketing changes, competitive international environment, digitalization.*

**Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливість капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу доводить роль підприємств реального сектору економіки у структурі господарського комплексу країни, а саме: підприємства базових галузей економіки забезпечують основу для функціонування та розвитку підприємств інфраструктурних галузей, таких як транспорт, зв'язок, торгівля, банківська діяльність тощо, починається активізація інфраструктурної галузі, по-перше, у тому регіоні, в якому сконцентровано основну діяльність підприємства. Надалі – цей ефект поширюватиметься на сусідні регіони та охоплюватиме рівень усієї країни. Тому саме від розширеного виробництва в реальному секторі економіки залежить економічне зростання в країні. Крім того, при цьому досягається соціальний ефект, який проявляється у зростанні доходів населення через зростання заробітної плати працівників підприємств, які досягли зростання власної капіталізації, що обумовлює актуальність дослідження моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зовнішні умови господарювання ринкових суб'єктів встановлюють мінімальний розмір капіталізації підприємств. Разом з цим можна припустити той факт, що зовнішнє середовище визначає також об'єктивно можливий максимальний рівень капіталізації. У процесі функціонування будь-якої ринкової системи внутрішні протиріччя неминуче накопичуються до певного рівня, яким ця організація невідворотно починає руйнуватися, тобто настає криза [3; 7; 8]. Під час вирішення проблеми капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації, можна зробити таке зауваження: нарощування капіталізації підприємства може бути безперервним процесом і має верхню межу показника. Це пов'язано, перш за все, з тим, що постійне зростання величини капіталізації підприємства супроводжується, як правило, збільшенням обсягів його діяльності, розширенням товарів підприємства на ринку, збільшенням

ринкової частки підприємства та, зрештою, посиленням уваги до підприємства з боку антимонopolних органів влади, конкурентів, які втрачають свої ринкові позиції, та суб'єктів, здатних до рейдерських захоплень перспективних підприємств. Отже, між об'єктивно максимальною величиною капіталізації підприємства і рівнем конкуренції існує зв'язок, і виникає проблема моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту [1–2; 4–6; 9–10], що у контексті розвитку сучасної системи менеджменту потребує подальшого дослідження.

**Формулювання цілей статті** (постановка завдання) – дослідити моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації.

**Виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначення величини капіталізації підприємства за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації передбачає, по-перше, встановлення форми вартості капіталу конкретного підприємства залежно від того, які фактори забезпечують її формування – товарна форма (промисловий капітал) та грошова форма (фінансовий капітал). Товарна форма вартості підприємства тісно пов'язана з поняттям «реальна капіталізація», що відображає вартість власного та залученого капіталу підприємства будь-якої організаційно-правової форми власності, що фізично відображається через активи підприємства.

Лише реальна капіталізація визначає дійсну вартість підприємства, тоді як інші різновиди капіталізації (ринкова, маркетингова) нарощують його ринкову вартість, яка зрештою може значно перевищувати реальну, яка підкріплена наявними активами підприємства [5]. Зростання реальної капіталізації в системі фінансово-логістичного менеджменту підприємства одночасно виступає як причина і наслідки його розвитку – основи майбутнього зростання та індикатора (кінцевим показником) зростання/розвитку підприємства.

Стратегічно значимим і вагомим задля забезпечення реальної капіталізації є управління матеріальними активами для підприємства з метою удосконалення прогнозування майбутнього руху основних фондів. Перелік впливових чинни-

ків складають обсяг інвестицій, середня кількість працівників та кількість підприємств загалом в країні. Вважаємо, що для встановлення впливу окремих факторів на формування виробничого капіталу підприємств реального сектору економіки в аспекті забезпечення зростання їхньої капіталізації точніше для прогнозування стане виявлення суто виробничих факторів, а також винахід напряму та сили їхнього впливу на головний показник за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації. До таких факторів відносимо: інвестиції в основний капітал, частину виробничих працівників у загальній кількості працівників, вартість готової продукції.

Готова продукція підприємства є чинником майбутнього обсягу основних фондів, адже управлінський вибір передбачає ухвалення виключно рішень, адекватних вимогам ринку. З цієї позиції, в умовах змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації, вартість готової продукції є наслідком попередньо сформованого ринкового попиту. Отже, небезпідставно слід прийняти вартість готової продукції однією з чинників, що визначає необхідний обсяг виробничого капіталу підприємства, – його основних виробничих фондів.

Розмежування основних засобів виробництва за віком їхньої експлуатації є доцільним у виробництві виключно кінцевої продукції. У поточних виробничих процесах, в яких на окремих одиницях обладнання виготовляються лише напівфабрикати або деталі (складові елементи) кінцевої продукції є дуже часто неможливим, з точки зору практичної реалізації, до того ж недоцільним, враховуючи різний внесок одиниць техніки у виробничому циклі, а через це – різну інтенсивність роботи і, як наслідок, нерівномірний ступінь фізичного зносу обладнання та викликану цим необхідність відтворення. Іншими словами, на великих підприємствах реального сектору економіки вікова структура основних фондів не виступає як важливий чинник майбутньої капіталізації підприємств. Тому при прогнозуванні капіталізації великих виробничих підприємств (у тому числі вертикально інтегрованих) увага буде приділена вартості основних виробничих фондів без урахування їх вікової структури.

До того ж потребує уточнення висловлювання про те, що використання застарілих технологій призводить до зниження рентабельності осно-

вної діяльності. Оскільки така позиція відповідає об'єктивним вимогам певних технологічних процесів, у яких використовується класична технологія виробництва. При цьому заміна застарілої техніки новою сучасною справді сприятиме зменшенню витрат робочого часу внаслідок скорочення часу на переналадження обладнання та його ремонт та, таким чином, зростання на цій основі продуктивності праці. Крім того, згідно з особливостями бухгалтерського обліку власного капіталу підприємства, організація виробництва на застарілих основних фондах іноді викликає необхідність дооцінки необоротних активів, яка збільшує при цьому власний капітал підприємства внаслідок зростання його додаткового капіталу, а саме дооціненого капіталу, який виступає одним із напрямків зростання власного капіталу. З цього приводу можна стверджувати, що в таких випадках створюються умови для розширення власних джерел забезпечення майбутньої капіталізації підприємства.

Таким чином, при моделюванні системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації можна виділити такі напрямки зростання власного капіталу підприємства, за рахунок чого забезпечується його капіталізація:

1. Зростання розміру статутного капіталу відбувається шляхом внесків до статутного капіталу підприємства. Проте власники підприємств неохоче вдаються до таких внесків, оскільки у разі виникнення у них вільних фінансових ресурсів вони, швидше за все, інвестуватимуть ці кошти в інші сфери бізнесу з метою перерозподілу ризику. Отже, збільшити розмір статутного капіталу можна за рахунок внесків сторонніх інвесторів. Однак цей варіант, як правило, не підтримується наявними власниками через перерозподіл структури власності між ними і, як наслідок, структури управління. Крім того, надходження нового власника призводить до труднощів організаційного характеру через необхідність перереєстрації підприємства. До того ж можна стверджувати про непривабливий інвестиційний клімат, щоб прогнозувати прихід іноземних інвесторів. Отже, можна дійти невтішного висновку, що зростання статутного капіталу є теоретичним, а чи не практичним засобом збільшення власного капіталу підприємства.

2. Зростання розміру додаткового капіталу відбувається за рахунок: продажу випущених акцій за ціною, вищою за номінальну; дооцінки активів підприємства; вартості необоротних активів, безоплатно одержаних підприємством від інших осіб.

Дооцінка активів підприємства збільшує виключно паперову вартість та не призводить до зростання реального фінансового покриття активів підприємства, а через це дооцінку оборотних активів не можна розглядати як додатковий капітал підприємства. Щодо двох інших напрямів зростання додаткового капіталу можна помітити, що за умов обмеженого кола фінансово стабільних та вагомих ринкових суб'єктів не є можливим із високою достовірністю прогнозувати практичну реалізацію заходів цих напрямів. Отже, можна дійти невтішного висновку про практичної обмеженості варіанти збільшення власного капіталу підприємства з допомогою зростання обсягу його додаткового капіталу.

3. Зростання розміру резервного капіталу стає можливим у разі збільшення відрахувань від чистого прибутку і може використовуватися на розвиток підприємства, внаслідок чого виступає як безпосередній метод забезпечення майбутньої капіталізації підприємства. Отже, є всі підстави стверджувати про необхідність нових нормативів відрахувань із чистого прибутку підприємства з метою збільшення його резервного капіталу та розширення на цій основі власних фінансових можливостей для забезпечення майбутньої капіталізації підприємства.

4. Зростання обсягу нерозподіленого прибутку – можливе у разі перегляду дивідендної політики підприємства, а саме скорочення розміру дивідендних виплат та збільшення при цьому розміру нерозподіленого прибутку з метою розширення власних фінансових можливостей для забезпечення стратегії зростання підприємства. Проте практична реалізація зміни дивідендної політики у напрямі скорочення дивідендних виплат нерідко стикається з труднощами існуючих власників. Через це можна зробити висновок, що зростання власного капіталу підприємства шляхом збільшення нерозподіленого прибутку не завжди може бути реалізовано на практиці.

Проаналізувавши напрями зростання власного капіталу підприємства в аспекті забезпечення його капіталізації за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах дід-

житалізації можна узагальнити, що з точки зору організаційних обмежень реалізації з боку власників підприємства та економічної доцільності реалізації найбільш достовірним є формування резервного капіталу та нерозподіленого прибутку у збільшених обсягах внаслідок зміни політики розподілу чистого прибутку підприємства.

Іншою вагомою проблемою моделювання системи фінансово-логістичного менеджменту капіталізації інноваційно-безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації, яка потребує вирішення при забезпеченні майбутньої капіталізації підприємства, є визначення напрямків вкладення капіталу. Вважаємо, що першочерговими напрямками збільшення активів підприємства є нарощування основного капіталу та збільшення обсягів готової продукції підприємства. За інших рівних умов збільшення кількості основних засобів сучасного високотехнічного рівня виступає як фактор зростання виробництва, що, у свою чергу, призводить до зростання обсягів збуту продукції, розширення його ринкової частки та до необхідності розширення парку обладнання – тобто в такий спосіб зростає вартість активів підприємства, що дає підстави стверджувати про його капіталізацію.

Основою стратегії зростання підприємства є розширення активної частини його основного виробничого капіталу як фактора майбутньої капіталізації підприємства.

Між рівнем ринкової капіталізації підприємства реального сектора та ефективністю виробництва існує взаємозв'язок та взаємообумовленість. Так, ринкова капіталізація є наслідком ефективності виробництва, але водночас ринкова капіталізація є основою фінансової стійкості підприємства, що визначає майбутню ефективність його виробничої діяльності. Забезпечення розширеного виробництва стимулює розвиток ресурсних ринків та активізацію діяльності підприємств на етапі розподілу виробленої продукції. Крім того, капіталізація підприємств реального сектору економіки та наступне нарощування виробництва розширюють попит на продукцію суміжних підприємств. Збільшення обсягів виробництва зумовлює зростання податків, що формують доходну частину бюджету країни. Тобто можна стверджувати, що в за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах

діджиталізації першочерговим є поновлення та розвиток саме підприємств реального сектора.

Для забезпечення капіталізації підприємств в системі фінансово-логістичного менеджменту варто сконцентрувати увагу на нарощуванні кількості та якості виробничих факторів та удосконаленні виробничих процесів на всіх етапах виробничого циклу. Тому вважаємо, що за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації першочергово слід концентрувати управління підприємством на:

- нарощування виробничого капіталу як основи майбутнього зростання підприємства;
- стимулювання продажу готової продукції з метою забезпечення зростання виручки від реалізації та прибутку підприємства;
- удосконалення управління розподілом чистого прибутку на підприємстві з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення майбутнього зростання;
- обов'язкове впровадження інновацій на формування якісної основи зростання капіталізації підприємства.

Особливої уваги в аспекті забезпечення реальної капіталізації заслуговує на таке джерело власних фінансових ресурсів підприємства як амортизаційний фонд. Розмір амортизаційних відрахувань залежить від первісної вартості основних виробничих фондів підприємства, яку підприємства здатні самостійно підвищувати чи зменшувати. Практика продажу виробничих машин засвідчує випадки продажу за обома варіантами. У разі коли підприємство купує технологічні машини за заниженою ціною, то в майбутньому воно відчує проблему недостатнього розміру амортизаційного фонду для повноцінного відновлення обладнання.

У протилежному випадку, коли підприємство вдається до підвищення вартості виробничого обладнання шляхом його дооцінки внаслідок добудівлі, модернізації, реконструкції чи технічного переозброєння, воно відчує проблему зростання собівартості продукції, що виготовлено із застосуванням цього комплексу обладнання, оскільки зростання вартості обладнання збільшує розмір амортизаційних відрахувань. Зростання собівартості неодмінно викликає зростання ціни реалізації продукції, яка за інших рівних умов викликає зменшення обсягу продажу та знижує імідж підприємства для споживачів. Таким чином, мож-

на зробити висновок, що будь-які зміни у вартості виробничого обладнання зрештою негативно відбиваються на майбутній капіталізації підприємства, оскільки не зміцнюють власну фінансову базу підприємства.

### Висновки

Таким чином, за результатами аналізу фінансових можливостей забезпечення капіталізації підприємств реального сектору економіки України можна зробити висновок про те, що за умов посилення безпекової складової для відновлення економіки України першочерговою набуватиме проблема забезпечення реальної капіталізації промислових підприємств, що надає актуальності практичним рекомендаціям щодо удосконалення складу та структури виробничого капіталу підприємств переважно за рахунок власних можливостей.

### Список використаних джерел

1. Ковтун О. А., Мостенська Т. Г., Остапчук А. Д., Гнатенко І. А. Моделювання тенденцій розбудови інноваційних кластерів у системі управління соціально-економічною безпекою національної економіки при прийнятті рішень щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу в умовах сталого розвитку. *Агросвіт*. 2021. № 21–22. С. 51–56.
2. Сахацький М., Запша Г., Дідур Г., Клочан І. Модернізація виробничо-господарської діяльності підприємств і фермерських господарств аграрного сектору в умовах інституційних трансформацій. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2021. № 5 (40). Р. 596–608.
3. Ходаківська О. В., Гнатенко І. А., Дяченко Т. О., Сабій І. М. Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 5–11.
4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129–135.
5. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational-cognitive, socio-economic, stereotypical-behavioral factors. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. Випуск 3. 2021. С. 58–64.



6. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of State Priorities of Management in the Conditions of Globalization: Financial, Technical–technological and Resource Aspects. *Економічні горизонти*. 2021. №1. С. 21–29.

7. Lyshenko M., Ustik T., Pisarenko V., Maslak N., Koliadenko D. Economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2020. Vol. 2. No. 33. P. 185–193.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. Vol. 36. P. 192–198.

9. Mazur N., Khrystenko L., Pósztorovó J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. *TEM Journal*. 2021. Vol. 10. Issue 4. P. 1605–1609.

10. Stolyarov V., Pósztorovó J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. No. 3(189). P. 163–167.

## References

1. Kovtun O., Mostenska T., Ostapchuk A., Hnatenko I. (2021). Modeling of tendencies of development of innovation clusters in the system of management of social and economic safety of national economy at decision–making on activation of foreign economic activity of subjects of agribusiness in the conditions of sustainable development. *Agrosvit [Agroworld]*, 21–22, 51–56.

2. Sakhatskyi M., Zapsha G., Sakhatskyi M., Didur G., Klochan I. (2021). Modernization of production and economic activity of enterprises and farms of the agricultural sector in conditions of institutional transfers. Financial and credit activity problems of theory and practice, 5 (40), 596–608.

3. Khodakivska O., Hnatenko I., Dyachenko T., Sabiy I. (2021). Models of entrepreneurship in terms of innovation economy and knowledge economy: resource and cost management. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, 15, 5–11.

4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43.1, 129–135.

5. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series]*, 3, 58–64.

6. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. *Ekonomiczni horizonty [Economic horizons]*, 1, 21–29.

7. Lyshenko M., Ustik T., Pisarenko V., Maslak N., Koliadenko D. (2020). Economic and marketing aspects of the functioning of small enterprises. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2.33, 185–193.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

9. Mazur N., Khrystenko L., Pósztorovó J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. (2021). Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. *TEM Journal*, 10.4, 1605–1609.

10. Stolyarov V., Pósztorovó J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. (2022). Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3(189), 163–167.

## Дані про авторів

### **Запша Галина Миколаївна,**

д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

### **Писаренко Володимир Вікторович,**

д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

### **Лишенко Маргарита Олександрівна,**

д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу та логістики, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

### **Кукса Ігор Миколайович,**

д.е.н., професор, професор кафедри економічної кібернетики і системного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна

**Data about the authors**

***Halyna Zapsha,***

Dr. Sc. (Econ), Professor, Head of the Department of Management, Odesa State Agrarian University, Ukraine, Odesa

***Volodymyr Pysarenko,***

Dr. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Marketing, Poltava State Agrarian University, Ukraine, Poltava

***Margarita Lyshenko,***

Dr. Sc. (Econ), Professor, Head of the Department of Marketing and Logistics, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

***Ihor Kuksa,***

Dr. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Economic Cybernetics and System Analysis Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

# РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

---

УДК 330.3:332.02:334.02:338.2

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957335>

ОХРІМЕНКО І.В., ШКІЛЬНЯК М.М.,  
ЗАВГОРОДНЯ Т.П., КОЗІЙ О.Я.

## Системний підхід до реалізації регіональної політики безпечного інноваційного розвитку в умовах діджиталізації та управління змінами

**Актуальність теми дослідження.** Дослідження питання системного підходу до реалізації регіональної політики безпечного інноваційного розвитку в умовах діджиталізації та управління змінами обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

**Постановка проблеми.** Головним фактором сталого економічного зростання можуть бути тільки науково–технічні інновації. Курс на впровадження інноваційної моделі структурної перебудови та розвитку економіки, утвердження України як високотехнологічної держави проголошено основним принципом державної та регіональної політики. Особливої актуальності дослідження даних питань викликає в умовах діджиталізації, управління змінами та підвищення рівня безпеки.

**Постановка мети і завдань дослідження** – дослідити системний підхід до реалізації регіональної політики безпечного інноваційного розвитку в умовах діджиталізації та управління змінами.

**Метод або методологія дослідження.** В статті використано метод систематизації, класифікації й теоретичного узагальнення; графічний метод.

**Презентація основного матеріалу (результати дослідження).** Виділено такі загальні принципи регіональної політики безпечного інноваційного розвитку: заборона інновацій, що суперечать суспільним, регіональним і державним інтересам, принципам гуманності і моралі; використання при регулюванні інноваційної активності результатів короткострокового, середньострокового і довгострокового інноваційного прогнозування; оптимальне сполучення ринкових механізмів і державного регулювання в процесі активізації регіональної інноваційної діяльності і підприємництва; орієнтація інноваційної діяльності на соціально–економічні пріоритети, максимальне задоволення потреб внутрішнього ринку, імпортозаміщення, вихід на світовий ринок тощо.

**Галузь застосування результатів.** Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності органів регіональної влади для підвищення рівня безпеки інноваційного розвитку.

**Висновки за статтею.** Доведено, що формування заходів щодо вдосконалення регіонального регулювання безпечного інноваційного розвитку в умовах діджиталізації та управління змінами повинно здійснюватися відповідно до принципів, що за своєю суттю не можуть мати суперечно–

стей з принципами, на яких будується вся економічна політика держави. Ці заходи повинні відповідати цілям регіональної політики інноваційного розвитку. Принципові положення необхідно сформулювати як для інноваційної, так і для науково–технічної політики розвитку. Критерієм для формулювання принципів регіональної політики інноваційного розвитку є досягнення максимальної соціально–економічної ефективності на основі інноваційної діяльності.

**Ключові слова:** системний підхід, реалізація регіональної політики, безпека, інноваційний розвиток, діджиталізація, управління змінами.

OKHRIMENKO I.V., SHKILNIAK M.M.,  
ZAVHORODNIA T.P., KOZII O.Y.

## **A systematic approach to the implementation of regional policy of safe innovation development in the context of digitalization and change management**

**Relevance of the research topic.** *The study of the issue of a systemic approach to the implementation of the regional policy of safe innovative development in the conditions of digitalization and change management is conditioned by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.*

**Formulation of the problem.** *The main factor of sustainable economic growth can only be scientific and technical innovations. The course on the implementation of an innovative model of structural restructuring and development of the economy, the establishment of Ukraine as a high–tech state has been declared the main principle of state and regional policy. The study of these issues is especially relevant in the context of digitalization, change management and security improvement.*

**Setting the purpose and objectives of the study** – *to investigate a systematic approach to the implementation of the regional policy of safe innovative development in the conditions of digitization and change management.*

**Research method or methodology.** *The article uses the method of systematization, classification, and theoretical generalization; graphical method.*

**Presentation of the main material (research results).** *The following general principles of the regional policy of safe innovative development are highlighted: prohibition of innovations that contradict public, regional and state interests, the principles of humanity and morality; use of the results of short–term, medium–term and long–term innovative forecasting in the regulation of innovative activity; optimal combination of market mechanisms and state regulation in the process of activation of regional innovative activity and entrepreneurship; orientation of innovative activity on socio–economic priorities, maximum satisfaction of the needs of the domestic market, import substitution, access to the world market, etc.*

**Field of application of results.** *The results of the research can be used in the practical activities of regional authorities to increase the level of security of innovative development.*

**Conclusions** *on the article. It is proved that the formation of measures to improve the regional regulation of safe innovative development in the conditions of digitization and change management should be carried out in accordance with the principles that in their essence cannot have contradictions with the principles on which the entire economic policy of the state is built. These measures should meet the goals of the regional innovation development policy. Principles must be formulated both for innovation and for scientific and technical development policy. The criterion for formulating the principles of the regional innovation development policy is the achievement of maximum socio–economic efficiency based on innovative activity.*

**Keywords:** *system approach, implementation of regional policy, security, innovative development, digitalization, change management.*

**Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У програмних документах Президента України і Кабінету Міністрів України

неодноразово зазначалося, що головним фактором сталого економічного зростання можуть бути тільки науково-технічні інновації. Курс на впровадження інноваційної моделі структурної перебудови та розвитку економіки, утвердження України як високотехнологічної держави проголошено основним принципом державної та регіональної політики. Очевидно, що сутність регіональної політики інноваційного розвитку (РПІР) визначається, виходячи з теоретичних підходів до самої економічної політики. Стратегічна мета РПІР збігається з метою існування державної інноваційної політики – це створення умов для ефективного виробництва в національній економіці і забезпечення її конкурентоспроможності в умовах діджиталізації, управління змінами та підвищення рівня безпеки, що обумовлює актуальність теми дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Суб'єктами регіонального регулювання безпечного інноваційного розвитку є сукупність органів і підприємств, що цілеспрямовано впливають та беруть участь в інноваційній діяльності [3; 7; 8].

Основними завданнями суб'єктів РПІР виступають: акумулювання коштів на НДДКР та інновації на рівні регіону; координація галузевої інноваційної діяльності; стимулювання інновацій і конкуренції; страхування інноваційних ризиків; створення правової бази інноваційних процесів, у тому числі системи захисту авторських прав, системи охорони інтелектуальної власності; кадрове забезпечення інноваційної діяльності; формування інноваційної інфраструктури; інституціональне забезпечення інноваційних процесів у галузях регіональної економіки; забезпечення соціальної й екологічної спрямованості інновацій; підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності; регіональне регулювання інноваційних процесів; регулювання міжнародних аспектів інноваційних процесів [1–2; 4–6; 9–10], що у контексті розвитку сучасної системи діджиталізації та управління змінами потребує подальшого дослідження.

**Формулювання цілей статті** (постановка завдання) – дослідити системний підхід до реалізації регіональної політики безпечного інноваційного розвитку в умовах діджиталізації та управління змінами.

**Виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових ре-

зультатів. Принципи регіональної науково-технічної політики – одночасно це принципи регіональної інноваційної діяльності на стадії наукової підготовки. Специфічність її принципів визначає сама науково-технічна діяльність як діяльність, спрямована на одержання інтелектуального продукту фундаментального і прикладного характеру:

- демократизація керування науково-технічними процесами;
- опора на вітчизняний науковий потенціал;
- єдність розвитку наукового, освітнього і виробничого потенціалу;
- максимальне використання можливостей світової науки і міжнародного співробітництва для забезпечення НТП;
- органічна єдність НТП з економічним, соціальним і духовним розвитком суспільства;
- першочергова державна та регіональна підтримка науково-дослідних робіт, що забезпечують рішення найважливіших проблем держави та регіону;
- підтримка конкуренції в науково-технічній сфері;
- підтримка наукової і винахідницької діяльності, свобода технічної творчості і захист інтелектуальної власності;
- рівноправність усіх форм організації науково-технічної діяльності;
- свобода поширення науково-технічної інформації, пропаганда науково-технічних досягнень;
- участь науково-технічної громадськості у формуванні і реалізації державної та регіональної науково-технічної політики;
- врахування вимог екологічної безпеки.

Досліджуючи роль регіонів у регулюванні безпечного інноваційного розвитку, відокремлено основні функції регіонального регулювання інноваційного розвитку, до яких віднесемо координацію інноваційної діяльності в галузевому виробництві, організацію інституційного забезпечення цього виду діяльності, організацію, планування та контроль її ресурсного забезпечення з державних і регіональних джерел, стимулювання інноваційної активності суб'єктів, аналіз та облік об'єктів безпечної інноваційної діяльності, визначення регіональних особливостей її регулювання у зовнішньоекономічному аспекті.

У розвинених країнах безпечний інноваційний розвиток має високий рівень енергетичної забезпеченості праці та вирізняється діджиталізацією, комплексною автоматизацією або

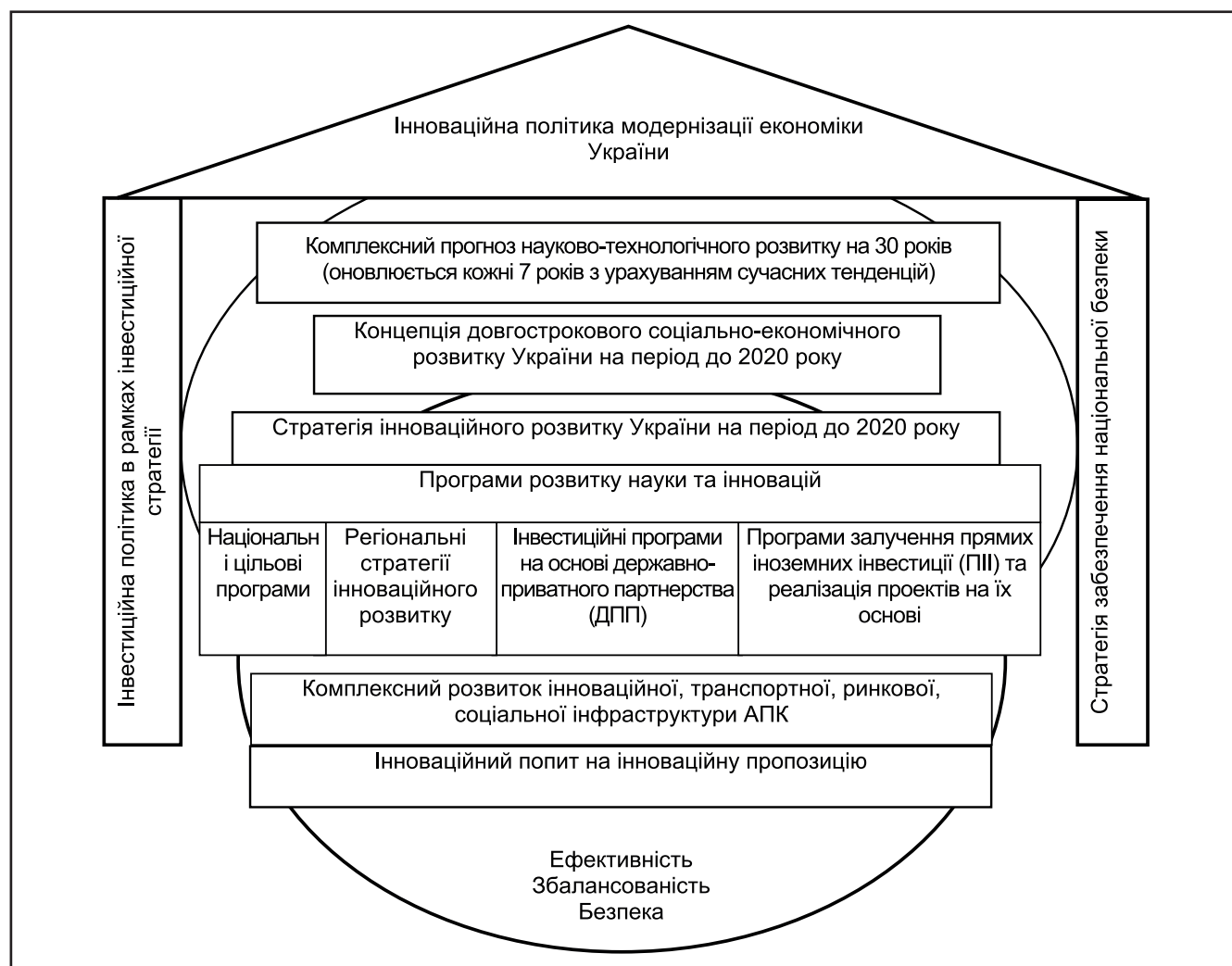
механізацією всіх технологічних процесів. Зокрема, рівень фондоозброєності значно перевищує аналогічний в Україні. Рівень організації та управління підприємствами у розвинутих країнах також значно вище. В більшості цих країн починаючи підприємці на рівні регіонів отримують від держави пільги в оподаткуванні, кредитуванні, інформаційному забезпеченні.

Отже, специфіка регіонів вимагає розробки відповідних інноваційних стратегій їх розвитку, реалізація яких дозволила би забезпечити зростання рівня конкурентоспроможності виробництва та сформувати безпечне регіональне інвестиційне середовище. Інноваційне інвестування передбачає впровадження в господарську діяльність підприємств науково-технічних досягнень за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування. Саме нові ідеї та організаційні рішення, передові технології та продукти дозволяють вивести підприємство з кризового стану,

визначають подальший успіх господарювання та гарантують йому фінансову стабільність.

Основою нашого дослідження є системний підхід, який розкривається у відносинах: «інновація» – «інноваційна діяльність», «інноваційна активність», «інноваційний розвиток». Система – сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один із одним, формують певну цілісність, єдність. Потужність системи визначається силою її зв'язків, кожний компонент системи може оцінюватися своїм внеском у загальний успіх, усі елементи збалансованої системи, в кінцевому результаті, прагнуть досягнути синергізму [10]. Здійснення інноваційної діяльності передбачає реалізацію інноваційного потенціалу. Для формування інноваційного потенціалу необхідно є наявність певних ресурсів.

Системний підхід до створення інновацій полягає в тому, що інноваційна діяльність є складовою загальної економічної політики держави, ре-



**Системний підхід до реалізації політики безпечного інноваційного розвитку**

гіону, підприємства. Відповідно, впровадження інновацій – це цілеспрямоване оновлення будь-якого з її елементів. За сутністю – це поява нової системи з новими елементами та зв'язками, новими визначеннями загальних процесів, вихідних параметрів [9].

Оскільки сила системи визначається силою її зв'язків, кожний елемент системи може оцінюватися своїм внеском у загальний успіх, адже підвищення ефективності окремих її елементів або підсистем може викликати розбалансованість і суперечність, що знизить ефективність системи в цілому (див. рисунок).

На вході до системи знаходяться інформаційні, матеріальні, фінансові та людські ресурси, на виході – нові продукти та технології, нові методи управління, а також нова інформація та ідеї (знання). Інноваційній діяльності притаманні три ключові елементи: інновація, інноваційний потенціал та корисність інновації.

В цілому, системний підхід дозволяє дійти висновку щодо існування трьох періодів безпечного інноваційного розвитку. Перший період пов'язаний з дослідженням факторів, які сприяють або перешкоджають успіхові інновацій.

Головним предметом досліджень другого періоду стає інноваційна діяльність, яка включає механізм дифузії і переносу інновацій з одного середовища в інше. Третій період, який продовжується і по теперішній час, характеризується тим, що центр уваги дослідників зміщується в бік аналізу різних типів інноваційних ситуацій, розробки методів, більш раннього оцінювання ризику, формування рекомендацій суспільно-політичними організаціями та інститутами [9].

У РПІР може бути використана множина інструментів безпекового регіонального регулювання, однак їхнє використання підпорядковане, насамперед, загальній стратегії держави. Кожна держава формує і дотримується своєї визначеної стратегії, яка має відповідати кінцевим цілям, умовам і економічним ресурсам, що знаходяться в розпорядженні.

### Висновки

Доведено, що формування заходів щодо вдосконалення регіонального регулювання безпечного інноваційного розвитку в умовах діджиталізації та управління змінами повинно здійснюватися відповідно до принципів, що за

свою суттю не можуть мати суперечностей з принципами, на яких будується вся економічна політика держави. Ці заходи повинні відповідати цілям РПІР. Принципові положення необхідно сформулювати як для інноваційної, так і для науково-технічної політики розвитку. Критерієм для формулювання принципів РПІР є досягнення максимальної соціально-економічної ефективності на основі інноваційної діяльності. На наш погляд, можна виділити такі загальні принципи регіональної політики безпечного інноваційного розвитку: заборона інновацій, що суперечать суспільним, регіональним і державним інтересам, принципам гуманності і моралі; використання при регулюванні інноваційної активності результатів короткострокового, середньострокового і довгострокового інноваційного прогнозування; оптимальне сполучення ринкових механізмів і державного регулювання в процесі активізації регіональної інноваційної діяльності і підприємництва; орієнтація інноваційної діяльності на соціально-економічні пріоритети, максимальне задоволення потреб внутрішнього ринку, імпортозаміщення, вихід на світовий ринок; підвищення ефективності використання накопиченого науково-технічного потенціалу; створення оптимальних умов для безпечної інноваційної діяльності для всіх її суб'єктів з урахуванням особливостей організаційно-правових норм і форм власності; створення умов і підтримка взаємовигідного співробітництва з іноземними партнерами і трансфер технологій; стратегічна орієнтація регіонів та держави в цілому на інноваційну модель економічного розвитку.

### Список використаних джерел

1. Завгородня Т. П., Костюк В. А., Холодний Г. О., Скрипник В. В. Безпекове стратегування управління інноваційними бізнес-процесами та капіталізацією в агропродовольчій сфері в умовах глобалізації фінансових ринків. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 3 (250). С. 116–124.
2. Кукса І. М., Орлова-Курилова О. В., Кирилюк Є. М., Воронько-Невідничка Т. В. Державне регулювання та саморозвиток ефективної інноваційної системи управління реструктуризацією виробництва в умовах знанневої економіки, екологізації та синергетичної взаємодії підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 5–9.

3. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І., Гнатенко І. А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 4–9.

4. Охріменко І. В., Гнатенко І. А., Дяченко Т. О., Артемчук В. О. Теоретико–методичні основи розвитку підприємництва в контексті глобалізації: управлінський та маркетинговий аспекти. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. № 2. С. 23–29.

5. Мізюк Б. М., Шкільняк М. М., Дзегур Г. В., Полікровський Р. С. Інноваційні методики проектного менеджменту організацій в контексті реалізації політики сталого розвитку регіону в умовах децентралізації та COVID–19. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 3 (250). С. 79–85.

6. Zos–Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. (2020). Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 42, 4, 504–515.

7. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43, 1, 129–135.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 199–205.

10. Mazur N., Khrystenko L., Pósztorovó J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. *TEM Journal*. 2021. Vol. 10, Issue 4, P. 1605–1609.

## References

1. Zavorodnia T., Kostiuk V., Kholodnyi H., Skrypnyk V. (2022). Secure strategy management of innovative business processes and capitalization in the agri–food sector in the context of globalization of financial markets. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Market Relations Development in Ukraine], 2 (249), 116–124.

2. Kuksa I., Orlova–Kurilova O., Kyryliuk Ye., Voronko–Nevidnycha T. (2021). State regulation and self–development of an effective innovative management system for production restructuring in the conditions of knowledge economy, greening and synergetic interaction of entrepreneurs. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], 20, 5–9.

3. Okhrimenko I. V., Vdovenko N. M., Ovcharenko E. I., Hnatenko I. A. (2021). Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the face of risks and uncertainties of globalization. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state], 8, 4–9.

4. Okhrimenko I. V., Hnatenko I. A., Dyachenko T. O., Artemchuk V. O. (2021). Theoretical and methodological foundations of entrepreneurship in the context of globalization: management and marketing aspects. *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky* [Ukrainian Journal of Applied Economics], 2, 23–29.

5. Mizyuk B., Shkilniak M., Dzhegur G., Polikrovskiy R. (2022). Innovative methods of project management of organizations in the context of implementing the policy of sustainable development of the region in the context of decentralization and COVID–19. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Market Relations Development in Ukraine], 2 (249), 79–85.

6. Zos–Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. (2020). Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 42, 4, 504–515.

7. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43, 1, 129–135.



8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zoskior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zoskior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 199–205.

10. Mazur N., Khrystencko L., P6sztorov6 J., Zoskior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. (2021). Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. *TEM Journal*, 10, 4, 1605–1609.

**Дані про авторів**

***Охріменко Ігор Віталійович,***

д.е.н., професор, ректор, Київський кооперативний інститут бізнесу і права, м. Київ, Україна

***Шкільняк Михайло Михайлович,***

д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

***Завгородня Тетяна Павлівна,***

д.е.н., професор, професор кафедри автоматизованих систем і моделювання в економіці, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

***Козій Олеся Ярославівна,***

аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

**Data about the authors**

***Ihor Okhrimenko,***

Dr. Sc. (Economics), Professor, Rector, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

***Mykhailo Shkilniak,***

Dr.Sc.(Econ),Professor, Head of the Department of Management, Public Administration and Personnel West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

***Tetiana Zavorodnia,***

Dr. Sc.(Econ), Professor, Professor of Department of Automated Systems and Modeling in Economics, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine

***Olesia Kozii,***

Postgraduate Student of the Department of Management, Public Administration and Personnel, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

# СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

---

УДК 331.104

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6957356>  
КОЖЕМЯЧЕНКО О.О.  
КУЗЬМІНСЬКА Н.Л.  
КРАСНОШАПКА В.В.

## Трансформація соціально-трудових відносин під впливом міграційних процесів

**Предмет дослідження** – теоретичні та прикладні аспекти трансформації соціально-трудових відносин під впливом трудової зовнішньої міграції населення, яка набула ознак системності і носить зростаючий характер.

**Метою** написання **статті** є структурування соціально-трудових відносин за рівнями реалізації, аналіз міграційних потоків, які формуються за участю України, динаміка їх зміни, надання рекомендацій щодо трансформації соціально-трудових відносин з метою впорядкування міграційних процесів.

**Методологія проведення роботи** – метод системно-структурного аналізу (при аналізі рівнів соціально-трудових відносин і зв'язків між ними); статистичний, порівняння та узагальнення (при виявленні проблем, які є наслідком трансформації соціально-трудових відносин).

**Результати роботи.** Соціально-трудові відносини є складовою суспільних відносин. Реалізація суспільно-трудових відносин відбувається за допомогою інструментарію, який формується на глобальному, інституціональному, управлінському, технічному рівнях. Трудова міграція є системним явищем сучасного світу. Кількість трудових емігрантів в Україні має тенденцію до зростання. Причиною трудової міграції є відмінність систем соціально-трудових відносин, що склалась в різних країнах. Враховуючи безповоротність втрат від трудової еміграції, стає нагальна необхідність трансформації соціально-трудових відносин з метою забезпечення безперервності соціальних наслідків трудової функції людини, незалежно від місця її реалізації. Основними напрямками трансформації соціально-трудових відносин є збереження виробничих зв'язків, збереження соціальних зв'язків, підвищення стандартів соціально-трудових відносин. На кожному рівні формування соціально-трудових відносин визначено задачі, які можна вирішити, використовуючи інструментарій відповідного рівня.

**Висновки.** В результаті дослідження проведено аналіз глобального, інституціонального, управлінського, технічного рівня реалізації соціально-трудових відносин; проведено аналіз міграційних потоків, які формуються за участю України, визначено причини і проаналізовано динаміку їх зміни, визначено напрями трансформації соціально-трудових відносин, проблеми розкладено за рівнями реалізації соціально-трудових відносин.

**Ключові слова:** соціально-трудові відносини, міграція, трудова міграція в Україні.

## Transformation of social and labor relations under the Influence of migration processes

**The subject of the study** includes theoretical and applied aspects of the transformation of social and labor relations under the influence of labor external migration of the population which has acquired the signs of systematicity and is growing.

**The purpose of this article** is the structuring of social and labor relations by the levels of implementation, analysis of migration flows that are formed with the participation of Ukraine, the dynamics of their change, providing recommendations for the transformation of social and labor relations to streamline the migration processes.

**Methodology of work.** The method of system–structural analysis (in the analysis of levels of social and labor relations and the links between them); statistical, comparisons and generalizations (in identifying problems resulting from the transformation of social and labor relations).

**Results of research.** Social and labor relations are an integral part of social relations. The realization of social and labor relations takes place with the help of tools that are formed at the global, institutional, managerial, technical levels. The labor migration is a systemic phenomenon of the modern world. The number of labor emigrants in Ukraine tends to increase. The reason for labor migration is the difference in the systems of social and labor relations that have developed in different countries. Considering the irreversibility of losses from labor emigration, the transformation of social and labor relations becomes necessary in order to ensure the continuity of the social consequences of human labor function, regardless of the place of its implementation. The main directions of the transformation of social and labor relations are the preservation of industrial ties, the preservation of social ties, the raising of the social and labor relations standards. At each level of formation of social and labor relations there are defined the tasks which can be solved using the tools of the corresponding level.

**Conclusions.** As result of research an analysis of the global, institutional, managerial, technical level of implementation of social and labor relations has been conducted; the migration flows formed with participation of Ukraine have been analysed, the reasons and dynamics of their changes have been defined, the directions of transformation of social and labor relations have been established, problems have been classified by implementation levels of realization of social and labor relations.

**Keywords:** social and labor relations, migration, labor migration in Ukraine.

**Постановка проблеми.** Сьогоднішня характеризується нестабільністю, хаотичністю, кризовими явищами, що мають значний вплив на соціально–трудові відносини і потребують їх постійної трансформації та реформування. Гальмування зазначених процесів призводить до зростання масштабів міграційних процесів, що має негативний вплив як на розвиток економіки України, так і на її демографічний розвиток. Наша країна займає одне з перших місць за чисельністю міграційних потоків. Зазначені проблеми вказують на актуальність проведеного дослідження.

**Метою статті** є структурування соціально–трудових відносин за рівнями реалізації, аналіз міграційних потоків, які формуються за участю України, динаміка їх зміни, надання рекомендацій щодо трансформації соціально–

но–трудових відносин з метою впорядкування міграційних процесів.

**Виклад основного матеріалу.** Соціально–трудові відносини є важливою складовою суспільних відносин. Вони проявляються під час продуктивної діяльності і в нормують відносини між роботодавцями і найнятими працівниками. Нормативно–правові рамки соціально–трудових відносин формує держава.

Формування соціально–трудових відносин відбувається під впливом низки факторів, серед яких можна виокремити рівень розвитку ринку праці, стан економіки (рівень зайнятості, структурні зміни, структура доходів, регіональний і національний рівень заробітної плати тощо), очікувана динаміка і напрямок змін соціально–економічного середовища, соціальна

політика уряду тощо. Соціально–трудові відносини в Україні унормовано як на міжнародному, так і на національному рівні. Україна дотримується міжнародних норм регулювання соціально–трудових відносин, визначених Загальною декларацією прав людини (ООН), Міжнародним Пактом про економічні, соціальні та культурні права (ООН), Конвенціями і Рекомендаціями Міжнародної організації праці (МОП), Європейською соціальною хартією (Рада Європи, 1961 р., переглянута у 1996 р.) тощо. Правове національне врегулювання соціально–трудових відносин всередині країни здійснюється на інституціональному, управлінському, технічному рівні (таблиця 1).

Інституціональний рівень соціально–трудових відносин сформовано відповідно до чинної правової бази, до якої входять Кодекс Законів про працю України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Закон України «Про соціальний діалог в Україні», Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», Закон України «Про оплату праці» тощо. Управлінський рівень охоплює регулювання соціально–трудових відносин на рівні локальних ринків праці, формування яких обумовлене галузевим і регіональним структуруванням економіки. Технічний рівень проявляється у формуванні соціально–трудових відносин безпосередньо на підприємстві. Саме на цьому рівні відповідно

до правил і обмежень, визначених вищими рівнями, визначається зміст праці, відбувається організація робочого місця, здійснюється нормування, планування, контроль і охорона праці. Технічний рівень – це рівень, на якому працівник безпосередньо реалізує продуктивну функцію, її зміст і властивість дає уявлення про стан соціально–трудових відносин в країні в цілому.

Комбінація глобальних, інституціональних, управлінських, технічних інструментів реалізації соціально–трудових відносин формує унікальний механізм взаємодії держави найманого працівника, роботодавця, в процесі здійснення трудової функції, її винагороди і отримання соціальних благ. Донедавна територіальна визначеність суб'єкта господарювання, персоналу, виробничих потужностей розглядалась як стала ознака виробничої діяльності. Зміна локації працівниками як правило супроводжувалась припиненням трудових відносин з роботодавцем.

Трансформація соціально–трудових відносин відбувається відповідно до зміни умов і середовища їх реалізації в часі та просторі. Мобільність робочої сили, розвиток можливостей дистанційного здійснення трудових функцій стали ознакою сьогодення. Ці процеси носять системний характер. Проведене дослідження розглядає вплив міграційних процесів на соціально–трудові відносини, які склалися в даний час в конкретних країнах. Дослідження проведено з використанням статистичних даних України, Польщі, Російської Федерації.

**Таблиця 1. Рівні формування соціально–трудових відносин**

Рівень	Сфера регулювання	Інструменти реалізації
Глобальний	Світові стандарти в сфері соціально–трудових відносин, міждержавні процеси у цій сфері	Діяльність міжнародних структур (ООН, МОП, Рада Європи тощо), правова база щодо унормування соціально–трудових відносин на глобальному рівні
Інституціональний	Національний рівень реалізації соціально–трудових відносин	Діяльність законодавчої і виконавчої державної влади, національних об'єднань роботодавців, профспілок, формування національного законодавства в сфері соціально–трудових відносин
Управлінський	Галузевий, регіональний рівень реалізації соціально–трудових відносин	Діяльність внутрішньогалузевих, регіональних органів державного регулювання соціально–трудових відносин, діяльність галузевих, регіональних об'єднань роботодавців, нормотворче впорядкування соціально–трудових відносин (накази, угоди, розпорядження) на рівні галузі, регіону.
Технічний	Підприємство, установа, заклад, місце безпосередньої реалізації соціально–трудових відносин між працівником і роботодавцем	Управлінська діяльність щодо впорядкування соціально–трудових відносин всередині підприємства, організації, установи, розроблення посадових інструкцій, положень, графіків роботи тощо.

## СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Міграція населення є однією з ознак сучасного світу. Рівень географічної мобільності свідчить про ступінь розвитку ринку праці. Ознаками цього розвитку є сформовані інформаційні потоки про наявні робочі місця, ринок житла, логістичні можливості, соціальні стандарти, особливості економічних процедур на різних територіях як в межах однієї країни, так і поза цими межами. Соціологічним словником міграцію визначено як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вузькому або ширшому географічному просторі» [1]. Міграція носить добровільний характер, за визначенням Міжнародної організації з міграції (МОМ) вона «стосується всіх випадків, коли рішення про міграцію приймається добровільно для особи стої зручності без впливу зовнішнього примусового фактору» [2]. За поточними глобальними оцінками 3,6% населення світу (приблизно 281 млн. осіб) є міжнародними мігрантами [2]. Рекомендаціями ООН 1998 р. визначено трудових мігрантів як «іноземців, які допущені у країну приймаючою державою з конкретною метою займатися економічною діяльністю, яка оплачується з джерел, що заходяться у приймаючій країні. Тривалість перебування зазвичай є обмеженою, як і рід діяльності, яку вони можуть здійснювати. Їх утриманці, якщо їм дозволено в'їхати до країни, також зараховуються до цієї категорії» [3].

Причинами трудової міграції є різниця стану ринку праці, соціального середовища в різних країнах. Стан ринку праці зокрема характеризується змістом праці, умовами праці, оплатою праці. Характерними рисами стану соціального середовища є спектр соціальних послуг і їх доступність. Визначальним фактором трудової міграції є різниця у вартості людського капіталу в різних країнах: кожний працівник є носієм певної вартості індивідуального людського капіталу, він прагне зайняти таку позицію на глобальному ринку праці, за якої отримає найвищу матеріальну і соціальну оцінку.

Контингенти і потоки трудових мігрантів відрізняються неоднорідністю. До типових програм залучення іноземних трудових мігрантів є прикордонна міграція, сезонна зайнятість, зайнятість під час канікул, переводи співробітників в межах однієї фірми, самозайнятість мігрантів тощо [3].

Трудова міграція набуває ознак системності, якщо країни мають відчутну різницю в системах соціально–трудоких відносин, і якщо не існує непереборних обмежень щодо переміщення економічно активного населення. Власне це є основою системної трудової еміграції. Станом на 2019 рік Україна посідала 4–те місце в Європі за чисельністю міграційних потоків. У рейтингу «Топ міграційних коридорів Європи» 1–ше місце в Європі посідав коридор Україна – Російська Федерація, Російська Федерація – Україна з потужністю у двох напрямках на рівні 3,3 млн осіб. До цього рейтингу також увійшов коридор Польща – Німеччина з потужністю 1,8 млн осіб [4].

Непрямим індикатором чисельності трудових мігрантів є обсяг грошових переказів з приймаючої країни до країни, звідки здійснилась еміграція. За оцінкою Світового банку у щорічному виданні «Міграція і грошові перекази» світовий грошовий обсяг грошових переказів від трудових мігрантів у 2017 році склав 256 млрд. доларів США. При цьому Світовий банк наводить таку пропорцію розподілу доходів мігрантів: 85% залишається у приймаючій країні, 15% відправляється до країни, звідки здійснилась еміграція. Грошові перекази в Україну мають тенденцію до щорічного зростання і у 2021 році склали 14,076 млрд. доларів США.

За результатами щорічного опитування «Барометр щастя в Україні», проведеного Європейською Бізнес Асоціацією станом на 2020 рік 51% українців вважають власний рівень доходів недостатнім для нормального життя, 44% населення незадоволене своєю поточною роботою [6]. Рівень доходів і зміст роботи є похідними

**Таблиця 2. Структура грошових переказів в Україні за шляхами перерахування у 2021 році, млн. дол. США**

Показник	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	За рік
Надходження (усього)	3365	3517	3461	3733	14076
через коррахунки банків	209	214	247	264	934
через міжнародні платіжні системи	689	781	847	840	3157
неформальними каналами	1510	1498	1382	1552	5942

Складено за [5]

**Таблиця 3. Чисельність працюючих та індекс зайнятості**

Країна	Показник	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	чисельність працюючих	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	15915,3
	індекс зайнятості	0,38	0,38	0,39	0,39	0,38
Польща	чисельність працюючих	15293	15711	15950	16121	16021
	індекс зайнятості	0,39	0,41	0,42	0,42	0,42
Російська Федерація	чисельність працюючих	75934,9	76481,2	76223,2	75097,0	75097,1
	індекс зайнятості	0,51	0,51	0,52	0,50	0,51

Складено за [7–9]

від соціально–трудомих відносин, сформованих в країні. Саме їх стан зокрема спонукає до трудової еміграції економічно амбітну частину населення. Тому соціально–трудомих відносини потребують приведення до стану, який дозволяє стримувати трудову еміграцію. Цікавою є статистика чисельності робочої сили України і країн, які утворюють з Україною потужні міграційні коридори (Польща і Російська Федерація). У Польщі, незважаючи на напружену демографічну ситуацію і суттєвий відтік трудових емігрантів, зокрема до Німеччини, зростає значення індексу зайнятості. В той самий час значення цього індексу в Україні і Російській Федерації є сталим (таблиця 3).

Величина індексу зайнятості залежить від тривалості життя, вікової межі працездатності, структури зайнятості, продуктивності праці тощо, тому має різний встановлений рівень у різних країнах. Динаміка зміни індексу свідчить про зміну пропорції між чисельністю населенням в цілому і кількістю зайнятих. Тому стійке зростання цієї величини у Польщі, свідчить про поступальні позитивні зміни у сфері занятості.

Трансформація соціально–трудомих відносин з метою переведення процесів трудової еміграції в контрольоване русло має відбуватися у таких напрямках: збереження виробничих зв'язків, збереження соціальних зв'язків, підвищення стандартів соціально–трудомих відносин.

Збереження виробничих і соціальних зв'язків відбувається за умови тяглості, безперервності трудової функції незалежно від географії її реалізації. На інституціональному рівні це може бути реалізовано шляхом гармонізації національних законодавств в сфері соціально–трудомих відносин. Управлінський рівень має забезпечити впровадження простих і зрозумілих процедур, пов'язаних з реєстрацією працівника, безперервної реалізації прав на соціальне страхування, пенсійне забезпечення, інші блага, наявність і розмір яких безпосередньо пов'язаний із трудовою функцією людини. Техніч-

ний рівень має вирішити проблему неперервності трудових стосунків між найманим працівником і роботодавцем. Поставлені проблеми можна вирішити шляхом створення нових робочих місць з можливістю дистанційної роботи, формування гнучких графіків роботи, відпусток, простою тощо.

Це дослідження проводилось до 24 лютого 2022 року, дати початку масштабної агресії Російської Федерації проти України. Починаючи з цього часу, основною причиною, яка визначає масштаби і напрямки міграції, визначають непереможні обставини, викликані географією та інтенсивністю військових дій; вимушена міграція стала домінуючою. Базою дослідження є статистичні дані періоду 2016–2020 року, отже, зібрана інформація і отримані результати можуть стати базою для проведення досліджень повоєнної міграції населення.

### Висновки

В ході проведеного дослідження було доведено, що основою міжнародної трудової міграції є різні системи соціально–трудомих відносин в різних країнах. Визначено глобальний, інституціональний, управлінський, технічний рівні соціально–трудомих відносин, сфери регулювання і інструментарій кожного рівня. Збереження тяглості, безперервності соціально–трудомих відносин в умовах зростаючої трудової міграції, яка набула системного характеру, є задачею, розв'язання якої може зробити трудову міграцію прогнозованою і контрольованою. Запропоновано зосередити зусилля з трансформації соціально–трудомих відносин на таких напрямках: збереження виробничих зв'язків, збереження соціальних зв'язків, підвищення стандартів соціально–трудомих відносин.

### Список використаних джерел

1. Соціологія : словник термінів і понять. – К. : Кондор, 2006. – 372 с.
2. Мінфін – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/>

## СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

3. Топ-5 причин трудової міграції з України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/13/648752/>

4. Глосарій з міграції – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published\\_docs/serial\\_publications/Glossary\\_eng.pdf](http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/serial_publications/Glossary_eng.pdf)

5. Статистика международной миграции. Практическое руководство для стран Восточной Европы и Центральной Азии – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS\\_International\\_Migration\\_Statistics\\_Practical\\_Guide.pdf](https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS_International_Migration_Statistics_Practical_Guide.pdf)

6. World migration report – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr\\_2020.pdf](https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf)

7. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ukrstat.gov.ua](http://ukrstat.gov.ua)

8. Główny Urząd Statystyczny – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [stat.gov.pl](http://stat.gov.pl)

9. Росстат – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [rosstat.gov.ru](http://rosstat.gov.ru)

### References

1. Sotsiologhiia : slovnyk terminiv i poniat. – K. : Kondor, 2006. – 372 s.

2. Minfin – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/>

3. Топ-5 причын трудової міграції з України – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/13/648752/>

4. Hlosarii z mihratsii – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published\\_docs/serial\\_publications/Glossary\\_eng.pdf](http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/serial_publications/Glossary_eng.pdf)

5. Statystyka mezhdunarodnoi myhratsyy. Praktycheskoe rukovodstvo dlia stran Vostochnoi Evropy y Tsentralnoi Azyy – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS\\_International\\_Migration\\_Statistics\\_Practical\\_Guide.pdf](https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS_International_Migration_Statistics_Practical_Guide.pdf)

6. World migration report – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr\\_2020.pdf](https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf)

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [ukrstat.gov.ua](http://ukrstat.gov.ua)

8. Główny Urząd Statystyczny – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [stat.gov.pl](http://stat.gov.pl)

9. Rosstat – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [rosstat.gov.ru](http://rosstat.gov.ru)

### Дані про авторів

#### **Кожемяченко Ольга Олександрівна,**

старший викладач кафедри економіки і підприємництва НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

e-mail: [koolga@ukr.net](mailto:koolga@ukr.net)

ORCID ID 0000-0001-8732-6596

#### **Кузьмінська Наталія Леонідівна,**

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

e-mail: [n.kuzminska@kpi.ua](mailto:n.kuzminska@kpi.ua)

ORCID ID 0000-0001-9362-8216

#### **Красношапка Володимир Володимирович,**

к.т.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

e-mail: [kras-korf@ukr.net](mailto:kras-korf@ukr.net)

ORCID ID 0000-0003-4556-9455

### Data about the authors

#### **Olga Kozhemiachenko,**

Assistant professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: [koolga@ukr.net](mailto:koolga@ukr.net)

#### **Nataliia Kuzminska,**

PhD in Economics, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: [n.kuzminska@kpi.ua](mailto:n.kuzminska@kpi.ua)

#### **Volodymyr Krasnoshapka,**

PhD in Technology, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: [kras-korf@ukr.net](mailto:kras-korf@ukr.net)

# ЗМІСТ

## Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ХОДЖАЯН А.О., МЕЛЬНИКОВА Т.В. Процентна ставка як інструмент монетарної політики в умовах кризи та посткризового періоду .....	5
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. Стратегічні вади сучасних інформаційно–психологічних операцій Росії як одних із найпотужніших засобів утворення сучасної тіньової псевдореальності.....	15
РИБАКОВА Л.П., СИМОЧКО М.І., ЮГАС Е.Ф. Формування вимог до змісту та структури обліково–управлінської звітності для потреб стратегічного управління.....	23

## Інноваційно–інвестиційна політика

ГРИНЧУК Ю.С., КУКСА І.М., ТКАЧЕНКО Н.Е., ПАРАСКЄЄВА А.М. Планування інноваційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки та управління змінами.....	28
КЛИМЕНЧУКОВА Н.С. Методологія розвитку інноваційного підприємництва в період криз та біфуркацій .....	33
БАРНА М.Ю., МЕЛЬНИК І.М., ТОПОРНИЦЬКА М.Я., ТУЧКОВСЬКА І.І. Управлінські механізми державної інноваційної політики в умовах міграційної кризи та посилення соціо–еколого–економічних ризиків .....	39
ЖИВКО З.Б., ОВЕЧКІНА О.А., РОДЧЕНКО С.С., САКУН Л.М. Інноваційна модель стратегічного розвитку в управлінні безпековою економікою в умовах посилення зовнішньоекономічних зв'язків та діджиталізації.....	44

## Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

КОЦЕРУБА Н.В., ЛОБАЧЕВА І.Ф. Теоретичні засади аналізу банкрутства підприємства .....	52
ЧУМАЧЕНКО О.М. Оцінка просторової забезпеченості збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій Європи .....	60
ТКАЧЕНКО В.І. Оцінювання кадрової безпеки в системі менеджменту сучасних підприємств.....	69
МОЛНАР О.С., БОБИТА В.В., ДОРЧИНЕЦЬ В.В. Матеріально–технічні ресурси підприємств та ефективність їх використання.....	76
БОДЮК А.В. Логіко–інформаційні обґрунтування надрово–ресурсних товарів .....	80
КОЛОДІЙЧУК А.В., ВАЖИНСЬКИЙ Ф.А. Впровадження та розвиток системи управління якістю в туристичній сфері.....	87
ЗАПША Г.М., ПИСАРЕНКО В.В., ЛИШЕНКО М.А., КУКСА І.М. Моделювання системи фінансово–логістичного менеджменту капіталізації інноваційно–безпечного бізнесу за маркетингових змін конкурентного міжнародного середовища в умовах діджиталізації.....	91

## Розвиток регіональної економіки

ОХРИМЕНКО І.В., ШКІЛЬНЯК М.М., ЗАВГОРОДНЯ Т.П., КОЗІЙ О.Я. Системний підхід до реалізації регіональної політики безпечного інноваційного розвитку в умовах діджиталізації та управління змінами .....	99
---	----

## Соціально–трудова проблеми

КОЖЕМЯЧЕНКО О.О., КУЗЬМІНСЬКА Н.Л., КРАСНОШАПКА В.В. Трансформація соціально–трудова відносин під впливом міграційних процесів.....	106
---	-----



# CONTENT

---

## **Macro-economic aspects of modern economy**

KHODZHAIAN A.A., MELNIKOVA T.V. Interest rate as a monetary policy instrument in the context of the crisis and post-crisis period .....	5
PREDBORSKIJ V.A. Strategic defects of modern information-psychological operations of Russia as one of the most powerful means of formation of the modern shadow .....	15
RYBAKOVA L.P., SYMOCHKO M.I., YUHAS E.F. Formation of requirements to the content and structure of accounting and management reporting for the needs of strategic management.....	23

## **Innovation and investment policy**

GRYNCHUK Y.S., KUKSA I.M., TKACHENKO N.E., PARASKIEIEVA A.M. Innovation development planning in the context of economic security and change management.....	28
KLYMENCHUKOVA N.S. Methodology of innovative entrepreneurship development in the period of crisis and bifurcations.....	33
BARNA M.Y., MELNYK I.M., TOPORNYTSKA M.Y., TUCHOVSKA I. I. Management mechanisms of the state innovation policy in the conditions of the migration crisis and the strengthening of socio-ecological and economic risks.....	39
ZHYVKO Z.B., OVIECHKINA O.A., RODCHENKO S. S., SAKUN L.M. An innovative model of strategic development in the management of the security economy in the conditions of strengthening foreign economic ties and digitalization.....	44

## **Economic problems of development of branches and types of economic activity**

KOTSERUBA N.V., LOBACHEVA I.F. Theoretical principles of enterprise bankruptcy analysis.....	52
CHUMACHENKO O.M. Assessment of the spatial security of biodiversity conservation and ecosystem functions of European territories .....	60
TKACHENKO V.I. Assessment of personnel security in the management system of modern enterprises .....	69
MOLNAR O.S., BOBITA V.V., DORCHYNETS V.V. Material and technical resources of enterprises and the efficiency of their use.....	76
BODYUK A.V. Logical and informational rationale nadrovo-resourcy goods.....	80
KOLODIYCHUK A.V., VAZHYNSKY F.A. Implementation and development of quality management system in the tourism sector.....	87
ZAPSHA H.M., PYSARENKO V.V., LYSHENKO M.O., KUKSA I. M. Modeling of the financial and logistics management system of the capitalization of an innovative and safe business under marketing changes in the competitive international environment in conditions of digitalization.....	91

## **Development of a regional economic**

OKHRIMENKO I.V., SHKILNIAK M. M., ZAVHORODNIA T.P., KOZII O.Y. A systematic approach to the implementation of regional policy of safe innovation development in the context of digitalization and change management.....	99
--	----

## **Social-labor problems**

KOZHEMIACHENKO O.O., KUZMINSKA N.L., KRASNOSHAPKA V.V. Transformation of social and labor relations under the Influence of migration processes.....	106
---	-----

# До авторів збірника

## Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки  
приймає до друку у збірнику  
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.

2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.

3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;

– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);

– *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;

– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– *формування цілей статті* (постановка завдання);

– *виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– *висновки з даного дослідження* і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;

– *список використаних джерел* (українською та англійською мовами).

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді. Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт збірника наукових праць: <http://ndiime.org.ua/>; e-mail: [zbornik@ukr.net](mailto:zbornik@ukr.net)

Редакційна колегія

# To the authors of the collection!

## Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling  
accepts economic articles for printing in the scientific collection  
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:  
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
  - the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
  - keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
  - *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
  - *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
  - *formation of the goals of the article* (statement of the task);
  - *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
  - *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
  - *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239-10-49, (096) 309-42-80  
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: [zbornik@ukr.net](mailto:zbornik@ukr.net)

Editorial team

**Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки**

# **ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

**Збірник наукових праць**

**№4 (251) 2022 р.**

**Періодичність – щомісячник**

Головний редактор Студінська Г.Я.  
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 29.04.2022 р.  
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний  
Ум. друк. аркушів 13,60.  
Гарнітура Europe. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки  
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.  
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38  
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: [zbornik@ukr.net](mailto:zbornik@ukr.net)

**State Research Institute of Informatization and Economic Modeling**

# **MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE**

**Collection of scientific works**

**No.4 (251) 2022**

**Frequency – monthly**

Editor-in-Chief G. Studinska  
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 29.04.2022.  
Format 60\*84. 1/8. Paper offset  
Conditional Printed Sheets 13,60.  
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling  
Certificate of state registration of printed mass media  
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017  
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38  
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: [zbornik@ukr.net](mailto:zbornik@ukr.net)